

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
ALEVİLİK ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ALEVİLİK- BEKTAŞİLİK ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

KENTSEL BÜTÜNLEŞMEDE ALEVİ İBADETHANELERİNİN ÖNEMİ
(ADİYAMAN ÖRNEĞİ)

Yüksek Lisans Tezi

Nebahat GÜLTEKİN

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Bekir KOCADAŞ

Temmuz-2025

Malatya

ETİK BEYANI

İnönü Üniversitesi Alevilik Araştırmaları Enstitüsü **Tez Yazım Yönergesi Kurallarına** uygun olarak hazırladığım tez çalışmada:

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildiririm. Beyanlarımın aksinin ortaya çıkması durumunda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. .../.../2025.

Nebahat GÜLTEKİN

NOT: Tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunundaki hükümlere tabidir.

ÖZET

GÜLTEKİN, Nebahat. **Kentsel Bütünleşmede Alevi İbadethanelerinin Önemi: Adıyaman Örneği** (Yüksek Lisans Tezi) Malatya, 2025.

Araştırma, Adıyaman'da Aleviliğin sosyolojik açıdan kentsel bütünleşmedeki ibadethanemin rolü incelenmesini hedeflemektedir. Adıyaman Aleviliği hem ülke hem de Güneydoğu Anadolu Bölgesi açısından önemli bir yer tutmakta olup, çalışma, bölgedeki toplumsal hayatta Aleviliğin rolünü ve kentsel bütünleşme olgusunu ele almaktadır. Adıyaman'da Aleviliği yaşayan insanların inançları ve ibadethaneleri incelenmiş, Aleviliğin kentin sosyal yapısındaki etkisi vurgulanmıştır. Birçok nedenlerle, geçmişte merkezden uzağa yerleşen Alevi toplumu, kırsal yaşama ait geleneksel olarak sürdürdüğü inanç, gelenek ve ibadetleri vardı. 1950'lerden sonra, büyük bir nüfus hareketiyle birlikte insanlar köylerden şehirlere doğru göç etmeye başlamıştır. Şehirlere göç eden Alevi bireyler, kendi kültürel değerlerini ve inançlarını da yanlarında götürmüşlerdir. Kentleşmenin etkisiyle, bazı dini uygulamalar, kurumlar ve inanç sistemlerinde değişimler meydana gelmiştir.

Kentleşme, nüfusun hızla artması ve insanlar arasındaki görev paylaşımının çoğalmasıyla, toplumsal yapının ve grupların dönüşümünde başlıca etken olmuştur. Türkiye, modernleşme süreci içinde yer alan bir ülke olarak, kentleşme hareketi son altmış yılda büyük bir hızla gelişmiştir. Sanayinin, genellikle bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde ülkenin batı bölgelerinde yoğunlaşması, hızlı kentleşme sürecinde doğudan batıya doğru göçlerin meydana gelmesine neden olmuştur. Bu göç, kırsal alanlardan şehirlere doğru gerçekleşen bir hareket olarak da tanımlanabilir. Kırsal alanlardan şehirlere doğru gerçekleşen göç, toplumsal birçok alanda değişimlere sebep olmaktadır. Bu değişiklikler, bilgi, inançlar, değerler, yaşam anlayışları, dini ritüeller ve düşünce biçimlerinde kendini gösterir. Aleviler, Türkiye'deki göç eden gruplardan biri olarak öne çıkmaktadır. Alevilik, köylerde geleneksel olarak şekillenip gelişmiş bir mezhep olarak, kentleşme süreciyle birlikte toplumsal yapılar üzerindeki etkisini değiştirmiştir. Kentleşmeye ayak uydurmaya çalışan bireyler gibi, kırsal bölgelerde daha güçlü bir etkiye sahip dini yapılar da şehirlerde ve yeni toplumsal düzenlerde dönüşüme uğramaktadır. Bu faktörler doğrultusunda, araştırmamızda kentleşme sürecinde Alevi ibadethanelerinin sosyal bütünleşmeye olan etkileri incelenmeye çalışılmaktadır.

Bu yüksek lisans tezi, hızlı kentleşme sürecinin etkisiyle değişim yaşayan gruplardan biri olan Alevilerin kültürel, sosyal ve ibadet pratiğindeki dönüşümleri sosyolojik bir bakış açısıyla incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kent, Kentleşme, Bütünleşme, Alevilik.

ABSTRACT

GÜLTEKİN, Nebahat. **The Importance of Alevi Places of Worship in Urban Integration: Adıyaman Example** (Master's Thesis) Malatya, 2025.

The research aims to examine the role of Alevism in urban integration in Adıyaman from a sociological perspective. Adıyaman Alevism has an important place both in terms of the country and the Southeastern Anatolia Region, and the study examines the role of Alevism in social life in the region and the phenomenon of urban integration. The beliefs and places of worship of people practicing Alevism in Adıyaman were examined, and the effect of Alevism on the social structure of the city was emphasized. For many reasons, the Alevi community, which settled away from the center in the past, had traditional beliefs, customs and worships related to rural life. After the 1950s, with a large population movement, people began to migrate from villages to cities. Alevi individuals who migrated to cities took their own cultural values and beliefs with them. With the effect of urbanization, some religious practices, institutions and belief systems have changed.

Urbanization has been the main factor in the transformation of social structure and groups, with the rapid increase in population and the increase in the sharing of tasks among people. Turkey, as a country in the process of modernization, has developed rapidly in the last sixty years. The concentration of industry, generally consciously or unconsciously, in the western regions of the country has caused migration from east to west in the process of rapid urbanization. This migration can also be defined as a movement from rural areas to cities. Migration from rural areas to cities causes changes in many social areas. These changes are reflected in knowledge, beliefs, values, understanding of life, religious rituals and ways of thinking. Alevis stand out as one of the migrating groups in Türkiye. Alevism, as a sect that traditionally took shape and developed in villages, has changed its effect on social structures with the urbanization process. Just like individuals trying to keep up with urbanization, religious structures that have a stronger effect in rural areas are also undergoing transformation in cities and new social orders. In line with these factors, our research attempts to examine the effects of Alevi places of worship on social integration in the urbanization process.

This master's thesis examines the transformations in the cultural, social and religious practices of Alevis, one of the groups that have experienced changes under the influence of the rapid urbanization process, from a sociological perspective.

Key Words: City, Urbanization, Integration, Alevism.

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYANI.....	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ	vii
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ.....	1
1.1.ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI.....	3
1.2.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ	4
1.3.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	4
1.4.ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI	5
2.ARAŞTIRMA ALANIYLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER	7
2.1.ADIYAMAN'IN GENEL COĞRAFİ KONUMU ÖZELLİKLERİ	7
2.2. ADIYAMAN'IN TARİHSEL YAPISI.....	8
2.3. ADIYAMAN'IN ADININ KÖKENİ.....	10
2.4. ADIYAMAN'IN DEMOGRAFİK YAPISI	11
2.5. ADIYAMAN'IN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI	13
3.KAVRAMSAL VE KURUMSAL YAKLAŞIMI.....	16
3.1.TEMEL TERİMLER	16
3.1.1. Alevilik	16
3.1.2. Bektaşilik.....	18
3.1.3. Kızılbaşlık	21
3.1.4.Cem.....	23
3.1.5. Cemevi	26
3.1.6.Türbe	32
4.KENTSEL BÜTÜNLEŞME	38
4.1.KENT KAVRAMI	38
4.2. KENTLEŞME	41
4.3. KENTSEL BÜTÜNLEŞME.....	45
4.3.1.Kentsel Bütünleşmede İnançların Rolü	50
4.3.2. Kentsel Bütünleşmede Cemevini Rolü	53
4.3.3. Kentsel Bütünleşmede Türbe ve Ziyaretgâhların Rolü	55
5.KENTLEŞME SÜRECİNDE ALEVİ İBADETHANELERİNİN SOSYO-	

KÜLTÜREL ANALİZİ.....	58
5.1.KENTLEŞME SÜRECİNDE CEMEVLERİNİN ALEVİ TOPLUMSAL KİMLİĞİNİN İNŞASINDAKİ ROLÜ.....	61
SONUÇ	65
KAYNAKÇA.....	71
EKLER	77
ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

KISALTMALAR LİSTESİ

ADNKS	: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
KK	: Kaynak Kişi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
s.a.s.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
ss.	: Sayfalar (sayfa sayısı)
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
vb..	: ve benzeri
vs.	: vesaire
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl

ÖNSÖZ

Alevilik, geleneksel özellikleri göz önünde bulundurulduğunda, bazı bölgesel farklılıklar bulunsa da temelde kendi içinde tutarlı bir inanç ve sosyal yapıyı ifade etmektedir. Bu yapının sürekliliğini sağlayan unsurların en önemlisi inançlarının benimsenip uzun yıllar boyunca yaşatılmış olmasıdır. Ancak günümüzde Aleviliğin geleneksel yönlerinde bazı farklılıkların ortaya çıktığı bir dönemde yaşıyoruz. Aleviliğin inanç ve kurumsal yapısının temel bileşenleri, tarihsel kökenlerinden uzak bir şekilde ele alınmakta olup bu durum, alanda araştırma yapan akademisyenlerin karşılaştığı bazı zorluklara yol açmaktadır. Kavramlar ve yöntemler konusunda ortak bir görüş birliğinin olmaması, araştırmacıların ürettikleri bilgilerin kapsamı ve geçerliliği konusunda soru işaretleriyle karşılaşmasına sebep olmaktadır. Tüm bu zorluklara rağmen, Alevilik üzerine yapılmış bilimsel çalışmalar, alana önemli katkılarda bulunmaktadır. Literatür taraması yapılırken, karşımıza çıkan en belirgin konulardan biri de araştırmaların çoğunun geleneksel Alevilik ve kentleşme sürecinde yaşanan etkilerine odaklanmış olmasıdır.

Alevilik, başlangıçta kırsal bölgelerde daha homojen bir şekilde yaşatılırken iken, özellikle şehirleşme (kentleşme) sürecinden sonra Alevilik ile sol ideolojilerin birleşmesi, bu inanç sisteminin daha karmaşık bir yapıya bürünmesine neden olmuştur. Bu değişim, Alevilikteki birçok kurum ve uygulamanın yeniden değerlendirilmesine neden olmuştur.

Alevilikte geleneksel yapıyı savunanlarla, değişimden yana olanlar arasında bir karşıtlık ortaya çıkmıştır. Bu durum, Alevilik içinde farklı grupların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Hatta bazı kavramların anlamı zamanla değişmekte, Alevilerin inanç, ibadet ve dini ritüellerinin var olup olmayacağı tartışılmaktadır. Dolayısıyla, yüz yıl önceki veya daha önceki yüzyıllardaki Alevilik anlayışı ile günümüzdeki Alevilik anlayışı arasında büyük farklar olduğu, yapılan araştırmalarla ortaya konmaktadır. Alevilik anlam, mana ve uygulama bakımından giderek daha farklı unsurlar içermeye başlamıştır. Günümüzde, Alevi gençlerin Aleviliğe giderek daha fazla yabancılaşması, durumu daha da karmaşık hale getirmektedir. Bir yanda Aleviliğin İslam'ın bir parçası olup olmadığı sorgulanırken, diğer yanda Alevilik, Kürt, Türk, Ermeni gibi etnik kimliklerle ilişkilendirilmeye başlandı. Bu durum, Alevilik kavramını tanımlamak ve sınıflandırmak için büyük bir belirsizlik yaratmıştır. Bazı Aleviler, bu dönüşüm sürecini Alevi inançlarının yozlaşabileceği ya da zamanla yok olabileceği kaygısıyla eleştirel bir gözle değerlendirmektedir.

Sosyolojik açıdan Adıyaman da yaşanan Aleviliğin sorunlarının çözüme kavuşturulabilmesi için, Aleviliğin ne olduğu, toplumsal yapısı, kurumları, inançları ve

ritüelleri üzerine derinlemesine bir araştırma yapılmalı, bu bilgilerin sadece Alevilere değil, Sünnîlere de sunulması sağlanmalıdır. Bunun toplumsal barışı ve dayanışma ruhunu pekiştireceğine inanıyoruz. Ayrıca, yapılacak bu çalışma Kentsel bütünleşmeye olumlu anlamda katkı sağlayacağını belirtelim.

Adıyaman’da yaşanan Aleviliğin nasıl algılandığını etkileyen unsurları incelemek amacıyla, çeşitli disiplinlerden gelen araştırmacıların çalışmalarını gözden geçirdik. Hedeflerimize ulaşmak için özellikle son yıllarda yazılmış tezlere ve kitaplara odaklandık. Elde ettiğimiz bulguları karşılaştırarak kapsamlı bir değerlendirme yaptık. Bu çalışmayı yürütürken yanımda olan ve desteğini hissettiren aileme teşekkür borçluyum. Ayrıca, değerli katkıları ve sabrı için danışmanım Prof. Dr. Bekir KOCADAŞ'a en içten saygı ve teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Son yüz elli yıl içerisinde hem Batı toplumlarında hem de Batı dışı toplumlarda hızlı ve kapsamlı bir değişim süreci yaşandığı gözlemlenmektedir. Bu değişimlerin en önemli itici güçlerinden bazıları, kentleşme, sanayileşme, modernleşme, eğitim ve bilimsel, teknolojik ilerlemelerdir. Kentleşme olgusu, nüfus artışı ve iş bölümündeki genişlemeyle birlikte, toplumun ve toplumsal grupların dönüşümünde önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye, modernleşme sürecinde son altmış yılda hızlı bir kentleşme sürecinden geçmiştir. Bu süreç, ülkenin doğusundan batısına, kuzeyinden güneyine kadar köylerden şehirlere göçlerle paralel olarak ilerlemiştir. Alevi toplulukları, bu göç eden gruplar arasında yer almaktadır. Kırsalda, sosyal düzeni şekillendiren Kentleşmenin etkisiyle birlikte Aleviliğe özgü geleneksel kurumlar, giderek modern hukuki yapılarla yer değiştirmeye başlamıştır. Kırsalda sosyal alanda, kültürel manada ve ekonomik açıdan önemli roller üstlenen bu kurumlar, şehir ortamında büyük ölçüde bu işlevlerini kaybederek, yalnızca dini görevleri yerine getiren yapılar haline dönüşmüştür.

Modernleşme süreciyle birlikte, şehirdeki dini kurumların, özellikle cemevlerinin toplumsal yapıya olan etkisi ve işlevi de kaçınılmaz şekilde değişime uğramaktadır. Bu tür değişimler, sosyal ve ekonomik etkenlere bağlı olarak çeşitli topluluklarda farklı biçimlerde ortaya çıkabilir. Bu çalışmada, hızlı kentleşmenin etkisi altındaki toplumsal gruplardan biri olan Alevilerin, kültürel, sosyal yaşamları ve ibadet biçimlerinde yaşadıkları dönüşümler sosyolojik bir perspektiften incelenmektedir.

Bu çalışmada, kentleşme süreci kapsamında Alevi ibadethanelerinin özellikle cemevlerinin kentsel bütünleşme üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Şehirleşmenin Alevilik üzerindeki etkisi oldukça açık bir şekilde gözlemlenmektedir. Şehir, sosyolojik açıdan ele alındığında, nüfus yoğunluğu, demografik büyüklük, iş bölümü, uzmanlaşma ve toplumsal çeşitlilik gibi unsurlar ön plana çıkar. Bu bağlamda şehirleşme süreci sadece nüfus artışıyla sınırlı kalmaz, aynı zamanda toplumun dini, ekonomik ve sosyal yapısında köklü değişiklikleri de beraberinde getirir. Şehirleşme, genel anlamda kentlerin büyümesine paralel olarak yaşam tarzında meydana gelen dönüşümleri ifade eder. Bunun yanında, şehirdeki sosyal normlar, değerler sistemi, geleneksel toplumsal yapıları ve alışkanlıkları geride bırakırken, insanların yeni yaşam biçimine uyum sağlama süreci de şehirleşmenin bir parçasıdır.

1950'li yıllardan itibaren hızla devam eden şehirleşme, ülkemizdeki toplumsal yapıyı derinden etkilerken, Alevilik üzerinde de büyük değişimlere ve zorlayıcı

dönüşümlere yol açmıştır. Özellikle kırsal alanlardan şehirlere göç eden Aleviler, şehir yaşamına adapte olurken diğer taraftan da geleneksel Alevi ritüellerini yaşatmaya çalışmışlardır. Ancak zamanla, şehirde yetişen yeni nesil Aleviler, geleneksel uygulamalara, var olan kurumsal yapıya karşı mesafeli ve daha eleştirel bir bakış açısı benimsemişlerdir.

Bu süreç, Aleviliğin bireyden bireye ya da gruptan gruba farklı şekillerde algılanmasına ve yaşanmasına neden olmuştur. Kırsal bölgelerde ise Aleviler, dini yaşamlarını güçlü bir şekilde devam ettirirken, burada cemevleri, dedeler ve diğer dini, kültürel kurumlar, Aleviliğin korunmasını ve geçmişten geleceğe aktarılmasını sağlamaktadır. Fakat şehirleşme ile birlikte, toplumsal yapıda bireyselleşme ön plana çıkmış ve bu durum, topluluk duygusunun yerini bencillik gibi daha bireysel duyguların almasına yol açmıştır.

Yaşanan bu gerçek, şehirdeki Alevi toplumu üzerinde de etkili olmuş, şehirde büyüyen yeni nesiller, Aleviliği eski kuşaklardan farklı bir şekilde kavramaya başlamış ve aralarında bir kuşak çatışması yaşanmaktadır. Şehirleşmenin etkisiyle birlikte Alevilik, yeniden şekillenme ve kendini tanımlama sürecine girmiştir. Ancak, Aleviliğin tam olarak ne olduğu hala tartışmalı bir konu olma özelliğini sürdürmektedir. Bu tartışmalar, Aleviliğin bir inanç ritüeli, yaşam felsefesi, Anadolu medeniyetlerinin bir birleşimi, hümanist bir bakış açısı, bir felsefi öğretisi ya da eski Türk inançları ve İslam tasavvufunun bir karışımı olup olmadığı konusunda farklı görüşleri içermektedir. Bu farklı düşünceler hem Alevi toplumu içinde hem de araştırmacılar arasında hâlâ savunulmakta ve tartışılmaktadır. Ayrıca, şehirleşmeyle birlikte Aleviliğe ait pek çok kurum ve uygulamanın nasıl şekilleneceği, hangi roller üstleneceği zamanla daha net bir şekilde ortaya çıkacaktır. Bu süreçte, dedelik kurumu, cemevleri ve cem ibadeti gibi önemli kurumların nasıl everileceği en dikkat çekici sorulardan biridir.

Bu durum, Aleviliği sosyal bilimler perspektifinden ele alan araştırmacıların karşılaştığı güçlükleri daha da derinleştirmektedir. Medyanın etkisiyle, konuya dair uzmanlık sahibi olmayan bireylerin görüşleri daha görünür hale gelmiş; bu da bilimsel çalışmaların yaygınlaşmasını ve akademik çevrelerce tanınırlığını olumsuz yönde etkilemiştir. Bilimsel bir bakış açısı benimsendiğinde ise, her disiplinin kendine ait araştırma yöntemleri bulunduğundan, elde edilen bilgilerin kapsamı ve güvenilirliği konusunda çeşitli zorluklar yaşanabilmektedir. Aleviliğin bölgesel farklılıkları ve tarihsel süreçteki değişimlerin yarattığı çeşitliliği daha iyi anlayabilmek için, çok disiplinli bir

yaklaşım benimsenmesi gerekmektedir. Bu çalışma, Aleviliğin sosyal dönüşüm süreçlerini, Alevi ibadethanelerinin kentsel bütünleşme etkisini ve farklı yorumlarını derinlemesine incelemeyi hedeflemektedir.

1.1.ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Bu araştırma, Adıyaman'daki Aleviliği sosyal ve kentsel bütünleşme bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Türkiye'nin farklı bölgelerinde yaşayan Aleviler arasında tam bir birlik sağlamak oldukça zordur. Adıyaman, Türkiye'nin önemli Alevilik merkezlerinden biri olmasına rağmen, burada Aleviliğin anlaşılması ve uygulanışı açısından tek tip bir yapının mevcut olmadığını söylemek mümkündür. Bu yüzden, Adıyaman'daki yaşanan Alevilik, sosyolojik açıdan özgün bir özellik taşımaktadır.

Türkiye genelindeki Aleviliğin çeşitlenmesi, bu alanda yapılan araştırmalara olan ilgiyi artırmıştır. Adıyaman'ın, sosyolojik açıdan önemli bir bölge olmasının yanı sıra, coğrafi, tarihi, kültürel olarak doğu ile batı arasında bir köprü işlevi görmesi, bu bölgenin Alevilik açısından özel bir öneme sahip olduğunu gösterir. Adıyaman'da ocakların, cemevlerinin, türbelerin, dedelerin, dedelerin taliplerinin olması, cemevlerinin varlığı ve burada yapılan cem ayinleri, dini ritüel toplantılara katılım, Aleviliğin bölgesel düzeydeki etkisini ortaya koymaktadır.

Adıyaman'daki Alevilikle ilgili sosyolojik araştırma yapma isteğimizi pekiştiren bir diğer nedende, burada yaşanan Aleviliğin bazı sosyolojik sorunlarla karşı karşıya olmasıdır. Bu sorunlar, Aleviliğin kendine has yapısı, farklı Alevilik anlayışlarının yaygınlığı, gençler ile yaşlı kuşaklar arasındaki çatışmalar, cemevlerinin sosyo kültürel etkileri ve Alevilikten beklentiler gibi konuları kapsamaktadır. Bu sosyolojik unsurların belirlenmesi, araştırmamızın ana hedeflerinden biridir.

Bu araştırma, Adıyaman'daki Aleviliğin kurumsal yapısını, cemevlerinin işlevini, türbe ziyaretleri, dini pratiklerini ve çeşitli uygulamalarını sosyolojik bir bakış açısıyla analiz etmeyi amaçlamaktadır. Adıyaman'daki Aleviliği ibadethanelerinin kentsel bütünleşme açısından nasıl bir yapı oluşturduğunu ve bu yapının sosyolojik açıdan nasıl analiz edilebileceğini belirlemek temel amacımızdır. Ayrıca, Alevilerin kendilerini nasıl tanımladıkları ve diğer grupları nasıl algıladıkları da araştırmamızda ele alınan bir diğer önemli konu olmuştur.

1.2.ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Araştırmamız, Adıyaman ilindeki Alevi toplumunun inanç sistemlerini ve ibadethanelerini detaylı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Adıyaman çevresinde Alevi-Bektaşî inançları, ibadet kültürleri ve ibadethanelerinin oldukça zengin bir geçmişi bulunmaktadır. Bu kültüre ait ritüelleri ve inançları kapsamlı bir şekilde ele almayı hedefliyoruz. Şehirle ilgili literatür taraması yapıldığında, bu konudaki mevcut çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmüştür. Bu boşluğu doldurmak amacıyla yapacağımız araştırma, Alevi-Bektaşî inançları ve ibadethaneleri hakkında Türk kültür tarihine değerli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca, bölgenin Alevi-Bektaşî inanç ve ibadet kültürünü gelecek nesillere aktarmak, bu kültürün ve Türk kültürünün kaybolmasını engellemek bizim için büyük bir anlam taşımaktadır. Bu bağlamda, Adıyaman'daki inanç ve kültür hayatına dair yapacağımız çalışma, gelecekteki araştırmalara sağlam bir temel sağlayacak ve bu alanda önemli katkılar sunacaktır. Adıyaman'daki Alevi inancının özellikle ibadethanelerde, türbe ve ziyaretlerde nasıl yaşandığını araştırmayı amaçlıyoruz. Çalışmamızda temel varsayımlarımızı desteklemek amacıyla Adıyaman'da var olan Alevi ibadethanelerine odaklanılacaktır. Bu bağlamda, çeşitli araştırma yöntemleri kullanılarak veri toplanacak ve elde edilen bulgular kapsamlı bir şekilde analiz edilecektir.

Bu çalışma, Alevi toplumunun, içinde bulunduğu toplumla uyumlu bir şekilde bütünleştiğini ve kentsel bütünleşmenin nasıl gerçekleştiğini ortaya koyma açısından büyük bir öneme sahiptir. Araştırmamızın sonuçlarının, özellikle Adıyaman bölgesindeki Alevi toplumunun yapısını anlamaya yönelik yapılacak gelecek çalışmalara değerli bir kaynak oluşturması beklenmektedir.

1.3.ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bugün, dini ilimler, dini sistemleri bilimsel yöntemlerle analiz etmeye ve anlamaya çalışan, aynı zamanda bu sistemlerin temel öğelerini normatif bir çerçevede inceleyen bir disiplin olarak tanımlanmaktadır. Dini ilimler, dinlerin inanç, ritüel, ahlaki değerler ve toplumsal etkiler gibi çeşitli boyutlarını objektif bir bakış açısıyla ele alırken, bu incelemeler genellikle bilimsel yöntemler ve teorik yaklaşımlar doğrultusunda şekillenir. Diğer taraftan, din sosyolojisi de dahil olmak üzere genel din bilimi, dinlerin insan toplulukları üzerindeki etkilerini anlamayı, dini fenomenlerin toplumsal, kültürel ve tarihsel bağlamdaki kökenlerini çözümlemeyi amaçlayan bir disiplindir. Bu disiplin, dinlerin toplumsal yapıdaki yeri, dini inançların ve pratiğin toplumsal işlevleri gibi

unsurları derinlemesine analiz etmeye çalışır. İlahiyat, geleneksel olarak normatif bir yaklaşımı benimser ve dini metinlerin doğru yorumlanmasını, dini öğretilerin ahlaki ve teolojik doğruluğunu araştırmayı hedeflerken, din sosyolojisi genellikle betimleyici bir yöntem izler. Din sosyolojisi, dini deneyimlerin toplumsal bağlamda nasıl şekillendiğini, bireylerin inançlarını ve dini pratiklerini nasıl deneyimlediğini, ibadethanelerin toplumsal dayanışma ve birlikteliği nasıl pekiştirdiğini anlamaya çalışır. Bu bağlamda, ibadethaneler yalnızca dini ritüellerin yapıldığı yerler olarak değil, aynı zamanda toplumsal yapıların inşa edildiği, dini, kültürel ve toplumsal değerlerin paylaşıldığı önemli mekânlar olarak ele alınır. Ayrıca, din sosyolojisi, dini unsurların sembollerini ve bu sembollerin toplumsal işlevlerini karşılaştırmalı bir şekilde inceleyerek, dinin toplumdaki rolünü daha geniş bir perspektiften değerlendirmeye olanak tanır.

Ancak, dini anlayışların ve grupların doğru bir şekilde analiz edilebilmesi için, farklı dini grupların tarihsel kökenlerinin ve gelişim süreçlerinin göz önünde bulundurulması son derece önemlidir. Dini grupların, inanç sistemlerinin ve pratiklerinin, yalnızca dini öğretilere dayalı olarak değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve tarihsel faktörlerin etkisiyle şekillendiği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu nedenle, din sosyolojisinin tarihsel arka planı dikkate alması, dini anlayışları doğru bir şekilde sınıflandırmak ve anlamak için temel bir gerekliliktir. Bu yaklaşım, dini sistemlerin toplumsal bağlamdaki evrimini anlamak ve dini gruplar arasındaki benzerlikler ile farklılıkları derinlemesine incelemek için büyük bir öneme sahiptir.

1.4.ARAŞTIRMANIN KAPSAMI VE SINIRLILIKLARI

Bu çalışma, yalnızca Adıyaman ili üzerine odaklanmakta olup, araştırmanın kapsamı tamamen bu coğrafi bölgeyle sınırlıdır. Bu bağlamda, Adıyaman'daki sosyo-kültürel yapıyı ve özellikle ibadethanelerin kentsel bütünleşme süreçlerindeki rolünü incelemeyi amaçlayan çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Daha önce yapılmış olan araştırmalar ve literatür, genellikle sosyoloji ve din bilimleri gibi daha geniş disiplinler çerçevesinde yoğunlaşmış olup, bu alanlardaki çalışmalarda ibadethanelerin kentsel bütünleşmeyle olan ilişkisine dair yapılan tespitler dar bir çerçevede ve yüzeysel bir şekilde ele alınmıştır.

Adıyaman özelinde yapılan araştırmaların yetersizliği, söz konusu alanda derinlemesine bir inceleme yapmayı zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, mevcut yazılı kaynakların sınırlı olması ve bazı önemli verilerin kaydedilmemiş veya erişilememiş

olması, bu bölgeye dair yapılacak araştırmaların temelini yalnızca mevcut yazılı kaynaklardan edinilen verilerle oluşturmayı gerekli kılmaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada mevcut literatür eksikliklerinin giderilmesi ve Adıyaman'daki ibadethanelerin kentsel bütünleşmeye olan etkileşimini daha ayrıntılı bir şekilde ele almak hedeflenmiştir.

2.ARAŞTIRMA ALANIYLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER

2.1.ADIYAMAN'IN GENEL COĞRAFİ KONUMU ÖZELLİKLERİ

Adıyaman ili, Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu Bölgesi içerisinde yer almaktadır. Günümüzde Adıyaman, en eski yerleşim yerlerinden biri olan Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yer alan bir ildir (Tanrıverdi, 2019: 62). Adıyaman ili Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin kuzeybatı kesiminde, Orta Fırat Bölümü sınırları içinde bulunmaktadır. Adıyaman, kuzeyde Malatya, batıda Kahramanmaraş, güneybatıda Gaziantep, güneydoğuda Şanlıurfa, doğuda ise Diyarbakır ile komşudur (Demir, 2022: 22).

Şehrin kuzeyinde yüksekliği yer yer 2.500 metreyi aşan Güneydoğu Toros Dağları uzanmaktadır. 37° kuzey enlemi ile 38° derece doğu boylamı üzerinde bulunur. Bu arazinin yarısından fazlası dağlık alandır. Şehrin güneydoğu-güneybatı istikametini baştanbaşa Fırat Nehri ve Atatürk Barajı kaplamaktadır (Demir, 2004: 116). Adıyaman ili, Adıyaman'ın güneyi düzlük ve ovalarla kaplıyken kuzeyi tamamen dağlarla çevrilidir (Toprak, 2018: 9).

Adıyaman ili, Orta Fırat havzasında yer almaktadır. Kuzeydeki Çelikhan ilçesi ile Gerger'in bazı kesimleri Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde bulunurken, batıdaki Gölbaşı ve Besni ilçelerinin bazı bölümleri ise Akdeniz Bölgesi'ne dâhil edilmektedir. Adıyaman ilinde, merkez ilçe dâhil olmak üzere toplam 9 ilçe ve 406 köy bulunmaktadır. Adıyaman'ın İlçeleri, Besni, Çelikhan, Gerger, Gölbaşı, Kâhta, Samsat, Sincik ve Tut ilçeleridir. Adıyaman ilinin yüzölçümü 7.614 km², göllerle birlikte 7.871 km² olup, rakımı 669 metredir (Bulduk, 2011: 7).

Adıyaman, tarih boyunca birçok medeniyetin yerleşim yeri olarak önem kazanmıştır. Fırat Nehri'nin geçtiği bir güzergâhta bulunması, elverişli iklim koşulları ve verimli topraklara sahip olması, bölgenin stratejik ve tarımsal değerini artıran başlıca unsurlar olmuştur (Dalyan, 2022: 21). Elverişli coğrafi koşulları sayesinde Adıyaman, tarih boyunca farklı kültürel ve inançsal yapılara mensup toplulukların yerleşmeyi tercih ettiği bir bölge olma özelliğini sürdürmüştür (Arı, 2020: 359).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yer alan Adıyaman ili, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış köklü bir yerleşim merkezidir. Coğrafi konumu itibarıyla Mezopotamya ile Anadolu arasında bir geçiş noktası üzerinde bulunan Adıyaman, bu stratejik konumu sayesinde tarihsel süreçte pek çok kültürle etkileşim içinde olmuştur. Hititler, Kommagene Krallığı, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı gibi birçok büyük uygarlığın izlerini taşıyan şehir hem arkeolojik zenginlikleriyle hem de kültürel mirasıyla

dikkat çekmektedir. Bu zengin geçmiş, Adıyaman'ı yalnızca bir yerleşim alanı değil, aynı zamanda geçmiş ile günümüz arasında bir köprü işlevi gören önemli bir kültürel merkez haline getirmiştir.

2.2. ADIYAMAN'IN TARİHSEL YAPISI

İnsanlık tarihi açısından mühim bir öneme sahip olan Mezopotamya ve Anadolu coğrafyasının kesişme noktasında yer alan Adıyaman, sahip olduğu bu jeopolitik öneminden dolayı tarih boyunca birçok topluluğa ev sahipliği yapmış ve yine birçok devletin hâkimiyet sağlamak için uğruna savaştıkları bir şehir olmuştur. Farklı devlet ve toplulukların burada hayat sürmesi ise şehrin tarihsel süreç içerisinde çok kültürlü bir özellik taşımasına katkı sağlamıştır (Yıldırım, 2023: 54).

Adıyaman, zengin bir tarihsel geçmişe sahip olup, farklı medeniyetlerin etkisi altında kalmış bir ildir. Adıyaman, insanlık tarihinin en eski yerleşim alanlarından biri olup, pek çok medeniyet ve uygarlık burada yaşam sürmüştür. Bunlar arasında Hitit, Asur, Babil, Urartu, Parth, Roma, Pers, Bizans, Süryani, Ermeni, Pavlaki, Arap, Türk ve en son Kürtler sayılabilir. Günümüz Adıyaman'da bu medeniyetlerin izlerini çeşitli kalıntı ve kültürel miraslar üzerinde görebiliriz (Dalyan, 2022: 18).

Adıyaman, insanlık tarihinin bilinen en eski yerleşim alanlarından biri olarak kabul edilmektedir. Palanlı Mağarası'nda gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar, kent tarihinin M.Ö. 40.000'li yıllara kadar uzandığını göstermektedir. Samsat-Şehremuz Tepe'de elde edilen buluntular ise bölgenin M.Ö. 7000'li yıllarda Paleolitik, M.Ö. 5000'li yıllarda Neolitik, M.Ö. 3000'li yıllarda Kalkolitik ve M.Ö. 3000–1200 yılları arasında Tunç Çağı dönemlerine tanıklık ettiğini ortaya koymaktadır. Bu dönemlerde bölge, Hititler ve Mitanniler arasında el değiştirmiş; Hitit Devleti'nin M.Ö. 1200 yılında yıkılmasıyla birlikte karanlık bir tarihsel dönem başlamıştır. Friglerin M.Ö. 750'de devletleşmesine kadar geçen sürece ilişkin yazılı kaynaklara ulaşılamamıştır. M.Ö. 334 yılında Büyük İskender'in Anadolu'ya girişiyle Pers egemenliği sona ermiş, ardından Makedonyalı Selevkos Hanedanı bölgede M.Ö. 1. yüzyıla kadar hüküm sürmüştür. Bu hanedanın gücünün zayıflamasıyla birlikte, Kral Mithradates I. Kallinikos tarafından M.Ö. 69 yılında Kommagene Krallığı bağımsızlığını ilan etmiştir. Başkenti Samosata (Samsat) olan Kommagene Krallığı, M.S. 72 yılına kadar varlığını sürdürmüş, ardından bölge Roma İmparatorluğu'nun egemenliğine girmiş ve Syria (Suriye) Eyaleti'ne bağlı 6. Lejyon olarak teşkilatlandırılmıştır. 643 yılından itibaren İslam akınlarının başladığı bölgede, Emeviler

670 yılında kalıcı hâkimiyet kurmuştur. 758 yılında Abbasi komutanlarından Mansur İbni Cavene'nin yönetimine giren bölge, 958 yılında Bizans İmparatorluğu'nun kontrolüne geçmiştir. 1114–1181 yılları arasında Türk akınlarına sahne olan Adıyaman ve çevresi, 1204–1298 döneminde Anadolu Selçukluları tarafından ele geçirilmiştir. 1230 ve 1250 yıllarında Moğol istilalarına uğrayan bölge, 1298 yılında Memluk Devleti'nin hâkimiyetine girmiştir. Orta Çağ boyunca Bizans, Emevi, Abbasi, Anadolu Selçukluları ve Dulkadiroğulları arasında el değiştiren Adıyaman, 1516 yılında Yavuz Sultan Selim'in İran seferi sırasında Osmanlı topraklarına katılmıştır. İlk olarak merkezi Samsat olan bir sancak hâlinde Maraş Beylerbeyliği'ne bağlanan bölge, Tanzimat döneminden itibaren Malatya'ya bağlı bir kaza statüsü kazanmıştır. Cumhuriyet'in ilanının ardından da bu yapısını sürdüren Adıyaman, 1 Aralık 1954 tarihinde 6418 sayılı Kanun ile Malatya'dan ayrılarak müstakil bir il statüsüne kavuşmuştur (Bulduk, 2011: 4-5).

Adıyaman'ın Kronolojisi;

M.Ö. 40000- M.Ö. 7000 Paleolitik

M.Ö. 7000- M.Ö. 5000 Neolitik

M.Ö. 5000- M.Ö. 3000 Kalkolitik

M.Ö. 3000- M.Ö. 1200 Hititler

M.Ö. 1200- M.Ö. 750 Asurlular

M.Ö. 750- M.Ö. 600 Frigler

M.Ö. 600-M.Ö. 334 Persler

M.Ö. 334-M.Ö. 69 Makedonlar

M.Ö. 69-M.S. 72 Kommagene Krallığı

72-395 Roma İmparatorluğu

395-670 Doğu Roma (Bizans)

670-758 Emeviler

758- 926 Abbasiler

926- 958 Hamdaniler

958 –1114 Bizanslılar

1114 –1204 Eyyubiler

1204 –1298 Anadolu Selçuklular

1298 –1516 Memluklular

1516 –1923 Osmanlı İmparatorluğu.¹

Adıyaman, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış zengin bir kültürel mirasa sahiptir. Paleolitik dönemden başlayarak Osmanlı İmparatorluğu'na kadar uzanan bu uzun süreçte bölge, Hititler, Asurlular, Frigler, Persler, Makedonlar ve Roma gibi büyük imparatorlukların etkisi altında kalmış, Kommagene Krallığı gibi özgün devletlere de sahne olmuştur. Her dönemde farklı kültürlerin, inançların ve siyasi yapının izlerini taşıyan Adıyaman, bu çeşitlilik sayesinde tarihi ve arkeolojik açıdan önemli bir merkez olmuştur. Günümüzde de bu zengin geçmiş, bölgenin kimliğini ve kültürel değerlerini şekillendirmeye devam etmektedir.

2.3. ADIYAMAN'IN ADININ KÖKENİ

Adıyaman'ın ismi, tarihsel süreçler ve dilsel değişiklikler sonucu oluşmuş bir isimdir. Adıyaman kentinin adının kökenine ilişkin literatürde çeşitli etimolojik açıklamalar ve tarihi rivayetler bulunmaktadır. Anlatıya göre olay, Perre ya da diğer adıyla Farrin olarak bilinen antik kentte geçmektedir. Rivayete göre, putperest bir babanın yedi oğlu, babalarının evde bulunmadığı bir sırada evdeki tüm putları kırarak tek tanrılı inancı benimseyip Allah'ın varlığını ve birliğini ilan ederler. Bu durumu öğrenen baba, büyük bir öfkeye kapılarak kendi elleriyle yedi oğlunun da canına kıyar. Babaları tarafından öldürülen yedi kardeşin hatırasına Farrin (Perra=Pirin)'de bir manastır yaptırılır. Bu olaydan ötürü de şehre Yedi Yaman adı verilir. Yedi Yaman zamanla Adıyaman şekline dönüşür (Yağınlı, 2013: 17).

Bazı bilim insanları, Adıyaman'ın kelime kökenin Luvi diline dayandığını iddia etmişlerdir. Adıyaman isminin adı geçen dilde Ana Tanrıça Halkının Ülkesi anlamındaki Adaumana veya Ada-uma- (wa)na kelimelerinden geldiği başka bir kanaati oluşturmaktadır (Umar, 1993: 17).

Adıyaman ilinin adının, tarih kaynaklarında “Hısn-ı Mansur” olarak geçmesi ve bu ismin nereden alındığına dair tarihi bilgi, Arslan'a göre; tarihi kaynaklarda 19 yy. 'da “Hısn-ı Mansur” tabirin kullanılması noktasında birçok rivayet mevcuttur. Günümüzde coğrafi olarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Adıyaman ilinin adı 19. Yüzyılda Hısnımansûr olarak geçmektedir. Bu konuda birçok rivayet olmakla

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz.: <https://adiyaman.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.01.2025)

beraber bunlardan en kuvvetli olanı, bu ismin Abbasi Halifesi Ca'fer el- Mansûr'dan geldiğidir. (Arslan, 2015).

Adıyaman isminin kökeniyle ilgili halk arasında pek çok farklı rivayet bulunmaktadır. Bölge ve çevresi, 8. yüzyılda Müslüman Araplar tarafından fethedilmiştir. Bu dönemde, Emevi komutanlarından Mansur bin Ca'vane bin el-Haris el-Amire'nin adı anısına şehir "Hisn-ı Mansur" olarak adlandırılmıştır (Yağınlı, 2013: 17).

Adıyaman ili, doğu, batı ve güney yönlerinden derin vadilerle çevrilidir. Bu vadilerin yamaçları, özellikle verimli meyve ağaçlarıyla kaplıdır. Bölgenin çevresinin meyve ağaçlarıyla örtülü olması nedeniyle, "güzel vadi" anlamına gelen "Vadi-i Leman" ifadesi zamanla değişerek halk arasında "Adıyaman" şekline dönüşmüştür. Ancak şehir, 1920'lere kadar resmi olarak "Hisn-ı Mansur" ya da "Hüsnü Mansur" adıyla anılmıştır. 1926 yılında Bakanlar Kurulu kararıyla ilin adı tekrar Adıyaman olarak değiştirilmiştir (Bulduk, 2011: 6).

Sonuç olarak, Adıyaman isminin kökeni, tarihsel süreç içerisinde farklı medeniyetlerin ve kültürel yapıların etkisiyle şekillenmiş, çeşitli etimolojik yaklaşımlarla açıklanmaya çalışılmıştır. Bölgenin geçmişte birçok farklı isimle anıldığı, bu isimlerin ise dönemin dili, inancı ve siyasi yapısıyla doğrudan ilişkili olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Adıyaman adının günümüzdeki biçimi, yüzyıllar boyunca yaşanan toplumsal, siyasal ve kültürel değişimlerin bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Farklı tarihsel dönemlerde kullanılan adlandırmalar, sadece dilsel dönüşümleri değil, aynı zamanda bölgenin çok katmanlı tarihsel kimliğini de gözler önüne sermektedir. Nihayetinde, bu çeşitli etimolojik ve tarihsel süreçlerin birleşimiyle oluşan "Adıyaman" ismi, bugün hem resmi hem de toplumsal kullanımda yerleşiklik kazanmış durumdadır.

2.4. ADIYAMAN'IN DEMOGRAFİK YAPISI

Adıyaman, tarih boyunca birçok medeniyetin yerleşim alanı olmuş stratejik bir bölgedir. Fırat Nehri'ne yakınlığı, elverişli iklim koşulları ve verimli toprakları, bölgenin önemli bir yerleşim ve tarım merkezi olmasını sağlamıştır. Taş devirlerinden itibaren sırasıyla Hitit, Urartu, Asur, Babil, Pers, İskender, Seloukos, Ermeni, Kommagene, Roma, Bizans, Arap, Emevi, Abbasi, Hamdani, yeniden Bizans, Selçuklu, Artuklu, Haçlı, Zengi, Anadolu Selçuklu, Moğol, Memlüklu, Dulkadirli, Osmanlı devletlerinin hâkimiyetinde bulunmuş, bunların kültürel doku ve yapılarından etkilenmiştir (Dalyan, 2022: 21).

Güneydoğu Anadolu'nun bu önemli ili, demografik açıdan çok renkli bir mozaik oluşturan çeşitli etnik ve dini unsurları bünyesinde bulundurmaktadır. İnsanlığın en eski yerleşim yerlerinden birisi olan Adıyaman'da birçok medeniyet ve uygarlık yaşamıştır. Bunlar arasında Hitit, Asur, Babil, Urartu, Parth, Roma, Pers, Bizans, Süryani, Ermeni, Pavlaki, Arap, Türk ve en son Kürtler sayılabilir. Günümüz Adıyaman'da bu medeniyetlerin izlerini çeşitli kalıntı ve kültürel miraslar üzerinde görebiliriz (Dalyan, 2022: 18).

Adıyaman'da, Sünni Müslümanlar çoğunluğu oluştururken, Aleviler de önemli bir topluluk oluşturmaktadır. Aleviler, özellikle merkeze yakın köylerde ve bazı bölgelerde yoğun olarak yaşamaktadır. Adıyaman'da Alevi topluluklar genelde kendi aralarında yerleşirken, bazı bölgelerde Sünni vatandaşlarla komşuluk ilişkileri içindedir. Böylece şehir, hem Alevi-Sünni hem Türk-Kürt hem de Müslüman-Hristiyan nüfusun bir arada yaşadığı çok kültürlü bir sosyal yapı sunmakta olup, Türkiye mozaığının en güzel örneklerini bünyesinde barındıran, huzurun, barışın, egemen olduğu, birlikte yaşama kültürünün yaşatıldığı ender şehirlerdendir. Adıyaman Merkezde Alevi, Sünni, Süryani ve Ermeni nüfusu bulunmaktadır (Rençber, 2014: 7-18).

Sosyolojik, alanlarda yapılacak araştırmalarda, incelenen topluluğun inanç yapısının ve nüfusunun belirlenmesi önemli bir adımdır. Adıyaman yöresinde, Aleviler, Sünniler ve diğer dini topluluklar, tarihsel olarak uzun bir süre boyunca karşılıklı anlayış ve dayanışma içinde bir arada yaşamışlardır. Aleviler ve Sünniler, bölgedeki yaşamlarında karşılıklı saygı, iş birliği ve dayanışma içinde olmuşlardır. Hem geçmişte hem de günümüzde, Aleviler ile Sünniler arasında herhangi bir çekişme ya da çatışma yaşanmamıştır. Adıyaman bölgesinde, Müslüman Alevi ve Sünni topluluklarının yanı sıra Hristiyanlar da yaşamaktadır ve bu farklı dini gruplar bir arada huzur içinde varlıklarını sürdürmektedir. Tarih boyunca, adı geçen tüm dini cemaatler aynı coğrafyada kardeşlik, dayanışma ve uyum içerisinde yaşamışlardır. Bölgede geçmişten günümüze kadar Alevi-Sünni çatışmalarına rastlanmamıştır (Arı, 2020: 363).

Aleviler ve Sünniler arasında güçlü sosyal bağlar bulunmaktadır; birbirlerine kirve olmuş, karşılıklı evlilikler gerçekleştirmiş ve aynı cenaze törenlerinde saf tutmuşlardır. Ayrıca, ortak düğünlerde birlikte halay çekmişlerdir. Adıyaman il merkezinin yanı sıra Besni, Çelikhan, Gölbaşı, Kâhta ve Tut ilçelerinde Alevi nüfus mevcuttur; ancak Samsat, Sincik ve Gerger ilçelerinde Alevi yerleşimleri bulunmamaktadır (Rençber, 2012: 30).

Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) hazırlamış olduğu 2024 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre Adıyaman'ın nüfusu 611.037 kişidir. İlimizin il/ilçe ve belde/köy nüfus dağılımı verilmiştir.²

Adıyaman ilimizde ve bağlı ilçelerinde Alevi vatandaşımızın yaşadığı bilinmektedir. Adıyaman'ın genel nüfus toplamı 611.037'dir. Daha önce yapılan benzer araştırmalarda, yörede yaşayan Alevi vatandaşlarımızın toplam nüfusa oranı; Rıza Yürükoğlu tarafından %60, İlyas Üzüm tarafından %20, Fevzi Rençber tarafından ise %11,8 olduğunu gösterilmiştir. Tarafımızca yapılan araştırma bulgularına dayanarak bu oranın ~%12,9479 olduğu tespit edilmiştir (Arı, 2020: 370).

Adıyaman ili, tarihsel süreç içerisinde İç Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden önemli ölçüde göç almış; bu durum, kentin demografik ve kültürel yapısının biçimlenmesinde belirleyici rol oynamıştır.

Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, kentten büyük şehirlere yönelen tersine göç hareketleri gözlemlenmeye başlanmış, başta İstanbul ve Ankara olmak üzere Türkiye'nin büyük metropollerine doğru artan bir nüfus hareketliliği yaşanmıştır. Bu dinamik göç süreci, Adıyaman'ın toplumsal yapısında önemli dönüşümlere neden olmuş; geleneksel yaşam biçimlerinin yeniden yapılandırılmasına ve kent kimliğinin çeşitlenmesine zemin hazırlamıştır.

Adıyaman'ın sosyokültürel dokusu, tarihsel olarak çok etnikli, çok kültürlü ve çok dinli bir yapıya sahiptir. Söz konusu heterojen yapı, özellikle gündelik yaşam pratiklerinde, gelenek ve göreneklerde, toplumsal ilişkilerde ve kültürel üretim biçimlerinde kendini açık biçimde göstermektedir.

Kentte yaşayan Alevi toplulukları, bu kültürel çeşitliliğin önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Alevi yurttaşların sosyal hayattaki görünürlüğü ve kültürel katkıları, Adıyaman'ın zengin kültürel mirasının inşasında belirleyici bir yere sahiptir. Bu bağlamda, Adıyaman'ın demografik kompozisyonu, sadece istatistiksel bir veri olmanın ötesinde, aynı zamanda farklı inanç sistemlerinin ve etnik kimliklerin bir arada yaşama kültürünün kurumsallaştığı özgün bir örnek olarak değerlendirilebilir.

2.5. ADIYAMAN'IN SOSYO-KÜLTÜREL YAPISI

Türkiye'nin güneydoğusunda konumlanan Adıyaman ili, sahip olduğu köklü tarihi geçmişi ve çok katmanlı kültürel yapısıyla dikkat çeken önemli bir yerleşim merkezidir.

² Ayrıntılı bilgi için bkz.: <http://www.adiyaman.gov.tr/nufus-bilgileri>. (Erişim Tarihi: 07.01.2025)

Tarihsel süreç içerisinde stratejik bir noktada yer alması nedeniyle, Adıyaman pek çok farklı uygarlığa ev sahipliği yapmış ve bu uygarlıkların izlerini günümüze kadar taşıyabilmiştir. Hititler, Hurriler, Mitanniler, Asurlar, Persler, Kommagene Krallığı, Roma ve Bizans gibi pek çok medeniyetin izleri, kentin arkeolojik alanlarında ve tarihi yapılarında açıkça görülebilmektedir. Bu tarihsel birikim, yalnızca fiziksel kalıntılarla sınırlı kalmayıp, bölgenin kültürel dokusunu, inanç yapısını ve sosyal yaşamını da derinden etkilemiştir.

Adıyaman'ın çok kültürlü yapısı, şehrin dini ve etnik çeşitliliğinde somut biçimde gözlemlenmektedir. Kentte camiler, cemevleri, kiliseler ve diğer ibadet alanlarının bir arada bulunması, inanç çeşitliliğine ve hoşgörü kültürüne işaret etmektedir.

Nüfusun büyük bir kısmı Müslüman olmakla birlikte, Alevi ve Sünni inanç gruplarının yanı sıra tarihsel olarak Hristiyanlık gibi diğer dini yapıların da bölgede varlık gösterdiği bilinmektedir. Bu durum, Adıyaman'ın inançlar arası birlikte yaşama kültürünün güçlü bir temele dayandığını ortaya koymaktadır.

Sosyo-kültürel açıdan değerlendirildiğinde, Adıyaman geleneksel yaşam biçimleri ile modernleşme dinamiklerinin iç içe geçtiği bir yapıya sahiptir. Özellikle kırsal bölgelerde geleneksel tarım ve hayvancılık faaliyetleri hâlâ önemli bir geçim kaynağı olarak sürdürülürken, kent merkezlerinde modern yaşam pratikleri giderek daha fazla benimsenmektedir. Geniş aile yapısı, toplumsal ilişkilerde hâlen belirleyici bir rol oynamakta; aile büyüklerine duyulan saygı ve dayanışma kültürü, toplumsal değer sisteminin temel taşları arasında yer almaktadır.

Adıyaman'ın etnik yapısı da benzer şekilde zengindir. Türkler, Kürtler, Ermeniler ve Araplar başta olmak üzere farklı etnik grupların bir arada yaşadığı kentte, bu çeşitlilik hem dilsel hem de kültürel düzeyde kendini göstermektedir. Farklı gelenek, görenek ve yaşam biçimlerinin bir arada varlık göstermesi, şehrin kültürel dokusunu benzersiz kılmaktadır. Bu etnik ve kültürel çeşitlilik, yalnızca geçmişten gelen bir miras değil, aynı zamanda günümüzde de sürdürülen bir toplumsal gerçekliktir.

Öte yandan, son yıllarda artan şehirleşme, modernleşme ve eğitim düzeyindeki yükseliş, Adıyaman'ın sosyo-ekonomik yapısında önemli değişimlere yol açmıştır. Genç nüfusun büyük şehirlere, özellikle İstanbul ve Ankara gibi merkezlere göç etmesi, kentteki demografik dengeleri etkilemekte; bu durum hem kültürel aktarım süreçlerini hem de ekonomik yapıyı dönüştürmektedir. Bununla birlikte, göç olgusu sadece dışa yönelik değil, aynı zamanda içe dönük nüfus hareketlerini de kapsamaktadır. Özellikle geçmişte çevre

bölgelerden gelen göçler, Adıyaman'ın çok kültürlü yapısının oluşumunda önemli rol oynamıştır.

Sonuç olarak, Adıyaman ili, tarihsel derinliği, etnik ve dini çeşitliliği, geleneksel değerleri ve modernleşme süreçlerini aynı potada eritebilen dinamik bir yapıya sahiptir. Farklı inanç ve etnik grupların barış içinde bir arada yaşadığı bu kent, Türkiye'nin en özgün sosyo-kültürel merkezlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Adıyaman, asırlardır süregelen kültürel birikimi, toplumsal yapısındaki çeşitlilik ve tarihsel mirasıyla hem bölgesel hem de ulusal düzeyde önemli bir konuma sahiptir.

3.KAVRAMSAL VE KURUMSAL YAKLAŞIMI

3.1.TEMEL TERİMLER

Bu çalışmada ele alınan konu başlıklarının tarihsel, sosyolojik ve inanç temelli boyutları göz önünde bulundurulduğunda, tutarlı ve kapsamlı bir kavramsal çerçevenin oluşturulması kaçınılmaz bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Alevilik, Bektaşilik, Kızılbaşlık, Cem, Cemevi ve Türbe gibi temel kavramlar, bireysel inanç sistemlerinin şekillenmesinde belirleyici rol oynamakla birlikte, aynı zamanda kolektif kimliğin, aidiyet hissinin ve kültürel hafızanın inşasında da önemli bir işlev üstlenmektedir.

Bu kavramlar, yalnızca dinsel bir bağlama indirgenemeyecek şekilde; tarihsel gelişmeler, toplumsal yapılar, siyasal süreçler ve kültürel aktarım mekanizmalarıyla yakından ilişkili çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Bu nedenle, söz konusu kavramların tarihsel kökenlerinin izini sürmek, zaman içerisindeki dönüşümlerini analiz etmek ve kuramsal arka planlarını ortaya koymak, çalışmanın kavramsal zeminini sağlamlaştıracaktır. Böyle bir çözümleme, araştırma kapsamında ele alınan inanç sisteminin çoğulcu, dinamik ve çok boyutlu karakterinin daha derinlemesine kavranmasına da katkı sağlayacaktır.

3.1.1. Alevilik

Alevi terimi, ilk kez on dokuzuncu yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır. Alevilik Sözlük anlamı Hazreti Ali'ye intisabı olan kimse (Develioğlu, 2010: 32) anlamına gelmektedir. Kelime anlamıyla Alevi Hz. Ali'yi seven ve O'na mensup olan kişi demektir (Kırkıncı, 2008: 2). Alevilik kelime olarak Arapça 'da 'Ali'ye mensup', 'Ali'ye ait' anlamlarına gelen Alevi, İslam tarihi ve tasavvuf edebiyatında ise, 'Hz. Ali'yi sevmek, saymak ve her hususta ona bağlı olmak' anlamlarında kullanılmıştır. Bu bakımdan Hz. Ali'yi seven, sayan ve ona bağlı olan herkese 'Alevi' denir (Fığlalı, 1996: 7). İslam tarihinde, mezhep ve tarikat literatüründe, Arapça dil kaidesine göre, Hazreti Ali'yi sevmek ve saymak, 'Aleviyet', 'Alevilik' kelimeleri ile ifade edilmiştir. Hz. Ali'yi sevene 'Alevi' denilmiştir. Hz. Ali' duyulan bu sevgi ve saygı, çok hallerde 'Ehli-i Beyt' sevgi ve saygısı ile bir arada yürümektedir (Eröz, 1990: 33).

Müşterek olan nokta Hz. Ali ve onun soyuna bağlılık, Hz. Allah Hz. Muhammed ve Hz. Ali'yi beraber sevmektir (Noyan, 1995:17-18). 'Alevi' kavramının kimleri tanımlamak

için kullanıldığına baktığımızda, ‘Hz. Ali’ye bağlı ve ondan yana olan kimse’ anlamında kullanılmakta olduğu görülmektedir (Yörükân, 2006: 443). Hz. Ali’ye bağlılık gösteren, onun tarafını tutan ve onu diğer Peygamber sahabelerinden üstün gören kişiler ile Ali’nin izinden gidip ona bağlı olduklarını gururla ifade eden kimseler, Alevi olarak adlandırılmıştır.

İlgili kavramın sözlükte yer alan tanımına dayanarak, daha genel bir çerçevede değerlendirildiğinde, Muhammed Peygamberin ölümünden sonra Hz. Ali’nin halife olmasını isteyen, onu imam olarak kabul eden, son olarak da Şii-Bâtini inançlara bağlananların tümüne Alevi denilmiştir (Sami: 1999: 949).

Sözcük düzeyindeki anlamdan farklı olarak, "Alevi" tabiri, Hz. Ali’yi en üstün sahabe olarak gören ve Hz. Muhammed’den sonra onun, Allah’ın ve Hz. Peygamber’in tayini ile halife olması gerektiğini kabul edenler için de ‘Şia’ ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır (Fırlıklı, 1996: 7).

Atilla Özkırmı’ya göre, Hz. Ali’ye bağlılık gösterip onun tarafını tutan ve onu diğer Peygamber sahabelerinden üstün gören kişiler, ayrıca Ali’nin yolunu izleyip ona bağlı olduklarını gururla ifade edenler, Alevi olarak tanımlanmaktadır. Özkırmı, Aleviliğin başlangıçta siyasal bir hareket olarak ortaya çıktığını vurgulayarak, Alevi teriminin ilk olarak tıpkı Abbaşoğulları için Abbasi, Haşimoğulları için Haşim’i ifadelerinin kullanılması gibi “Alioğulları” anlamında kullanıldığını, zamanla anlamının genişleyerek Ali yandaşlarını da kapsadığını ifade etmektedir. (Özkırmı, 1996: 10). Alevilik sadece dini anlamda bir ayrılık sonucunda ortaya çıkmış değildir. Aleviliğin ortaya çıkmasında siyasi çekişmeler de etkili olmuştur (Şener, 2010: 10-11).

Geleneksel düşünce yapısı içerisinde “Alevilik” kavramı, öncelikli olarak Hz. Ali’ye ve onun soyuna duyulan derin sevgi ve bağlılık temelinde şekillenen bir inanç ve kimlik biçimi olarak tanımlanmaktadır. Bu inanç sistemi, İslam tarihindeki erken dönem halifelik tartışmaları bağlamında, Hz. Peygamber’in vefatının ardından Hz. Ali’nin hem siyasi liderlik (halifelik) hem de ruhani önderlik (imamlık) makamına layık olduğunu kabul eder. Alevi inanç yapısında, Allah’a, Hz. Muhammed’e ve Hz. Ali’ye duyulan sevgi ve bağlılık, birbirini tamamlayan kutsal değerler olarak görülür. Özellikle Adıyaman bölgesinde yaşayan Alevi toplulukları, Aleviliği sadece bir inanç sistemi değil, aynı zamanda bir yaşam felsefesi ve kültürel kimlik olarak da benimsemekte; bu inancı "Ali’nin yolundan gitmek" ya da "Ali’nin soyundan gelmek" şeklinde tanımlamaktadırlar. Bu

anlayış çerçevesinde, hoşgörü, farklı düşünce ve inançlara saygı, geleneklere bağlılık ve insan merkezli bir yaklaşım ön plana çıkmaktadır.

Adıyaman Alevileri, dini önder olarak Hz. Ali'yi kabul ederken, yol ve erkân rehberi olarak Hünkâr Hacı Bektaş Veli'yi benimserler. Hacı Bektaş Veli'nin öğretileri, Aleviliğin Anadolu'daki tarihsel gelişiminde merkezi bir rol oynamış; onun manevi mirası, Adıyaman'daki Alevi topluluklarının inanç yapısının ve sosyal ilişkilerinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Ancak Alevilik terimi, yalnızca Ali'ye olan sevgiyle sınırlı kalmayıp, tarihsel olarak farklı kültürel ve inançsal unsurların sentezlendiği özgün bir yapıya sahiptir. Aleviliğin temel öğretisi; sevgi, adalet, eşitlik, akılcılık ve insan onuruna dayalı bir yaşam biçimi sunmakla birlikte, bu inanç sisteminin ritüelleri, erkân düzeni ve sembolik dili de onu diğer İslami yorumlardan ayıran önemli unsurlardır.

Aleviliğin tarihsel kökenlerine bakıldığında, bugünkü Alevi topluluklarının atalarının Orta Asya'dan gelen Türkmen boylarına dayandığı görülmektedir. Bu topluluklar, İslamiyet'i kabul etmeden önce Şamanizm, Zerdüştlük ve Manihaizm gibi çeşitli inanç sistemlerine mensup olmuş; İslamiyet'i benimsedikten sonra ise eski inançlarının bazı unsurlarını, yeni dini yapıyla harmanlayarak kendilerine özgü bir inanç biçimi geliştirmişlerdir. Bu süreçte, geleneksel kültürel öğeler ile İslami unsurlar arasında oluşan etkileşim, zamanla toplumsal kimlik düzeyine ulaşmış ve Alevilik adı verilen özgün bir inanç sistemi ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Alevilik, sadece dini bir mensubiyet değil; aynı zamanda tarihsel, kültürel ve toplumsal bir yapılanmanın da adıdır. Bu bağlamda, Alevilik hem inançsal hem de sosyo-kültürel yönleriyle çok katmanlı ve dinamik bir yapıya sahiptir.

3.1.2. Bektaşilik

Toplumsal ve tarihsel bağlamda sıklıkla birbiriyle ilişkilendirilen Bektaşilik ve Alevilik, kimi inançsal ve ritüel benzerlikler taşımasına rağmen, farklı tarihsel dinamikler ve kurumsal yapılar üzerinden biçimlenmiş iki ayrı olgudur. Bu çerçevede 'Bektaşî' terimi, özellikle Hacı Bektaş-ı Veli'nin düşünsel mirası etrafında şekillenen, daha sistematik ve tarikat temelli bir dini yapılanmayı ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Bektaşiliğin tarihsel gelişimi iki ana evrede ele alınabilir. Birinci evre, 13. yüzyıl başlarından 15. yüzyıl sonlarına kadar süren oluşum dönemini; ikinci evre ise 16. yüzyıldan itibaren günümüze kadar devam eden esas kuruluş ve yayılma dönemini kapsamaktadır. İlk oluşum aşamasında, Bektaşiliğin Babıali isyanları ve bu harekete bağlı gelişmelerle ilişkili olduğu

anlaşılmaktadır. Babıali isyanı, Vefailer, Kalenderiyye, Haydariyye ve Yeseviyye tarikatları tarafından benimsenmiş ve bu topluluklara bağlı dervişler tarafından Bektaşiliğin temelleri atılmıştır. Özellikle Kalenderiyye şeyhlerinin Bektaşilik oluşumuna önemli katkılar sağladığı belirtilmektedir (Kaplan, 2010: 152).

Bektaşî İnanç sistemi incelendiğinde, Bektaşîlerin Alevilikleri mürşit silsilesi olarak Ehl-i beyte dayanmak ve iman esaslarının temeline Ehl-i beyte bağlılığı oturtmak şeklindedir (Soyyer, 2016: 22). Bektaşîliğin gelişim sürecine baktığımızda 13. yüzyıl ve sonrasının önemli olduğunu görürüz. Babai isyanından sonraki dönemde özellikle 14. yüzyıldan itibaren Rum Abdallarının etkisiyle geçen süreçte Bektaşîliğin nüvelerine rastlarız fakat Bektaşîlik, özellikle Balım Sultan döneminde yani tarikatın başına geçmesiyle daha fazla yayılmıştır (Üzüm, 2012: 52-54).

Anadolu'da bilinen İlk Bektaşî tekkesi Sulucakarahöyük'te kurulmuş olsa da (Maden, 2013: 91) Bektaşî tekkeleri, Anadolu'nun önemli bir kesiminde varlık göstermiş ve Evliya Çelebi'den hareketle tekke ve türbelerin sayısı 155'i bulunmuştur (Maden, 2013: 124). Özellikle Anadolu'da ve Balkanlarda Tekkeler ve türbelerin bu kadar yaygın olması, Bektaşîlerin halkın geniş bir kesimi tarafından tanındığını gösterdiği gibi, aynı zamanda dönemin inanç yapısı üzerindeki etkilerini de artırmıştır. Fığlalı'ya göre, Bektaşîlik Hacı Bektaşî'nin vefatından sonra ortaya çıkan bir inanç sistemidir (Fığlalı, 1996: 159).

Tarikatın temel unsurlarının şekillenmesi, Balım Sultan'ın liderlik rolünü üstlenmesiyle netlik kazanmıştır. Bu sebeple Balım Sultan, tarikatın ikinci pir olarak anılmaktadır. Onun öncülüğünde Bektaşîlik, Kalenderilikten tamamen ayrılarak kendi taşra örgütlenmesini oluşturmuştur. Bu yapı, 2. Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağı kaldırılana kadar kesintisiz bir şekilde faaliyet göstermiştir. 2. Mahmut, Bektaşî tekkelerini Nakşibendi tarikatı bünyesine katmaya çalışsa da bunda başarılı olamamıştır. Abdülaziz döneminde ise tarikat eski durumuna dönme çabası içine girmiş, ancak Yeniçeri Ocağı'nın desteğini kaybetmiştir (Ocak, 1992: 374-375). Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte, tekke, zaviye ve tarikatların kapatılması sonucunda Bektaşîlik resmi olarak sona ermiş görünse de diğer tarikatlar gibi fiilen varlığını günümüze kadar sürdürmüştür (Ocak, 1992: 374-375).

Bektaşî tarikatı mensupları Anadolu Türkmenlerinde oluştuğu için Bektaşîlik; şekil ve içerik bakımından Yesevilik ve Ahilik'e benzeyen Anadolu'nun vatan haline gelmesinde katkıları olan, bu duygu ve bilinçle hareket eden milliyetçi bir tarikattır (Sezgin, 1990: 41-42).

Bektaşilik, İslam'ın özellikle Alevi yorumu ile tasavvufi geleneklerini birleştiren özgün bir inanç sistemi olarak öne çıkmaktadır. Bu inanç sistemi, 13. yüzyılda Anadolu'da yaşamış olan Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin öğretilerine dayanmaktadır. Hacı Bektaş Veli, hem manevi hem de düşünsel etkisiyle Anadolu'da önemli bir dini ve kültürel figür hâline gelmiş; onun izinden gidenler tarafından Bektaşî tarikatı kurulmuştur. Bektaşilik, özellikle Osmanlı döneminde geniş bir coğrafyada etkili olmuş ve toplumun çeşitli kesimleri üzerinde derin izler bırakmıştır. Özellikle Yeniçeri Ocağı ile olan yakın ilişkisi sayesinde siyasal ve toplumsal alanlarda da belirgin bir görünürlük kazanmıştır.

Bektaşî inanç sistemi, Hz. Ali'ye ve onun soyuna duyulan derin bağlılıkla şekillenmiştir. Hz. Ali, Bektaşilikte yalnızca tarihsel bir figür değil, aynı zamanda evrensel adaletin, bilgeliğin ve maneviyatın sembolü olarak kabul edilir. Bu yönüyle Bektaşilik ile Alevilik arasında inançsal ve sembolik düzeyde güçlü benzerlikler mevcuttur. Ancak bu benzerliğe karşın, her iki yapının kurumsal örgütlenmeleri, ritüel pratikleri ve tarihsel gelişim süreçleri farklılıklar arz eder. Bektaşî öğretisi, bireyde ahlaki olgunluk, içsel arınma ve nefis terbiyesini öncelikli hedefler arasında görür; bu bağlamda insanın Tanrı'ya yaklaşmasının ancak içsel yolculukla ve manevi disiplinle mümkün olabileceği öğütlenir.

Bektaşilik aynı zamanda toplumsal düzeyde hoşgörü, eşitlik, insan hakları ve adalet gibi evrensel değerleri merkezine alan bir öğretiye sahiptir. “Eline, beline, diline sahip ol” ilkesi, bu öğretilerin halk arasında sade ve etkili biçimde aktarılmasının bir örneği olup, Bektaşiliğin geniş kitlelere ulaşmasını kolaylaştıran temel yaklaşımlarından biridir. Tarikatın öğretisi, karmaşık dini söylemler yerine anlaşılır ve yaşamla iç içe geçmiş değerler sistemi üzerinden bireylere ulaşır. Bu da onun toplumsal hayatta yaygınlık kazanmasını ve halk arasında güçlü bir kabul görmesini sağlamıştır.

Sonuç olarak, Alevilik ve Bektaşilik her ne kadar tarihsel olarak birbirine yakın öğretileri benimsemiş olsalar da özellikle kurumsal yapı, ritüel pratikler ve inanç sistematikleri bakımından farklılık göstermektedir. Ancak, her iki yapının da ortak tarihsel referans noktaları, özellikle Hz. Ali'ye duyulan sevgi ve Hacı Bektaş Veli'nin etkisi, bu iki inanç sisteminin zamanla benzer kavramsal ve ahlaki zeminde buluşmasına imkân tanımıştır. Dolayısıyla Bektaşilik, Anadolu'daki İslami düşünce geleneği içinde hem bireysel maneviyatı hem de toplumsal barışı esas alan bir inanç sistemi olarak önemli bir yere sahiptir.

3.1.3. Kızılbaşlık

Kızılbaşlık kavramı hem tarihsel hem de dini bağlamda derin anlamlar taşıyan, zamanla farklı içerik ve çağrışımlar kazanan çok katmanlı bir olgudur. İslam tarihi içerisinde özellikle Osmanlı İmparatorluğu döneminde Alevilik ile özdeşleştirilen bu terim, yalnızca bir inanç sistemi değil, aynı zamanda siyasi, toplumsal ve kültürel boyutlarıyla şekillenen bir kimlik göstergesi olarak da önemli bir yer tutmuştur. Günümüzde hâlâ tartışmalı bir nitelik taşıyan Kızılbaşlık, tarihsel bağlamı ve kullanım biçimleriyle akademik incelemelere konu olmaya devam etmektedir.

Alevilik inancını benimseyen kişilere yönelik kullanılan ifadelerden biri, kırmızı börk veya başlık takanlara verilen addır. Kızılbaşlık, bu kimseleri tanımlamak için kullanılır. Kızılbaşlığın kökenine bakıldığında, Safevi hükümdarlarının savaşta askerlerine giydirdiği başlık ya da Uhud Savaşı sırasında Hz. Muhammed'in kanını gören Hz. Ali'nin daha sonraki savaşlarda taktığı kırmızı renkli başlık olarak gösterilmektedir. Ancak kaynaklar, en yaygın ve mantıklı açıklama olarak Safevi kökenini benimsemektedir. Tarih boyunca hem Sünni hem de Alevi Türkmen boyları genellikle kırmızı börk giymekteydiler. Ancak zaman içinde, muhtemelen Sünnilerin börk kullanımını bırakmasıyla bu kavram sadece Alevi topluluklarının başlığı olarak kabul görmüştür (Gökbil, 2019: 508-510).

Safevi hanedanının atası kabul edilen Şah Firuz, bazen başına kırmızı külâh giyerdi. Kaynaklarda da Zerrin Külâh, (yani kızıl külâhlı) Firuz Şah olarak anılmaktadır (Yaman, 2001: 50). Bir rivayete göre, Hz. Muhammed Uhud Savaşı sırasında Mekkeliler tarafından yaralanmış ve başından akan kan, onun başının kızıl renge dönüşmesine neden olmuştur. Bu olaydan sonra Hz. Ali, savaşlara kırmızı bir taç takarak katılmıştır. Bu nedenle, Kızılbaş isminin bu olaydan kaynaklandığına inanılmaktadır (Şapolyo, 1964: 254). Şeyh Haydar zamanında O'nun izleyicilerinin Türkmen başlığını çıkarmalarının sağlandığı ve Onun yerine çevresine kırmızı bir kaftana sarılan 12 dilimli yüksek konik bir başlık giydikleri belirtilmektedir. Küçük Asya'nın Alevi köylüleri için kullanılan Kızılbaş teriminin buradan kaynaklanır (Birge, 1991: 73-74).

“Kızılbaş” terimi, “asi” kelimesinin taşıdığı olumsuz anlamlar nedeniyle yerine, Hz. Ali'ye bağlılığı ifade eden “Alevi” ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Ancak “Kızılbaş” kelimesine atfedilen küçümseyici anlamlar, zamanla “Alevi” kelimesine de yansımıştır. Camiye gitmemeleri, Ramazan orucuna uymamaları, kadınların tesettüre riayet etmemeleri, toplantılarda kadın ve erkeklerin birlikte oturmaları ve alkolü içki yasağına riayet etmemeleri sebebiyle Aleviler toplumdan dışlanmışlardır (Melikoff, 2010: 341-342).

Kızılbaş tabiri bilhassa 16. Yüzyıl'da Osmanlılar tarafından Alevileri işaret eden ve kötüleyen bir deyim olarak sıkça kullanıldı (Zelyut, 1992: 83). Osmanlı arşiv belgeleri ve vakayinamelerde Rafıziler ya da Kızılbaş olarak anılan bu topluluklar, özellikle 1826 yılında Bektaşî dergâhlarının kapatılmasının ardından 19. yüzyıldan itibaren Sünni olmayan gruplar için “Alevi” terimi kullanılmaya başlanmıştır (Gökbel, 2019: 48).

19.yüzyıla dek Kızılbaşlar, Alevi olarak anılmazlardı. O zamana kadar sadece Hz. Ali soyundan gelen ve büyük çoğunluğu Sünni olan kişilere veya Hz. Ali'ye nisbet edilen bir tarikat koluna bağlı olanlara Alevi denilirdi (Gökbel, 2019: 508-510).

Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi yönetimi ile Alevi toplumu arasındaki ilişki, tarihsel süreçte gerilimli bir hal almış ve bu durum, karşılıklı anlayışsızlık ve önyargıları beraberinde getirmiştir. Merkezi Osmanlı otoritesi ile çevrede yaşayan Aleviler arasındaki karşılıklı olumsuz tutumlar sonucunda, Osmanlı yönetimi Aleviliği gerçek dinden sapma olarak görmüş ve bu inancı yasaklamış ya da yok saymıştır. Alevileri dışlamak ve küçük düşürmek amacıyla ise, “Alevi” yerine özellikle “Kızılbaş” terimini kullanmayı tercih etmiştir (Zelyut, 1992: 165).

Bugün Alevi, Kızılbaş, Yezidi ve Bektaşî inançları, çoğunlukla eskiçağ Anadolu dini geleneklerinin sentezlenmesiyle oluşmuş, yeni bir yapı ve biçim kazanmıştır (Eyüboğlu, 1987: 49).

Yukarıda sunmuş olduğumuz bilgiler, bize şunu gösteriyor ki Kızılbaş ve Kızılbaşlık kavramının ortaya çıkışı, İslamiyet'in gelişimi ile paralel olarak izah edilmektedir. Böylece Kızılbaşlık, İslâm'ın gelişiminde önemli rol oynayan ve temelini atan İslâm'ın Peygamberi ile O'nun dizinin dibinde yetişip, ilim şehrinin kapısı olan Hz. Ali'yle ilişkilendirilmiştir. Neticede Kızılbaş-Kızılbaşlık kavramına İslami bir muhteva yüklenmiş ve kavrama kutsiyet atfedilmiştir (Dönmez, 2003: 24-27).

Kızılbaşlık kavramı, tarihsel süreç içerisinde hem dini hem de toplumsal boyutlarıyla şekillenmiş çok katmanlı bir kimlik ve inanç olgusu olarak ortaya çıkmaktadır. Osmanlı döneminde siyasi ve kültürel açıdan dışlanmaya ve olumsuz stereotiplere maruz kalmasına rağmen, Kızılbaşlık, Hz. Ali'ye olan derin bağlılığı ve özgün ritüel yapısıyla İslam dünyasında kendine özgü bir yer edinmiştir. Günümüzde ise Kızılbaşlık, Alevilikle iç içe geçmiş tarihsel bir kimlik olarak hem inançsal hem de kültürel açıdan Anadolu'nun çok sesli dini yapısının önemli bir parçası olmaya devam etmektedir.

3.1.4.Cem

Cem ayini, Alevi-Bektaşî inanç ve ritüel pratiğinde merkezi bir yer tutan, toplumsal ve dinsel yaşamın önemli bir bileşenini oluşturan çok katmanlı bir ibadet ve topluluk buluşmasıdır. Ancak, bu önemli ritüelin tarihsel kökenlerine dair kesin ve net bilgiler elde etmek günümüzde mümkün olmamaktadır. Cem ayininin ilk kez nerede ve ne zaman icra edildiği, uygulama biçimleri ile bu ritüeli gerçekleştiren kişilerin kimlikleri hakkında tarihsel belgeler ve somut kaynakların eksikliği, konunun bilimsel anlamda aydınlatılmasını zorlaştırmaktadır.

Ayrıca, Cemevi olarak bilinen ibadet mekânlarının kuruluş tarihleri ve bu mekânların işlevsel yapılarıyla ilgili de tutarlı ve güvenilir arkeolojik ya da yazılı kaynaklar mevcut değildir. Bu nedenle, cem ayininin ve Cemevinin kültürel kökenleri ile gelişim süreci hâlen belirsizliğini korumakta ve farklı görüşlere açık bir tartışma alanı olarak kalmaktadır. Eğer ilerleyen dönemlerde cem ayininin tarihsel kökenlerine ilişkin daha kapsamlı ve güvenilir kaynaklar ortaya konabilirse, bu durum, ritüelin tarihsel bağlamda değerlendirilmesine olanak sağlayacak; böylece konuya ilişkin daha tutarlı, sistematik, bilimsel ve nesnel analizlerin yapılabilmesinin yolu açılacaktır. Bununla birlikte, günümüzde karşılaşılan en önemli güçlük, bu alanda yeterli ve açıklayıcı tarihi belge ve etnografik materyalin henüz tam anlamıyla mevcut olmamasıdır. Bu eksiklik, cem ayini ve Cemevinin tarihsel ve kültürel bağlamda incelenmesini sınırlamakta, aynı zamanda ilgili disiplinlerdeki araştırmaların kapsamını daraltmaktadır.

Cem ibadeti, İslam'ın özellikle Alevi-Bektaşî inanç sistemlerinde önemli bir yer tutan bir ibadet türüdür. Alevi inancının temel ritüellerinden biridir ve Alevi toplumu için büyük bir öneme sahip olup toplu halde gerçekleştirilen dini bir törendir. Cem ibadeti, genellikle bir araya gelen topluluğun Allah'a, İmam Ali'ye ve diğer evliya ve pirlerine dualar ettiği, öğretilerini dinlediği ve manevi bir bağ kurduğu bir toplu ibadettir. Cem, sadece bir ibadet şekli değil, aynı zamanda toplumsal dayanışma, eşitlik, adalet ve hoşgörü gibi değerlerin yaşatıldığı bir ortamdır. Cem ibadeti, Alevi inancının özünü yansıtan, bir arınma ve yeniden doğuş olup ve toplumsal bağları güçlendiren bir ritüeldir.

Cem, Arapça kökenli bir terim olup toplanma, birikme, bir araya gelme manasına gelmektedir.³ Sözlük anlamı olarak cem, “toplamak, bir araya getirmek, dikkat ve iradeyi tek bir noktada toplamak, toplanma, birleşme, getirilme, bir olma, biriktirme, topluluk,

³ Bakınız: www.alevitentum.de/html/remzikaptan.html. (Erişim Tarihi: 20.01.2025)

kalabalık ve birlik” gibi anlamlara sahiptir. Aleviler için ise cem, en temel ibadet biçimini ifade etmektedir (Akalin, 2010). Cem Arapçada, ‘toplama, biriktirme’ ya da ‘topluluk, kalabalık’ anlamlarına gelen ‘cem’ sözcüğü zamanla; Alevilerin-Bektaşilerin cemaatle birlikte yaptığı, ibadetin adı olarak terimledir (Korkmaz, 2008: 205-206). Fığlalı’ya göre, cem kelimesi “toplanmak”, “topluluk”, “toplantı” ve “cemiyet” anlamlarını taşır. Ayin ise Farsça kökenli bir terim olup, “adet”, “görenek”, “kanun” ve “töre” anlamlarında kullanılırken, aynı zamanda “usul” ve “ibadet şekli” anlamlarını da içerir (Fığlalı, 1990: 147-159).

Eröz, ‘Cem’, ‘cem olmak, toplanmak’ manalarına geliyor. Öyleyse, ‘ayin’, ‘kanun, töre, adet’ demek olduğuna göre, ‘ayin-i cem’, ‘cem töresi, toplantı töresi, bir araya gelme yolu, âdeti ‘demek oluyor (Eröz, 1990: 99). Gölpınarlı ise, cemin; yaratılmışları görmeyerek hakkı görmek, kısaca birlik anlamına geldiğini belirtir (Gölpınarlı, 1977: 147-159). Cem ayini Mevlevi ve Bektaşi tekkelerinde kadın ve erkeğin birlikte katıldığı, dini müzikli sohbet töreni olarak bilinmektedir. Cem kelimesi, Alevi-Bektaşi geleneğinde başlıca ibadet töreni olan toplantıları ifade etmek için kullanılmıştır (Yavuz, 2014: 28). Ayini Cem, Alevi dini hayatının merkezinde yer alan bir ibadettir (Üçer, 2005: 166). Melikoff göre, Alevilerin esas törenleri Ayin-i cem 'dir (Melikoff, 2011: 23).

Cemevleri, Alevi inancının toplumsal ve dini yapısında merkezi bir role sahip olup, bu mekânlar Aleviliğin ritüel ve toplumsal işlevleri açısından büyük bir öneme sahiptir. Çünkü cemevleri ibadetlerin gerçekleştirildiği mekânlardır. Burada on iki hizmetin yerine getirilmesinin yanı sıra, aralarında küskünlük ve dargınlık bulunan kişiler de barıştırılır. Cemevleri, Alevi toplumu için sosyal, dini ve ekonomik problemlerin çözüm noktası olarak işlev görür (Rençber, 2010: 403).

Cem ibadetinin sonunda, katılımcılar ‘dar’a durur. Dar, Alevi inancında manevi bir yargılama sürecidir. Katılımcılar, dedenin önünde eğilerek dua eder ve manevi olarak arınır. Cemin manevi anlamı çok büyüktür, Alevi inancında "Kırklar Cemi" olarak bilinen ve Hz. Muhammed'in, Hz. Ali'nin ve diğer erenlerin katıldığı kutsal bir toplantıya dayandırılır. Bu nedenle, cem ibadeti, manevi bir yolculuk ve Allah’a yaklaşma olarak görülür.

Cem, içsel huzur peşinde olanların, düzeni kusursuz bir şekilde oluşturup kalıcı kılmak isteyenlerin, kendini tanımaya çalışanların, arınma ve temizlenme arzusunda olanların, ölümü ve yeniden doğuşu deneyimlemek isteyenlerin, hakikatin sırrına ulaşmak amacındaki kişilerin ve varoluş için yok olmayı kabul edenlerin ritüelidir; semah dönerek

gökyüzüne yükselenlerin etkinliğidir. Aşkınlığın, yüceliğin yaşandığı, yaşatıldığı meydandır cem meydanı. Eğrinin düz olduğu, yalanın yersiz olduğu, Hakkın ve Can'ın esas olduğu, bir olduğu meydandır cem meydanı. Cem; mükemmelliğe, insanı, İnsani Kâmil olmaya götüren yoldur.⁴

Cem, Alevi topluluklarının dinsel ve toplumsal yaşamında merkezi bir yere sahip olan, çok boyutlu ve zengin bir ibadet biçimidir. Cem ayini, toplulukla birlikte gerçekleştirilen kolektif bir ibadet olarak, bireysel ve toplumsal düzeyde rızalık, helalleşme ve musahiplik gibi temel sosyal ve ahlaki ilişkilerin yeniden tesis edildiği kutsal bir mekanizmadır. Cem sırasında müzik, dua, gülbanklar (ilahi ve ezgiler), muhabbet ve semah gibi ritüel unsurlar bütünleşerek, ibadetin hem manevi bir boyut kazanmasına hem de kültürel aktarım işlevinin yerine getirilmesine hizmet eder. Cem esnasında yapılan lokma paylaşımı, toplumsal dayanışmanın somut bir ifadesi olarak önemli bir yere sahiptir. Cem ayininin en temel unsurlarından biri ise, katılımcıların edepli, ahlaklı ve toplumsal normlara uygun bir tutum sergilemeleridir; zira cem, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir arınma ve ahlaki gelişim alanı olarak kabul edilir.

Cem, Aleviler için sadece bir ibadet formu olmanın ötesinde, Hak, Muhammed ve Ali yolunun takip edildiği manevi bir yoldur. Bu bağlamda, cemevleri yalnızca dini ritüellerin gerçekleştirildiği mekânlar değil, aynı zamanda musahipliğin tesis edildiği, sorgulama ve öğretimin yapıldığı eğitim ve sosyal etkileşim merkezleridir. Cem ibadeti, bir yandan inanç ve kültürün kuşaktan kuşağa aktarılmasını sağlarken, diğer yandan toplumsal denetim ve sınav işlevi de görmektedir. Bu yönleriyle cem, Alevi inancının ve yaşam biçiminin minyatür bir yansımasıdır.

Özellikle Alevi ve Bektaşî topluluklarında cem ibadeti, toplumun dini, manevi ve kültürel hayatının merkezinde yer almakta, bireylerin manevi arınma ve toplumsal dayanışma süreçlerini desteklemektedir. Cem, dini bir ritüel olmanın yanı sıra, öğretici bir faaliyet olarak da işlev görür; bu sayede inanç, kültür, bilgi ve değerler topluluk üyelerine sistematik biçimde aktarılır. Cem ayini, aynı zamanda toplumsal bağların kuvvetlendiği, bireyler arası ilişkilerin pekiştiği ve kolektif kimliğin yeniden üretildiği bir ortam sunar.

Toplumsal eşitlik, adalet, hoşgörü ve dayanışma gibi Alevi inancının temel değerleri, cem ayini aracılığıyla somutlaşmakta ve yaşam bulmaktadır. Cem ibadeti, bu yönüyle dini bir pratik olmanın ötesinde, kültürel kimliğin korunması ve toplumsal bütünleşmenin sağlanması açısından da büyük bir öneme sahiptir. Cem ayinlerinin

⁴ Bakınız: www.alevitentum.de/Alevilikte_Cem_.pdf. (Erişim Tarihi: 25.01.2025)

gerçekleştirildiği cemevleri, Alevi toplumunun kentsel ve sosyal bütünleşme süreçlerinde kilit rol oynamaktadır. Bu mekânlar, ibadetlerin yerine getirildiği kutsal alanlar olmasının yanı sıra, toplumsal ve kültürel etkinliklerin düzenlendiği, dayanışmanın ve kimlik bilincinin güçlendiği merkezler olarak işlev görürler. Dolayısıyla cem ve cemevleri, Alevi toplumunun tarihsel ve çağdaş bağlamda sosyal yapısının korunması ve geliştirilmesi sürecinde vazgeçilmez unsurlar olarak kabul edilmektedir.

Cem ayini, Alevi-Bektaşî inanç ve toplumsal yaşamının merkezi bir ritüeli olarak hem manevi arınma hem de toplumsal dayanışmanın somut ifadesidir. Tarihsel kökenlerine ilişkin kesin verilere ulaşılamamakla birlikte, cem ibadeti, toplumsal eşitlik, adalet ve hoşgörü gibi temel değerlerin yaşatıldığı ve kültürel kimliğin kuşaktan kuşağa aktarılmasında kritik bir işlev görmektedir. Cemevleri ise sadece ibadet mekânları değil, aynı zamanda toplumsal bütünleşme ve kentsel bütünleşme merkezleri olarak Alevi toplumunun sosyal yapısının korunmasında vazgeçilmez bir rol üstlenmektedir.

3.1.5. Cemevi

Toplumların sürekliliği ve sosyal bütünlüğünün sağlanmasında ortak değerler ve normlar temel bir işlev görmektedir. Bu değerler, ister ilkel topluluklar isterse modern, gelişmiş toplumlar olsun, bireyler arasında dayanışma ve birlik duygusunu pekiştirir. Toplumsal normlar ve gelenekler aracılığıyla şekillenen bu ortak değerler, kültürel aktarım süreçlerinde kuşaktan kuşağa iletilerek toplumsal yapının devamlılığını sağlar. Böylece, ortak değerler ve normlar, toplumun bir arada kalmasını mümkün kılar ve sosyal dayanışmayı güçlendiren temel unsurlar olarak işlev görür.

Bu bağlamda, özellikle ibadet ve toplumsal buluşma mekânları olarak camii ve Cemevi kavramları, Arapça kökenli “cem” teriminden türemiştir. “Cem” kelimesi, "toplamak", "bir araya getirmek" veya "birleştirmek" anlamlarına sahiptir ve bu mekânlar, bireylerin bir araya gelerek dini ritüelleri ve sosyal etkileşimleri gerçekleştirdiği alanları ifade eder. Dolayısıyla, camii ve Cemevi kavramları sadece fiziksel mekânları değil, aynı zamanda toplumsal birliği ve dayanışmayı sağlayan kültürel ve dini odak noktalarını da temsil etmektedir.

Cemevi, günümüzde Alevi ve Bektaşî topluluklarının ibadetlerini yerine getirdikleri, görgülerini gördükleri, ikrarlarını verdikleri, öğretilerini aldıkları, inançlarını pekiştirdikleri ve manevi gelişim süreçlerini yaşadıkları mekânlardır. Burada, cemaat üyeleri hem dini ritüelleri icra eder hem de "dört kapı kırk makam" gibi önemli öğretileri

öğrenirler. Günümüzde, Alevilerin ritüellerini gerçekleştirdikleri mekânlar için “secde edilen yer” anlamında, 1970’li yıllardan itibaren “Cemevi” ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Cemevleri, Alevi-İslam inancının ayin ve törenlerinin yapıldığı mekânlardır ve cem erkânının gerçekleştirildiği yerlerdir (Uğurlu, 2007: 68).

Tarihte Aleviler, uzun yıllar boyunca cem erkânlarını köylerinde veya bulundukları yerlerdeki büyük evlerde gerçekleştirmişlerdir. Bektaşîler ise bu ritüelleri dergâh ve tekkelerde yapmayı tercih etmişlerdir. Kentlerde yaşam süren Aleviler ve Bektaşîler cem erkânlarını genellikle zaviye, tekke ve dergâh gibi özel ibadet yerlerinde icra etmişlerdir. Tekke ve zaviyelerin kapatılmasına kanunıyla birlikte tekke, zaviye ve dergâhlarda ayin-i cem yapılamaz olmuş ve özellikle kent merkezlerinde cemevleri inşa etme yoluna gidilmiştir.

Cumhuriyet dönemiyle birlikte tekke ve zaviyelerin kapatılmasının ardından, bu kurumların toplumsal ve dini işlevleri önemli bir dönüşüm geçirmiş, Aleviler, Avrupa’da geliştirdikleri vakıf ve dernek gibi örgütlenme modellerini Türkiye’de de benimseyerek cem erkânlarını bu tür mekânlarda gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Alevi ve Bektaşîler, ibadetlerini yaptıkları vakıf, dernek ve kültür merkezleri ile diğer alanlara dini bir kimlik kazandırmak amacıyla bu yerleri Cemevi olarak adlandırmışlardır (Rençber, 2012: 73-86). Cumhuriyet dönemiyle birlikte dergâhların, tekkelerin ve zaviyelerin kapanması, özellikle büyük kentlerde veya kent merkezlerinde yaşam süren Alevilerin cem erkânlarını yerine getirme arzusunu doğurmuş ve bu da Cemevi kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Anadolu’daki Aleviler, günümüzde vakıf ve dernekler aracılığıyla cemevleri oluşturarak ihtiyaçlarını gidermektedir. Aleviler, cem ayinlerinin yanı sıra sosyal, dini, kültürel ve eğitimle ilgili faaliyetlerini de bu mekanlarda gerçekleştirmektedirler (Rençber, 2008: 22-23).

Tarihsel süreç boyunca Alevilik farklı biçimlerde yaşanmış ve uygulanmıştır. Alevi toplumu, geçmişten bugüne dergâhlar, tekkeler, zaviyeler, dernekler, vakıflar ile cem ve kültür evleri gibi çeşitli mekânlarda bir araya gelmiştir. Özellikle geçmiş dönemlerde Aleviler ve Bektaşîler, ritüel ve ibadetlerini dergâh, tekke ve zaviyelerde yer alan "meydan evi" ya da "meydan odası" adı verilen özel alanlarda gerçekleştirmiştir. Ancak Cumhuriyet döneminde tekkeler ve zaviyeler kapatılınca, Aleviler dini törenlerini sürdürebilecek yeni alanlar aramaya başlamışlardır. 1970’li yıllardan itibaren ise bu ihtiyaca yanıt olarak "Cemevi" adı verilen mekânlarda toplanarak inançlarını yaşatmaya devam etmişlerdir.

‘Cemevi edep, Erkan yeridir. Birlik ve dirliğin sağlandığı yerdir. Bacı kardeş meydanıdır. Hakka temenna hakkın tecelli yeridir. Dargınların barıştığı, borçların ödendiğı, helalliklerin alındığı yerdir.’ anlaşılaçağı gibi, cemevleri sadece ‘tevhit’ yapılan bir merkez olarak kalmamış, toplumsal, hukuki sanat ve eğitimle ilgili merkez olmuştur. Gerçekte de Cemevinin dini yönünün yanı sıra sanatsal yönü dikkat çekmektedir. Türk sanatının bir parçası olan bağlamanın törende yer alması, semahlar icra edilmesi bunu doğrulamaktadır (Sinanoğlu, 2008: 182).

Alevilerin geneli camide ibadet etmez. Alevilerin ibadethanesi Cemevidir. Alevilik ile ilgili olarak bilinçli bir şekilde yapılan tanım kargaşasına rağmen cemevlerinde bugün inançsal hizmetlerin hepsi yerine getiriliyor.⁵

Geçmişte, on iki hizmetin yerine getirildiğı cem törenleri şehirlerde genellikle dergâhlarda, köylerde ise kış mevsiminde muhiplerden birinin evinde gerçekleştirilirdi. Şehirlerde ve köylerde, dergâhların dışında özel olarak inşa edilmiş ve “Cemevi” olarak adlandırılan kurumsal yapılar bulunmuyordu. 1925 yılında tekkeler ve zaviyelerin kapatılmasına dair yasanın yürürlüğe girmesiyle birlikte, dergâhlarda cem ayinleri yapılamaz hâle geldi; buna karşın, köylerde cem geleneğı önceki biçimiyle devam etti. Ancak son yıllarda, çeşitli toplumsal ve siyasal etkenlerle birlikte Cemevi inşa etme eğilimi ortaya çıkmış; bazı kesimlerin yönlendirmeleriyle cemevleri, tarikat ayinlerinin yapıldığı yer olmaktan uzaklaştırılarak, camilere alternatif bir ibadet mekânı gibi sunulmaya çalışılmıştır. Buna rağmen Aleviler, İslam tarihinde herhangi bir yazılı kaynağı dayanmaksızın, Hz. Muhammed’in ve Hz. Ali’nin Kırklar Meclisi’nde cem yaptığını, ayrıca Cafer es-Sadık’ın da cem ritüelini uygulayan kişilerden biri olduğunu ifade etmeye devam etmişlerdir (Üzüm, 1997: 37).

Aleviler, kutsal saydıkları özel gün ve geceler, ritüelleri ve bu ritüellerin yapıldığı mekânlar bakımından Sünni Müslümanlardan farklı bir inanç yolunu takip ederler. Bu farklılıklar, Alevilerin kendilerine ait özel toplanma alanları kurmalarına yol açmıştır. 1950’li yıllara kadar ağırlıklı olarak kırsal bölgelerde yaşayan Alevi topluluklar, bu tarihten sonra çeşitli sosyal ve ekonomik etkenlerle büyük şehirlere göç etmişlerdir. Göç ettikleri kentlerde kendi inançlarını ve kültürel değerlerini sürdürebilmek amacıyla farklı adlar altında çeşitli kurumlar oluşturarak Türkiye’nin birçok yerinde dernekler, vakıflar ve kültür merkezleri kurmuşlardır. Günümüzde faaliyet gösteren birçok Cemevi, bu zorlu iç göç sürecinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Aleviler, cemevlerinde sadece erkânlarını

⁵ Bakınız: www.alevitentum.de/html/051.html. (Erişim Tarihi: 29.01.2025)

icra etmekle kalmayıp, aynı zamanda kendi kültürel ve geleneksel yapılarını da yaşatmaya çalışmaktadırlar. Bu bağlamda cemevleri, zamanla farklı toplumsal ve kültürel işlevler üstlenmiş; bu yeni roller, Cemevi kavramının içeriğini dönüştürmüş ve hatta yeniden tanımlanmasına yol açmıştır (Rençber, 2012: 73-86).

Bugün, cemevlerinin Alevi inancındaki yeri ve statüsü üzerine geniş tartışmalar yapılmaktadır. Günümüzde, Alevi örgütlenmesinin yeni bir unsuru haline gelen cem ve kültür evleri hakkında pek çok farklı platformda tartışmalar yapılmaktadır. Bu tartışmalar, cemevlerine yönelik karmaşa ve belirsizlik yaratmakta, aynı zamanda Aleviliğe özgü bu kurumun bilimsel olarak incelenmesinin ne kadar gerekli olduğunu ortaya koymaktadır. Alevilik ve Bektaşilikteki cem olsun veya cem erkânı olsun üzerine gerçekleştirilen bilimsel araştırmalarda, genellikle bu ritüellerin icrası ve cem erkânının bireyler ve toplumda oluşturduğu etkiler yeterince derinlemesine incelenmemektedir.

Cemevleri ilk kez nerede, nasıl ve kimler tarafından gerçekleştirildiği kesin olarak belirlenmemektedir. Cem ibadeti ve Cemevinin tarihi ve kültürel kökenleriyle ilgili net bir kaynak bulunmamaktadır, bu nedenle bu konudaki kökenler hala belirsizliğini sürdürmektedir. Eğer cem ayininin tarihi kaynağı bulunabilirse, bu konuda daha tutarlı, bilimsel, objektif ve sistematik bir analiz yapılması mümkün olacaktır. Ancak, bu konuyu karmaşık hale getiren en büyük zorluk, yeterli ve açıklayıcı kaynağın şu an için mevcut olmamasıdır.

Cemevleri, günümüzde Alevi inancına mensup bireylerin bir araya gelerek toplu ibadetlerini gerçekleştirdikleri önemli dini ve sosyal merkezler olarak işlev görmektedir. Özellikle şehir merkezlerine göç eden Aleviler, ibadet ihtiyaçlarını karşılayabilmek için cemevlerini inşa etmişlerdir. Bu mekânlar, bugün en çok cem ayinlerinin topluca yapıldığı yerler olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, cemevlerinde bulunan aşevlerinde, ihtiyaç sahiplerine yemek ikramı yapılmakta; Alevi topluluğu lokma, kırk yemeği ve kurban etlerini yardıma muhtaç kişilere ulaştırmaktadırlar. Bu da toplumsal birlikteliği ve dayanışmayı güçlendirmektedir.

Cemevleri, aynı zamanda eğitim ve öğretim merkezleri olarak da önemli bir rol oynamaktadır. Burada saz, semah, bağlama gibi sanatsal eğitimlerin yanı sıra İngilizce kursları, bilgisayar kursları, okuma yazma etkinlikleri, dikiş-nakış kursları, el sanatları işlemleri, tiyatro gibi çeşitli eğitim programları sunulmaktadır. Ayrıca, Alevilik inanç ve kültürel tarihi üzerine çalışmalar yapılarak, genç nesillere bu miras aktarılmaktadır.

Cemevlerinde, Dede adaylarının eğitildiği ve on iki hizmet sahiplerinin yetiştirildiği alanlar da bulunmaktadır.

Alevi vatandaşların cenaze işlemleri de cemevlerinde yürütülmektedir. Burada gasil hane ve morglar bulunmakta, cenaze namazları Dedeler tarafından kılınmaktadır. Aleviler, kendi inançlarına göre cenaze törenlerini düzenler ve defnedilir. Cemevleri, aynı zamanda sosyal yardımlaşma ve dayanışma konusunda önemli bir rol üstlenmektedir. Fakir öğrencilere burs verilir, dersane imkânı olmayanlar için hazırlık kursları düzenlenir, yardıma muhtaç ailelere erzak ve giysi desteği sağlanır, sünnet törenleri ve evlenemeyen çiftlere yardım yapılır.

Alevilik inancı ve öğretilerinin benimsenmesi için cemevlerinde seminer, konferans ve sempozyumlar düzenlenmektedir. Ayrıca, dini ve milli günlerde çeşitli etkinlikler yapılmakta, Alevilerin değer verdiği ziyaret yerlerine turlar yapılmaktadır. Cemevlerinde, aynı zamanda basın ve yayın faaliyetleri de devam ettirilmektedir. Alevilik inanç ve kültürüyle ilgili kitaplar, dergiler ve broşürler basılmaktadır. Bu sayede Alevi vatandaşlar, kültürel ve inançsal kaynaklara ulaşabilmektedir.

Birçok Cemevinde kütüphane ve kitap okuma köşeleri bulunmakta, Alevi toplumu burada ihtiyaç duydukları kitapları okuyabilmekte ve kültürel birikimlerini artırmaktadır.

Alevi toplumu, inançlarını yaşamak ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli mekânlar kullanmaktadır. Bu mekânlar arasında en önemli yerlerden biri de Cemevleridir. Cemevi; Alevi inancına ait cem ayinlerinin gerçekleştirildiği, toplumsal dayanışma, birlik ve beraberliğin pekiştirildiği, bireyin nefisini sorguladığı bir mekân olmasının yanı sıra, Alevi vatandaşların büyük şehirlerde karşılaştıkları sorunlara çözüm aradıkları, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü, dini görevlerin yerine getirildiği, halkın kendi aralarında adalet arayışına girdiği bir çeşit halk mahkemesinin kurulduğu ve pek çok toplumsal hizmetin sunulduğu kurumsal bir yapıya dönüşmüştür (Rençber, 2008: 26).

Alevi toplumu için cemevleri, sadece ibadet mekânları olmanın ötesinde, aynı zamanda adap ve erkanın yaşandığı, inancın öğretilip nesilden nesile aktarıldığı temel alanlardır. Bu mekânlar, dini ve sosyal işlevleriyle farklı bölümlere ayrılmakta; sorgulama ve karar alma süreçlerinin gerçekleştiği Dar Meydanı, semah ritüellerinin icra edildiği Kırklar Meydanı, musahiplik ve ahiret kardeşliğinin kabul edildiği alanlar olarak işlev görmektedir. Ayrıca, cemevleri toplumsal birlik ve dayanışmanın simgesi olan Birlik

Meydanı'nı da içinde barındırmakta ve bu yönüyle hem manevi hem de sosyal anlamda önemli bir merkez niteliği kazanmaktadır.

Kentleşmenin hız kazanması ve toplumsal dönüşüm süreçleriyle birlikte, cemevleri ve Alevi dernekleri, Aleviliğin özüne dönme ve bu inancın temel değerlerini koruma gayreti içerisinde önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle Adıyaman dışındaki Alevi topluluklarıyla kurulan iletişim, Aleviliğin şekil ve uygulamalarında Adıyaman'da farklı bir boyutun gelişmesine zemin hazırlamıştır. Geçmişte her Alevi, bağlı olduğu ocağın piri ile birlikte inanç yolunu ve erkânını özgürce yaşarken, günümüzde cemevleri yalnızca kent merkezlerinde değil, kırsal alanlarda da hızla yaygınlaşmakta ve bu mekânlar, eskiye nazaran daha büyük, soğuk ve resmi bir yapıya bürünmektedir. Bu durum, özellikle talipler ile ocaklar arasındaki kişisel ve manevi bağların zayıflamasına, ilişkilerin daha mesafeli olmasına neden olmaktadır.

Bu bağlamda, bu kopukluklar Adıyaman'daki ocakların işlevselliğinde önemli ölçüde azalmaya yol açmakta ve Alevi toplumu, Türkiye genelinde gözlemlenen benzer sorunlarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bu bağlamda, Aleviliğin özgün yapısı ve temel değerleriyle yeniden buluşma ihtiyacı kaçınılmazdır. Dört kapı ve kırk makam öğretilerinin ışığında, ocaklar ve talipler arasındaki samimiyetin yeniden tesis edilmesi, inancın özünün korunarak daha yüce ve anlamlı bir amaca doğru taşınması büyük önem arz etmektedir.

Yukarıda sunulan değerlendirmeler ışığında, cemevleri Alevi toplumu için yalnızca ibadet mekânları olmanın ötesinde, toplumsal dayanışma, kültürel aktarım ve eğitim gibi çok yönlü işlevler üstlenen kurumsal yapılar haline gelmiştir. Cumhuriyet dönemi sonrası yaşanan toplumsal dönüşümler ve kentleşme süreçleri, cemevlerinin biçim ve işlevlerinde değişimlere yol açmış; bu durum Alevi inancının özüne dönme ve temel değerlerin korunması ihtiyacını gündeme getirmiştir. Dolayısıyla, cemevleri hem tarihsel birikimin hem de çağdaş toplumsal ihtiyaçların buluştuğu alanlar olarak, Alevi kimliğinin sürekliliği ve toplumsal bütünlüğünün sağlanmasında merkezi bir rol oynamaya devam etmektedir.

Kentsel bütünleşme sürecinde Alevi ibadethaneleri, Bektaşilik ve Alevilik gibi tarihsel ve kurumsal farklılıklara rağmen ortak inançsal temeller üzerinde şekillenen, sosyal dayanışma ve kimlik oluşumunda merkezi roller üstlenen mekânlardır. Alevi ibadethaneleri, kent içinde farklı sosyal grupların bir arada yaşamasına olanak tanıyan, kültürel çeşitliliğin ve toplumsal uyumun güçlendiği mekânlar olarak kentsel bütünleşmenin temel unsurlarından biri haline gelmektedir.

3.1.6.Türbe

Dini ve kültürel pratikler arasında kutsal kabul edilen mekânlara yapılan ziyaretler, toplumların inanç sistemleri ve sosyal yapıları üzerinde derin etkiler bırakmaktadır. Bu tür ziyaretler, yalnızca bireysel manevi deneyimler açısından değil, aynı zamanda toplumsal kimlik ve kültürel devamlılık açısından da büyük önem taşımaktadır. İslam dini bağlamında, Kâbe ziyareti bu olgunun en belirgin ve kapsamlı örneğini teşkil eder. Kâbe, Müslümanların yöneldiği kible olmasının yanı sıra, her yıl milyonlarca inananın katıldığı hac ibadetinin merkezî mekânı olarak dini ritüellerin ve toplumsal bağlılığın somutladığı bir sembol haline gelmiştir. Zaman içerisinde kutsal mekânlara yapılan ziyaretler, belirli ritüeller, gelenekler ve halk inancı pratikleri etrafında şekillenmiş; bu yönüyle toplumsal belleğin ve kültürel kimliğin önemli bir bileşeni haline gelmiştir. Bu ziyaretler, farklı dini ve sosyal amaçlarla icra edilmekte ve toplumun dini hayatında süreklilik arz eden bir olgu olarak varlığını korumaktadır.

Türbe terimi, genellikle ünlü bir kimse için yaptırılan ve içinde o kimsenin mezarı bulunan yapı⁶ veya mezar üzerine çatılmış yapı (Devellioğlu 2006: 1115). Mezarın üzerine inşa edilen yapı ya da oda anlamına gelen türbe, vefat eden kişiyi ziyarete gelenlerin dua etmesi ve Kur'an okuması sırasında yağmurdan ya da güneşten korunmalarını sağlamak amacıyla mezarın üzerine kurulan çadır gibi geçici yapılarla da ifade edilebilir. Türbe kelimesi, Arapça kökenli olup "türeb" veya "terb" köklerinden türemiştir. Sözlük anlamı olarak toprak, toprakla kaplı yer, bir şeyi toprakla örtmek ya da üzerine toprak serpmek gibi anlamlara gelir. Türbe, genellikle toplumda saygı duyulan kişiler; evliyalar, şehitler, sultanlar gibi önemli şahsiyetlerin mezarlarını tanımlamak için kullanılır. İlk türbeler, taş, toprak, çardak ya da çadır biçiminde, oda tarzında yapılmışlardır. Türbenin bakım, temizlik ve düzeniyle ilgilenen kişilere ise "türbedar" adı verilir (Rehber Ansiklopedisi,1984: 43).

Türbeler; içinde bulunan metfun zatın mezarının ve kıymetli eşyalarının kaybolmaması, zarar ve tehlikelerden korunması, ziyaretçilerin huzur içinde Kur'an okuyarak dua etmeleri, derin bir tefekküre dalmaları, o yüce zatın manevi huzurundan ilham almaları ve onu vesile kılarak Allah'tan dileklerinin kabulünü niyaz etmeleri amacıyla inşa edilen ibadet mekânlarıdır. (Aytürk; Altan, 1992: 30).

Arapçada türbe kelimesi yerine "ölünün gömüldüğü yer" anlamına gelen kabir sözcüğü kullanılır. Türkçede ise kabir ile eş anlamlı olan mezar kelimesi, kök anlamıyla

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. <https://sozluk.gov.tr/>

bağlantılı şekilde, özellikle ziyaret edilen önemli kişilerin kabirlerini yani ziyaretgâhları tanımlamak için tercih edilir. İnsanlık tarihinin en eski dönemlerine ait cesetlere nasıl muamele edildiği konusunda bilgiler sınırlı olsa da, İslam öncesi dinlerde ölü bedenlerin defin şekillerinin zaman ve coğrafyaya bağlı olarak farklılık gösterdiği bilinmektedir. Ölüm anlayışındaki değişimlere paralel olarak, her din kabre kendi inanç sistemi çerçevesinde farklı anlamlar ve değerler yüklemiştir (Demirci, 2001: 33-35).

İslam coğrafyasında önemli kişilere ait mezar anıtları, sadece türbe adıyla anılmakla kalmamış; yapıların mimari özelliklerine ve ait oldukları kişilerin toplumsal, dini ya da siyasî statülerine göre kümbet, makam, meşhed, buk'a, darîh, kubbe, ravza gibi farklı adlarla da tanımlanmıştır. Bu terimler, hem yapının fiziksel ve mimari yapısını hem de o yapının temsil ettiği şahsiyetin konumunu yansıtırken, zaman zaman birbirlerinin yerine de kullanılabilmektedir (Orhan, 2012: 464).

Ziyaret ve türbe kavramlarıyla kastedilen; halk arasında sıkça karşılaşılan biçimiyle yatır, türbe, ziyaretgâh, dede mezarı gibi adlarla anılan ve genellikle baba, şehit, evliya, seyyid, şeyh ya da dede gibi unvanlarla anılan, manevi bir güce sahip olduklarına inanılan kişilerin mezarları olduğuna inanılan mekânlardır. Bu yerlere, özellikle çaresizlik yaşanan zamanlarda dileklerin kabulü ve ihtiyaçların giderilmesi amacıyla yapılan ziyaretler ile bu ziyaretler etrafında şekillenmiş olan inanç ve pratikler anlatılmak istenmektedir (Günay ve diğerleri, 1996: 10).

Türbeler, çoğu zaman bulundukları yerlerdeki sıradan mezarlıklardan farklı ve dikkat çeken bir konumda inşa edilir; genellikle yol kavşaklarında, kasaba, köy ya da şehirlerin en yoğun ve merkezi noktalarına yakın bölgelerde yer alırlar. Bunun nedeni, bu alanların kült uygulamalarının gerçekleştirildiği; yani ziyaretlerin yapıldığı, kendine özgü törenlerin ve adak/kurban uygulamalarının icra edildiği yerler olmasıdır. Dolayısıyla bu türbelerin halka açık, ulaşılabilir ve görünür yerlerde bulunması önemlidir (Ocak, 1992: 9). Adıyaman'da genellikle türbeler bir tepenin veya dağın en yüksek mevkilerinde yola akın yerlerde bulunmaktadır.

Ziyaret ve türbe denildiğinde akla ilk gelenler genellikle kutsal kişilerin mezarları veya türbeleri olsa da bu kavram çok daha geniş bir alanı kapsar. Kutsal olduğuna inanılan taşlar, ağaçlar, göller, kayalar ve dağlar gibi doğal oluşumlar da ziyaret edilen yerler arasında sayılabilir. Yani, ziyaret yerleri sadece insan yapımı mekânlarla sınırlı olmayıp, doğanın kendisinin de kutsal kabul edildiği ve ziyaret edildiği durumları içerir.

Türk toplumunun, özellikle de Adıyaman'da yaşayan Alevilerin dini yaşamını derinlemesine anlamak için türbeler ve ziyaret yerleri kutsal mekân etrafında şekillenen inanç ve uygulamaların incelenmesi çok önemlidir. Zira bu mekânlar, toplumumuzun dini ve sosyal dokusunun ayrılmaz bir parçasıdır. Adıyaman ve çevresindeki kutsal mekânları ve türbeleri merkeze alarak, halkın buralarda yaptığı ibadetlerin sosyolojik yapıya nasıl yarar sağladığını daha yakından çözümlemek, bölge açısından çok önem arz etmektedir.

Türk halkı ve Adıyaman toplumunun dindarlık anlayışının karakteristik bir yönü olarak, türbe ziyareti, adak, dua ve ibadet gibi pratiklerin önemli bir yer tuttuğunu söylemek mümkündür. Bu olgular, toplumun dini yaşamının ve inançlarının şekillenmesinde merkezi bir rol oynamaktadır.

Şu hâlde, Türk dünyasında ziyaret olgusu, morfolojik olarak mezar, türbe, taş, ağaç, su kaynağı, ev, mağara, tepe, dağ ve benzeri farklı varlık biçimlerinde kendini gösterir. Ancak bu varlıkların ziyaret mekânlarına dönüşüp bir çekim merkezi haline gelmesi, buralarda bulunduğu ya da ortaya çıktığına inanılan doğaüstü ve olağanüstü kutsal güçlere dayanmaktadır. Bu nedenle, ziyaret edilen yerleri “fizikötesi bu özel kutsal gücün tezahür ettiği merkezler ya da kaynaklar” olarak tanımlamak daha uygun olacaktır (Günay, 2003: 14).

Görünüşe göre, bireylerin kültürel ve inançsal eğilimler, genellikle büyük şahsiyetlere, velilere veya diğer kutsal ve gerçek ya da doğaüstü varlıklara atfedilen türbeler ve ziyaret yerleri aracılığıyla, bu kişilerle manevi bir bağ kurma, özdeşleşme, saygınlık kazanma ve kutsallaşma arzusunda belirgin bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Adıyaman'daki veliler kültü, dedeler kültü, adak yerleri ve kutsal ziyaret olgusu, kökleri kadim Türk dinine ve kültürüne dayanan, zaman içinde farklı din ve kültürlerden etkilenerek zenginleşmiş, kendine özgü bir yapıdır. Bu durum, toplumdaki dinamiklere göre değişiklik gösterse de kolayca ortadan kalkmayacak derin bir inanç sistemine işaret etmektedir.

Adıyaman'daki bu olgu, eski Türk dini ve kültürüne dayanır. Zamanla farklı din ve kültürlerden etkilenerek zenginleşmiştir. Dini ve tasavvufi unsurları bir araya getiren karmaşık bir yapıdır. Toplumdaki yeni dinamiklere göre değişiklik gösterebilir. Sosyo-kültürel değişim, modernleşme ve sekülerleşme ile bu gibi yerlere azalma beklenebilir. Ancak, bu inancın tamamen ortadan kalkması beklenmemelidir.

Kutsal olsun veya kutsal mekânlar, insan bilincinde kalıcı bir unsurdur. Değişimler, yeni formlar altında yeni tezahürlere yol açabilir. Dini ve mistik tarih, bu tezahürlerin

çeşitliliğini göstermektedir. Adıyaman ve çevresindeki ziyaret yerleri, toplumda yaşanan halk dindarlığını daha yakından tanımak ve toplumsal bütünleşme için önemli bir kaynaktır. Türbe ve ziyaret olgusu, sadece Adıyaman'a özgü değil, genel olarak Türk toplumunda da görülen bir durumdur. Kutsal mekânlara yapılan ziyaretler, insanların manevi ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir rol oynamaktadır. Türbeler, alevi olsun Sünni olsun kültürel mirasının önemli bir parçasıdır. Geçmişte Adıyaman, önemli bir Alevi nüfusuna ev sahipliği yapıyordu ve bu durum, karşılıklı saygı ve anlayışla şekillenmişti.

Adıyaman'da, ziyaretler kültürel ve dini yaşamın önemli bir unsuru olarak büyük bir öneme sahip olup Adıyaman da; Zerban, Ulu baba, Abuzer Gaffari, Zeynel Abidin, Derviş Yusuf, Baba Kasım, Aziz Dede, Demir Dede, Şıxbor Ziyareti, Abzen Baba, Mahmut Ensari, Soğan Baba, Üryan Baba bu ziyaretlerin bazılarıdır. Bu ziyaretlere Aleviler adaklar adar, düzenli olarak ziyaret ederler. Bu ziyaretlerin bazılarına Sünnilerde gelir, adaklar adar ziyarette bulunurlar.⁷

Adıyaman il sınırları içinde bulunan Alevilerin türbe ve ziyaretgâhları arasında, merkeze bağlı Börgenek köyünde bulunan Doğan Dede ve Seyyid Doğan Dede Türbesi, Azikan köyündeki Eri (Ateş) Sariye Türbesi, Çelikhan Bulam köyündeki Güzel Dede Türbesi, Adıyaman merkez Recep köyündeki Seyyid Dede Hasan Türbesi, Gömükhan köyündeki Hüseyin Haydar Türbesi ve Kındıralı köyündeki Kamber Dede Türbesi yer almaktadır. Ayrıca, Ulu Baba Dağı'nın batısında bulunan Kartallı Baba Türbesi, Çelikhan Bulam köyündeki Pir Mehmet Büyükşahin Türbesi, Çelikhan Recep köyü Şahverdi mezarındaki Pir Şahverdi Türbesi, merkeze bağlı Azikan köyündeki Ulu Baba Türbesi, Çelikhan Bulam köyünde yer alan Zerban Türbesi ve Yedioluk köyündeki Ob-Aziz (Aziz Amca) Türbesi de önemli ziyaret mekânları arasındadır. Aziz Dede, yöredeki Aleviler tarafından mürşid-i kâmil olarak kabul edilmekte ve büyük saygı görmektedir. (Rençber, 2014: 209-220).

Adıyaman il sınırları içerisinde, hem Alevi hem de Sünnî toplulukların ortak olarak ziyaret ettikleri başlıca türbe ve ziyaretgâhlar şunlardır: Adıyaman merkezde yer alan Çıplak Baba Türbesi ile Ebu-Zerr el-Ğıfârî Türbesi; Besni ilçesine bağlı Sofraz köyündeki Hacı Ali Bey Türbesi (Sofraz Türbesi); Kâhta ilçesindeki Hacı Yusuf Türbesi; Adıyaman-Kâhta karayolu üzerinde bulunan Mahmud el-Ensari Türbesi; Samsat ilçesindeki Safvan Bin Muattal Türbesi; merkeze bağlı Kömür beldesindeki Şah Mehmet Mısırlı Türbesi; Zey köyündeki Şeyh Abdurrahman Erzincani Türbesi ile hem Adıyaman merkezde hem de

⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: <https://www.alevigazetesi.com/2017/03/16/adiyaman-alevilerine-kisa-bir-bakis/>

Kâhta ilçesinde yer alan Zeynel Abidin Türbesi. Bu türbe ve ziyaretgâhlar, bölgedeki inanç ve kültür dünyasının önemli yapı taşlarını oluşturmaktadır.

Adıyaman’da bulunan türbelere hem Aleviler hem de Sünniler birlikte ziyaretlerde bulunmakta olup, bu durum dini ve kültürel etkileşimi yansıtmaktadır. Her ne kadar şifa ve arınma beklentileri farklılık gösterse de, türbe ve yatırların kutsallığı her topluluk için eşit derecede önem taşımaktadır. Bu tür ziyaretler, iki inancın bir arada yaşama ve yaşatma pratiğini pekiştirmesi açısından büyük bir değere sahiptir. Kutsal mekanlar olmanın ötesinde, sosyolojik ve psikolojik açıdan da toplulukların farklılıklarını koruyarak ortak bir amaç doğrultusunda birleşmelerinde önemli bir rol oynarlar (Rençber, 2014: 209-220).

Adıyaman halkı, farklı dini ve etnik kimliklere sahip olmasına rağmen, modern toplumun homojenleştiren etkilerine direnerek, bu çeşitliliği bir zenginlik olarak benimseyen nadir topluluklar arasında yer almaktadır. Bölgede Kürt, Türk, Zaza ve Arap gibi çeşitli etnik gruplar; Müslümanlık ve Hristiyanlık gibi farklı dinler; ayrıca Sünnilik ve Alevilik gibi farklı inanç ekolleri bir arada barış ve hoşgörü temelinde yaşamaktadır. Bu çok katmanlı yapının varlığı, toplumsal birlik ve beraberliğin güçlenmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Farklı inanç gruplarının ortak kutsal mekânlarda ibadetlerini gerçekleştirmesi hem sosyal kaynaşmayı teşvik etmekte hem de dini kurumların toplumsal işlevlerini pekiştirmektedir. Adıyaman’da toplumun geniş kesimleri tarafından ziyaret edilen türbeler ve kutsal yatırlar, bölgedeki birlik, kardeşlik ve dayanışma duygularının somutlaşmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Bu mekânlar, Alevi ve Sünni ayrımı gözetilmeksizin toplumsal paylaşım, misafirperverlik ve dayanışma kültürünün yaygınlaşmasına ve kentsel bütünleşmenin güçlenmesine hizmet etmektedir.

Adıyaman bölgesindeki Alevi topluluklarının dini pratiklerinde türbelere verilen önem ve bu kutsal mekânlara yapılan ziyaretler, Anadolu'nun diğer bölgelerinde gözlemlenen halk inançlarıyla büyük ölçüde paralellik göstermektedir. Bölge Alevileri, türbe ziyaretlerini genellikle “ziyaret” terimiyle ifade etmekte ve bu ritüellerle manevi bağlantılarını güçlendirmektedir. Geleneksel Anadolu Aleviliği bağlamında, dedeler hem yaşamları boyunca hem de vefatlarının ardından saygı ve hürmetle anılmakta, türbeleri ise manevi sığınaklar olarak kabul edilmektedir. Bu türbeler ve kutsal yatırlar, bölge halkının yaşamında zorluklarla başa çıkmada manevi destek sağlama işlevi görmektedir. Adıyaman’da yaşayan Aleviler, bu kutsal mekânlarda çeşitli ibadetler ve ritüeller gerçekleştirmekle kalmayıp, aynı zamanda dualarına aracılık eden bu türbelerde yatan azizlerden, Allah’a iletilmek üzere dilek ve niyazlarda bulunmaktadır. Bu uygulamalar,

bölgedeki inanç pratiklerinin ve toplumsal dayanışmanın temel unsurlarından biri olarak kabul edilmektedir.

Yukarıdaki inceleme, Adıyaman ve çevresindeki türbe ve ziyaret mekânlarının hem Alevi hem Sünni toplulukların dini ve kültürel yaşamında merkezi bir rol oynadığını göstermektedir. Bu kutsal mekânlar, sadece bireysel manevi deneyimlerin değil, aynı zamanda toplumsal kimlik, dayanışma ve kültürel devamlılığın somutlandığı alanlar olarak işlev görmektedir. Türbe ziyaretleri, bölgedeki farklı inanç ve etnik gruplar arasında hoşgörü ve ortak yaşama zeminini güçlendiren, dinamik ve çok katmanlı bir halk inancı pratiği olarak varlığını sürdürmektedir. Böylece, türbe ve ziyaret olgusu, Adıyaman toplumunda dini hayatın sürekliliğini sağlayan, sosyal ve kentsel bütünleşmeyi destekleyen önemli bir sosyo-kültürel olgu olarak değerlendirilmelidir.

4.KENTSEL BÜTÜNLEŞME

4.1.KENT KAVRAMI

Kent olgusu, insanlık tarihi boyunca yalnızca barınma ve yaşama alanı değil, aynı zamanda medeniyetlerin geliştiği, sosyal ve kültürel ilişkilerin şekillendiği, ekonomik ve politik yapının biçimlendiği dinamik merkezler olarak varlık göstermiştir. Kentler, sahip oldukları fiziksel yapılar kadar, bünyelerinde barındırdıkları sosyal ilişkiler, kültürel değerler, ekonomik faaliyetler ve inanç sistemleriyle de insan hayatının vazgeçilmez mekânları haline gelmiştir. Tarihsel süreçte değişen toplumsal ihtiyaçlar, teknolojik ilerlemeler ve arz-talep dengeleri doğrultusunda farklı coğrafyalarda çeşitli biçim ve işlevlerde kentler ortaya çıkmıştır. Her kent, kendine has bir kimlik, tarihsel arka plan, kültürel çeşitlilik ve inanç yapısı taşıması bakımından özgün bir karaktere sahiptir.

Bununla birlikte, kent kavramı durağan değil, aksine sürekli evrilen ve toplumsal değişimlerle yeniden tanımlanan çok katmanlı bir olgudur. Özellikle sanayi devrimi sonrası hız kazanan kentleşme süreci, bu kavramın anlamını daha karmaşık hale getirmiştir. Bu nedenle, farklı tarihsel dönemlerde ve coğrafi bağlamlarda kente dair yapılan tanımların birbirinden ayrıldığı, hatta zaman zaman çeliştiği görülmektedir. Genel anlamda kent; nüfus yoğunluğunun fazla olduğu, altyapı ve üstyapı olanaklarının gelişmiş bulunduğu, ekonomik faaliyetlerin çeşitlendiği ve kültürel etkinliklerin yoğunlaştığı bir yerleşim alanı olarak tanımlanabilir. Aynı zamanda ibadet mekânları, eğitim kurumları, adalet yapıları ve pazar alanları gibi toplumsal işlevlerin gerçekleştiği çok yönlü yapılar kent hayatının temel unsurlarını oluşturur. Bu bağlamda kent, yalnızca bir yerleşim birimi değil, aynı zamanda toplumun sosyal örgütlenme biçimlerinin, kültürel dinamiklerinin ve toplumsal dönüşümünün somutlaştığı bir merkez olarak değerlendirilmelidir.

Sözlük anlamı itibarıyla “nüfusun büyük bir bölümünün geçimini ticaret, sanayi, yönetim ve hizmet sektörlerinde çalışarak sağladığı; sosyal ve kültürel yapının belirginleştiği yerleşim alanı” şeklinde tanımlanan kent kavramı, yalnızca bu işlevsel tanımla sınırlı kalmamakta, farklı disiplinler tarafından çok boyutlu biçimde ele alınmaktadır. Kent; demografik yoğunluk, ekonomik çeşitlilik, yönetsel yapılanma ve kültürel zenginlik gibi unsurların iç içe geçtiği karmaşık bir sosyal sistem olarak değerlendirilir. Sosyoloji, şehir planlama, antropoloji ve coğrafya gibi farklı alanlarda yapılan tanımlarda, kentin yalnızca fiziki bir mekân olmanın ötesinde, toplumsal ilişkilerin

örgütlendiği, bireyler arası etkileşimlerin yoğunlaştığı ve kamusal yaşamın biçimlendiği bir merkez olduğu vurgulanmaktadır.

Bu bağlamda kent, yalnızca insanların yaşadığı bir alan değil, aynı zamanda ekonomik üretim süreçlerinin yönetildiği, kültürel pratiklerin sergilendiği, siyasi karar alma mekanizmalarının işlediği ve toplumsal değerlerin inşa edildiği çok katmanlı bir yapıdır. Zaman içinde sanayileşme, teknolojik gelişmeler ve göç hareketleri gibi etkenlerle sürekli değişen kent yapısı, farklı sosyo-kültürel grupların bir arada yaşadığı dinamik bir toplumsal alan olarak da dikkat çeker. Dolayısıyla, kent kavramının anlamı ve kapsamı, içinde bulunduğu tarihsel, mekânsal ve toplumsal bağlama göre farklılık göstermektedir.

Kent kavramı, tarım faaliyetlerinin yapılmadığı ve nüfusun büyük bir bölümünün sanayi, ticaret ile yönetim alanlarında çalıştığı büyük yerleşim alanı (Çağbayır, 2007: 2550) olarak tanımlanır. Kentler, sosyal ilişkilerin tüm yönleriyle görünür olduğu alanlardır. Kent olgusunun güçlenmeye ve özelliklerini elde etmeye başlaması, Pazarın, yani ticaretin yoğunlaştığı mekânlar olma özelliğiyledir (Altıntaş, 2002: 186-187).

Kentin kavramsal yapısı, tarihsel süreç boyunca sürekli olarak değişim göstermiştir. Eski zamanlarda ‘cite’, ‘polis’, ‘medine’ ve ‘kent’ gibi benzer anlamlara sahip terimler kullanılırken, günümüzde bunların yerini ‘bourg’, ‘ville’, ‘city’ ve ‘urban’ gibi kelimeler almıştır (Topal, 2004: 277). İngilizce’de yer alan kent kelimesi, yani "city" sözcüğü ile bu kelimeyle, bu sözcükle bağlantılı, ilişkili olan medeniyet kelimesi, yani "civilization" terimi etimolojik olarak, köken bilimsel açıdan da Latince ‘den, Latince dilinden, Latince kökenli bir kelime olan "civitas"tan gelmekte, türemekte, kaynaklanmaktadır. Bu kelime, yani "civitas" kelimesi, sözcük anlamı itibarıyla, kelime anlamı açısından vatandaşlık, yurttaşlık, bir gruba ait olma, bir topluluğun parçası olma, mensubu olma gibi anlamlara, anlamlara gelmektedir, işaret etmektedir, ifade etmektedir.

Genel olarak “kent” kavramını tanımlamaktaki zorluk, coğrafi, fiziksel, ekonomik veya sosyal unsurlardan hangisinin temel alınacağına bağlıdır. Demografik açıdan bakıldığında bile kent tanımı yapmak kolay değildir. Sosyolojik bakış açısıyla ise kentler, geleneksel ekonomik faaliyetlerin dışında, meslek çeşitliliğinin arttığı, iş kollarında belirgin bir uzmanlaşmanın görüldüğü, yoğun bir örgütlenme ve yapılaşmanın olduğu, kalabalık nüfusların bir araya geldiği yerleşim alanları olarak tanımlanır.

Kent kavramı için çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Yönetimsel sınırlar temel alınarak yapılan tanımlarda, belirli bir idari birimin sınırları içinde kalan yerler kent olarak adlandırılırken, bu sınırların dışındaki alanlar köy olarak kabul edilmektedir. Nüfus

kriterine dayanan tanımlarda ise, belirli bir nüfus sayısını geçen yerleşim birimleri kent olarak tanımlanmaktadır (Keleş, 2010: 97).

Bir farklı ifadeye göre; “Kent, içinde yaşayan nüfusun iktisadi faaliyet alanı çerçevesinde çoğunlukla finans, ticaret, üretim, yönetim ve hizmet sektörü gibi işlerle varlığını sürdürdüğü, toplumsal ve kültürel bir teşkilatlanmanın bulunduğu yerleşim yeridir” (Yahtagil, 1998: 106).

Benzer şekilde kentler, toplumsal ve siyasal yapının ön planda olduğu, yoğun nüfusa sahip bireylerin hem birbirleriyle hem de toplumsal kurumlarla kurduğu etkileşim ve iletişim sonucunda belirli bir değerlerin ve kent yaşamının şekillendiği yerleşim alanları olarak tanımlanabilir. Kentlerin zamanla gelişip “metropol” kavramını ortaya çıkarması ve sanayileşmenin dünya genelinde artışı, yönetim açısından sabit bir kent tanımını geçersiz hale getirirken, bu durum literatürde yeni yaklaşımların doğmasına yol açmıştır.

Topluluk ve toplum ayrımında belirleyici olan yalnızca sosyal ve ekonomik farklılıklar değildir; aynı zamanda bireysellik ile kolektif kimlik arasındaki dengeyi etkileyen, doğal irade ile akılcı irade arasındaki fark da bu ayrımı derinleştiren temel unsurlardandır. Bu farklılık, insanların yaşam biçimlerine, düşünce sistemlerine ve toplumsal organizasyon biçimlerine yansımaktadır. Bu bağlamda, kent kavramı yalnızca mekânsal, demografik ve yönetsel özellikler temelinde ele alınamaz; aksine, ekonomik ilişkiler ağı, siyasal yapılanmalar, kültürel semboller ve toplumsal etkileşimlerin bütünleştiği özgün bir yaşam alanı olarak değerlendirilmelidir.

Kent, heterojen bir nüfus yapısına sahip olması nedeniyle sosyal örgütlenme ve kültürel çeşitlilik açısından işlevsel bir merkez niteliği taşır. Bu çeşitlilik, kent yaşamına dinamizm kazandırmakta ve kenti, toplumsal değişimin hem yansıtıcısı hem de tetikleyicisi haline getirmektedir. Sosyolojik açıdan kent, farklı sınıf, etnisite, inanç ve yaşam tarzlarını bir araya getiren bir uzam olarak, sosyal bağların yeniden üretildiği, kültürel pratiklerin etkileşime girdiği ve yeni kimlik biçimlerinin ortaya çıktığı bir sahne niteliği taşır.

Modern kent anlayışı, geleneksel tanımların ötesine geçerek; istihdam biçimleri, üretim-tüketim ilişkileri, nüfus yoğunluğu, kentsel hizmetler ve altyapı gibi çeşitli sosyo-ekonomik göstergeler temelinde değerlendirilmektedir. Özellikle Sanayi Devrimi’nden sonra yaşanan dönüşümler, kentlerin fiziksel dokusunu ve işlevsel yapısını derinden etkilemiş, bu da kent kavramının içeriğinin yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmıştır. Bu dönüşüm süreci, yalnızca demografik büyüme ile sınırlı kalmayıp, aynı zamanda mekânsal

planlama, çevresel sürdürülebilirlik, sınıfsal farklılıklar ve kültürel çeşitliliğin yönetimi gibi çok boyutlu alanlarda da akademik ilgiyi üzerine çekmiştir.

Dolayısıyla, günümüzde kent olgusuna ilişkin çalışmalar; sosyoloji, antropoloji, şehir planlama, tarih, ekoloji ve coğrafya gibi birçok farklı disiplinin katkılarıyla şekillenmekte ve bu disiplinler arası yaklaşımlar sayesinde kentsel yaşam, çok yönlü bir perspektifle analiz edilebilmektedir.

Kent kavramı, tarihsel süreç içinde sürekli dönüşüm geçiren, çok boyutlu ve dinamik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Fiziksel mekânın ötesinde sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal ilişkilerin iç içe geçtiği karmaşık bir yapıyı ifade eden kent, farklı disiplinlerin perspektifleriyle ele alınarak anlamlandırılmalıdır. Sanayileşme, teknolojik gelişmeler ve toplumsal değişimlerin etkisiyle kent yaşamı sürekli evrilmekte; bu durum, kentin çok katmanlı yapısını ve heterojen nüfus özelliklerini göz önünde bulunduran kapsamlı yaklaşımları zorunlu kılmaktadır. Böylece kent, sadece bir yerleşim alanı değil, aynı zamanda toplumsal örgütlenme, kültürel etkileşim ve ekonomik üretimin merkezi olarak çağdaş yaşamın temel dinamiklerinden biri olarak değerlendirilmektedir.

4.2. KENTLEŞME

Kentleşme süreci, M.Ö. 6000 yıllarına kadar uzanan kent oluşumuna karşın, tarihsel olarak ancak yakın zamanda kullanılmaya başlanmış bir terimdir. Her ne kadar kent ve kentleşme kavramları birlikte anılsa da ikisi farklı kavramlardır. Kentlerin doğuşu, gelişimi ve geleceği hakkında yukarıda çok detaylı bilgi verilmiştir (Kubilay, 2022: 23).

Kentleşme, en basit haliyle, nüfusun şehirlerdeki oranının artması olarak tanımlanabilir. Ancak bu kısa tanım, aslında birçok önemli ve çeşitli konuyu barındırmaktadır. Bu konuların başında, tanımda da geçen nüfus yer almaktadır. Kentleşme, çoğunlukla nüfus artışıyla ilişkilendirilse de ayrıca, sosyal, kültürel ve ekonomik boyutları da içine alan kapsamlı bir kavramdır. Kentleşme hakkında çeşitli tanımlar ve görüşler mevcuttur. Bu çerçevede, kentleşme genellikle şehir sayısının ve şehirde yaşayan nüfusun artışı olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, literatürde öne çıkan farklı kentleşme tanımlarına da kısaca değinmek faydalı olacaktır. Kentleşme (şehirleşme) süreci, yalnızca insanları şehir olarak adlandırılan alanlara yönlendirmekten sınırlı olmayıp, aynı zamanda bireylerin kentin yaşam biçimlerini benimsemesi anlamına da gelir. Ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel bir dönüşüm süreci olan kentleşme; aynı zamanda kentsel alanın ve toplumsal yaşamın yeniden şekillenmesini ifade eder.

Toplum bilimciler, kent kavramını bağılı olduğu toplumsal yapının özellikleri doğrultusunda inceleyerek tanımlamışlardır. Bu tanımların ortak yönü, kenti sanayileşme sonrasında ortaya çıkan modern bir toplumsal yapı olarak görmeleri ve kentin daha küçük yerleşim birimlerinden ayrılan özelliklerini kendi perspektiflerine göre ön plana çıkarmalarıdır (Gökulu, 2011:209-226).

Kentleşme terimi, kent kavramıyla paralel bir şekilde gelişmiş bir olgudur. Kentte yaşayan insanlar, artık köy yaşamını geride bırakarak kent yaşamına uyum sağlama sürecine girmiş ve böylece kentli bireyler haline gelmişlerdir (Çakmaktepe, 2020:5).

Kentleşme, kentin pozitif ya da negatif bir değişim geçirmesinin neticesidir. Bu dönüşümle birlikte, devletin sorumlulukları önemli ölçüde artacak ve bu görevler daha yoğun bir şekilde yerine getirilmek zorunda kalacaktır. Günümüzde kentlerin işlevsiz hale gelmesinin en önemli nedeni, devletin kentleşmenin yol açtığı sorunları çözmemesi ve sorumluluklarını yerine getirememesidir. Eğer devlet bu durumu başından itibaren dikkate alarak kent planlamasını buna göre yaparsa, ileride ortaya çıkabilecek sorunlar büyük ölçüde azalacak ve maliyetler de düşecektir (Çakmaktepe, 2020:7).

Kentleşme süreci, zaman içinde meydana gelen değişim ve çeşitlenmeyi ifade eder. Bir ülkenin ya da bölgenin kentleşme oranını ya da derecesini, o ülke ya da bölge nüfusunun, belli bir tanıma göre kent sayılan yerlerde yaşayan nüfus belirler. Buna göre, kentleşme hareketi, demografik tanımı ile belli bir süre içinde, kentleşme oranında yer alan değişiklik olarak görülebilir. (Keleş, 2015:36)

Başka bir ifadeyle, kentleşme şehir sayısının ve şehirlerde yaşayan nüfusun artması olarak tanımlanabilir. Kentlerdeki nüfus artışı, doğumların ölümlerden fazla olmasının yanı sıra kırsal alanlardan yapılan göçler sayesinde gerçekleşmektedir. Ancak kentleşme sadece demografik bir olgu, yani nüfus artışı olarak ele alınırsa eksik kalır. Kentleşme aynı zamanda bir toplumun sosyal, ekonomik ve doğal yapısındaki değişimlerden de etkilenir. Bu nedenle, kentleşmeyi anlamak için nüfus hareketlerinin arkasındaki ekonomik ve sosyal değişimleri de dikkate almak gerekmektedir (Ulusoy ve Vural, 2001: 8).

Kentleşme, bir şehrin ortaya çıkışı, büyümesi, ilerlemesi ve dönüşüm süreci olarak tanımlanabilir. Tarihsel süreç içinde kentler, barındırdığı farklı medeniyetlerin ihtiyaçları ve hedefleri doğrultusunda büyümüş ve gelişmiştir. Ancak, sanayileşme süreci, kentlerin büyümesinde belirleyici bir faktör olmuştur ve bu rolü tartışmaya yer yoktur. Zaman içinde kentleşme, sanayileşme ile özdeşleşmiş bir kavram halini almıştır. Ayrıca, kentleşme, toplumsal hareketlilikle de doğrudan bağlantılıdır. Toplumsal hareketliliği etkileyen pek

çok faktör, ekonomik ve demografik değişiklikler, siyasal etmenler gibi unsurlar bu süreçte önemli bir rol oynamaktadır.

Kentler, nüfus yoğunluğu ve dağılımı açısından dikkat çekicidir çünkü ekonomik ve sosyal faaliyetlerin büyük ölçüde şehirlerde yoğunlaşması nedeniyle nüfusun büyük bir kısmı bu alanlarda toplanmaktadır.

Kentleşme, bir dönüşüm sürecidir. Bu süreçte, nüfus artışı ile paralel olarak ekonomik gelişmeler de hızlanmaktadır. Aynı zamanda, iş bölümü ve uzmanlaşma, diğer toplumsal ve ekonomik değişimlere bağlı olarak artış göstermektedir. Kırsal alanlardan farklı olarak, kentlerde yaşayan bireyler kente özgü davranış biçimleri geliştirmektedir. Kentleşme olgusu, yalnızca kırsal alanlardan kente göç eden nüfusun artışını değil; aynı zamanda sosyo-ekonomik yapılar, kültürel değerler, güvenlik durumları ve ulaşım sistemleri gibi birçok alandaki değişim ve dönüşümü de kapsayan çok yönlü ve karmaşık bir süreçtir.

Türkiye’de kentleşme süreci, İkinci Dünya Savaşı’na kadar oldukça yavaş ilerlemiştir. Savaşın özellikle Avrupa’daki olumsuz etkileri Türkiye’ye de yansımış ve kentleşme hızı bir süre daha düşük kalmıştır. Ancak savaş sonrası dönemde, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de nüfus artışı yaşanmıştır. Tarımdaki büyüme hızının bu nüfus artışına yetişememesi nedeniyle kırsal bölgelerde ekonomik kriz ortaya çıkmış ve bu durum kentlere yönelik göçü hızlandırmıştır (Kubilay, 2022: 25)

Türkiye’de kentleşme sürecine bakıldığında, Cumhuriyet’in ilanından 1950 yılına kadar olan dönem ile sonrasının ayrı ayrı değerlendirilebileceği görülür. Kentleşme hareketleri özellikle 1950 sonrasındaki dönemde hız kazanmıştır (Çakmaktepe, 2020: 7). Kentleşme, birçok disiplini içine alan karmaşık bir süreçtir. Ülkemiz son 60 yıldır hızlı bir kentleşme süreci yaşamaktadır. 1950’lerin başlarında yaklaşık %20 olan kent nüfusu oranı, 2010 yılına gelindiğinde %75’in üzerine çıkmıştır (Keleş, 2010: 28-31).

1950 öncesi dönemde şehir nüfusu yavaş bir artış gösterirken, 1950’li yıllarda tarımda makinelerin kullanılması, kırsaldan şehirlere göçü hızlandıran bir etken olmuştur. Kırsal alanlardan kentsel bölgelere yapılan göç hareketleri ilk başta sanayinin yoğun olduğu bölgelere yönelmiştir. Bugün de süregelen hızlı kentleşme, çeşitli nedenlerden dolayı daha geniş bölgelere yayılmaya devam etmektedir. Türkiye’de kentleşme süreci 1950’li yıllarda başlamış ve günümüze kadar hızla devam etmiştir. Sanayi ve teknolojinin gelişimiyle kentler, iş imkânları, mal ve hizmetlerin etkin kullanımı, daha iyi yaşam koşulları gibi nedenlerle cazibe merkezleri haline gelmiştir. Bu durum, kentlere olan göçü artırmıştır. Ancak kentlerin büyümesi ve gelişmesi çeşitli sorunları da beraberinde

getirmiştir. Ekonomik, sosyal, kültürel, bireysel ve psikolojik sorunlarla karşı karşıya kalan kentlerde, bu sorunların çözümü için en önemli faktörlerden biri kentlilik bilincinin gelişmesidir. Kentte yaşayanların kente sahip çıkması, aidiyet duygusunu güçlendirmesi, kentsel farkındalık kazanması ve kentle bütünleşmesi, sorunların bireysel ve toplumsal düzeyde çözülmesine katkı sağlayacaktır (Bayhan, 2022: 39-69).

Türkiye’de kentleşme süreci detaylı incelendiğinde, göç veren bölgelerde olduğu gibi göç alan şehirlerin sayısı ve coğrafi dağılımı ile bu göçlerin temel sebeplerinde önemli farklılıkların bulunduğu görülmektedir (Işık, 2022: 57-71).

Kentleşme, kendine özgü bir dönüşüm sürecidir. Bu süreç, devletin sorumluluklarının artmasına yol açar ve ülkenin kentleşme nedeniyle karşılaştacağı sorunlar ile çözülmesi gereken görevler, karmaşık ve teknik nitelik taşır. Kentleşme süreciyle birlikte kentlerin sayısı artmış, bunun sonucu olarak kentsel yaşam tarzı ortaya çıkmış ve bu yaşam biçimi bireylerin tüm davranışlarını etkilemiştir. Yoğunlaşan kentleşme ile toplumlar giderek kent toplumu ya da modern toplum haline dönüşmüştür (Kurt, 2024: 35). Kentlileşme olgusu, bireylerin yalnızca fiziksel olarak kentsel alanlara taşınmasını değil, aynı zamanda kent yaşamının kültürel, sosyal ve ekonomik normlarını benimsemelerini ifade eder. Bu süreç, bireylerin kırsal yaşam biçiminden farklılaşan, daha karmaşık ve uzmanlaşmış bir toplumsal düzene uyum sağlama süreciyle yakından ilişkilidir. Kentler, iş bölümü, uzmanlaşma, sosyal hizmetlere erişim, kültürel çeşitlilik ve ekonomik fırsatlar açısından bireylere kırsal alanlara kıyasla çok daha fazla imkân sunar. Bu yönüyle kentleşme yalnızca mekânsal bir yer değişimi değil, aynı zamanda yaşam tarzı, düşünsel yapı ve sosyal ilişkiler açısından da dönüşüm anlamına gelmektedir.

Türkiye’de 20. yüzyılın ortalarından itibaren hız kazanan kentleşme süreci, başlangıçta büyük ölçüde ekonomik nedenlere dayalı göçlerle şekillenmiştir. Ancak 1980’li ve 1990’lı yıllardan itibaren, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, eğitim olanaklarının artması, ulaşım ve iletişim altyapısının gelişmesi gibi yapısal dönüşümler, göç olgusunun itici ve çekici faktörlerini çeşitlendirmiştir. Bu dönemde yaşanan toplumsal değişim, bireylerin değer yargılarını, inanç sistemlerini ve dünya görüşlerini yeniden biçimlendirmiş; özellikle genç kuşakların kent yaşamına entegrasyon süreçlerini hızlandırmıştır. Artan eğitim seviyesi, bireylerin yaşam biçimlerinde ve dünyayı algılama biçimlerinde önemli farklılaşmalar yaratmıştır.

Küreselleşmenin etkisiyle birlikte, 1990’lardan sonra kentleşme süreci sadece ulusal düzeyde değil, aynı zamanda uluslararası boyutta da farklılıklar göstermeye

başlamıştır. Ekonomik yapının dönüşümü, neoliberal politikaların etkisi ve medyanın yaygınlığı, kentleri yalnızca yerel değil, aynı zamanda uluslararası düzeyde cazibe merkezlerine dönüştürmüştür. Bu bağlamda, yüksek eğitim ve istihdam fırsatları sunan kentler, farklı sosyo-kültürel geçmişe sahip bireyler için çekim noktası haline gelmiştir.

Türkiye özelinde değerlendirildiğinde, 1970’li yıllardan itibaren dış göçün en önemli örneğini Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerine yönelik işçi göçü oluşturmuştur. Bununla birlikte, ülkeler arası göçlerin yanı sıra iç göç de önemli bir sosyal dinamik haline gelmiştir. Başlangıçta, kırsal kesimden gelen ailelerin yakın çevredeki kentlere yönelmesi şeklinde başlayan bu süreç, zamanla İstanbul, Ankara, İzmir, Adana ve Mersin gibi büyük metropollerin göçün başlıca hedefi haline gelmesiyle derinleşmiştir. Bu büyük kentler, yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda eğitim, sağlık, kültür ve sosyal hizmetler açısından sundukları olanaklarla da göç eden bireyler açısından daha cazip yaşam alanları sunmaktadır.

Kentleşme, nüfusun şehirlerde yoğunlaşmasının ötesinde, ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasal alanlarda kapsamlı dönüşümleri içeren çok boyutlu bir süreçtir. Türkiye özelinde özellikle 1950 sonrası hızlanan kentleşme, kırsal alanlardan kentsel merkezlere yönelik göç hareketleriyle şekillenmiş ve bu süreç kent yaşamına uyum sağlama, toplumsal yapının yeniden örgütlenmesi gibi dinamikleri de beraberinde getirmiştir. Kentleşme, devletin artan sorumluluklarını gerektiren karmaşık bir dönüşüm olup, kentlilik bilincinin geliştirilmesi, kentsel sorunların çözümünde kritik bir rol oynamaktadır. Böylece kentleşme, sadece mekânsal bir değişim değil, aynı zamanda toplumsal yapıların ve bireysel yaşam biçimlerinin derinlemesine dönüşümünü temsil etmektedir.

4.3. KENTSEL BÜTÜNLEŞME

Aleviliği oluşturan kurumsal yapılar ve inançsal unsurlar incelendiğinde, bu yapının içsel bir bütünlük taşıdığı görülmektedir. Cemevi kurumu ve düzenli yapılan görgü cemleri, Aleviler için hem inançsal hem de sosyal birlik ve dayanışma sağlayan önemli unsurlardır. Ancak, kent yaşamının kendine özgü koşulları, Aleviliğin geleneksel yapısının sürdürülmesinin önünde engeller oluşturabilmektedir. Adıyaman şehir merkezinde yaşayan Aleviler, cemevlerindeki ritüellere katılarak bu geleneksel yapıyı korumaya çalışmaktadır. İlk dönemlerde ve daha küçük yerleşim yerlerinde yaşayan Aleviler, birbirine yakın mahallelerde ve semtlerde bir arada kalarak bu sorunu aşmaya çalışmışlardır. Fakat

zamanla büyük şehirlere ve yurt dışına göç eden Aleviler arasında, geleneksel Alevi inanç ve yaşam tarzının zayıfladığı gözlemlenmektedir.

Kentsel bütünleşme, farklı sosyal, kültürel, ekonomik ve etnik grupların bir arada, uyum içinde yaşadığı bir kent (şehir) yapısını ifade eder. Bu kavram, toplumun farklı kesimlerinin kentteki kaynaklardan eşit bir şekilde faydalanabilmesi, ayrımcılığın ve sosyal dışlanmanın önlenmesi, toplumsal dayanışma ve birlikte yaşam kültürünün geliştirilmesi amacıyla önemlidir. Kentsel bütünleşme, sadece fiziksel mekânın birleşmesi değil, aynı zamanda toplumun farklı kesimlerinin birbirini anlaması, hoşgörüyle, saygı göstermesi ve toplumsal eşitliğin sağlanmasıyla da ilgilidir.

Kentsel bütünleşme, bir kentin farklı bölgeleri ve farklı toplulukları arasındaki sosyal, ekonomik, inançsal ve mekânsal bağlantıların güçlendirilmesi sürecidir. Bu süreç, şehir içindeki eşitsizlikleri azaltmayı, sosyal uyumu teşvik etmeyi ve bütün bireyler için eşit fırsatlar yaratmayı amaçlar.

Kentsel bütünleşme, şehirlerde yaşayan farklı sosyal, ekonomik, kültürel ve etnik grupların bir arada uyum içinde yaşamasını sağlamayı amaçlayan bir süreçtir. Bu kavram, kentsel alanlarda yaşayan bireylerin ve grupların birbirleriyle etkileşimini, dayanışmasını ve toplumsal bağlarını güçlendirmeyi hedefler. Kentsel bütünleşme, şehirlerdeki çeşitliliği bir zenginlik olarak görür ve bu çeşitliliğin yönetilmesi, farklı gruplar arasında adaletli ve eşitlikçi bir ortam yaratılması anlamına gelir.

Kentsel bütünleşme, karmaşık ve çok yönlü bir süreçtir. Başarılı, etkili, verimli bir uygulamanın hayata geçirilebilmesi, gerçekleştirilebilmesi için yerel yönetimler, belediyeler, mahalli idareler; sivil toplum kuruluşları, dernek ve vakıflar; özel sektör, iş dünyası, ticari aktörler ve bireyler, yani fertler, kişiler arasında güçlü, sağlam, etkin, kuvvetli bir iş birliği, dayanışma, ortaklık şarttır, güçlü bir iş birliği gereklidir.

Kentsel bütünleşme, modern şehirlerde artan çeşitlilik ve karmaşıklık karşısında toplumsal uyumu sağlamak için kritik bir öneme sahiptir. Bu süreç, yalnızca fiziksel altyapıyı değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bağları da güçlendirmeyi hedefler.

Kentleşme ile modernite arasındaki ilişki, nihayetinde modern kent insanının inşa edilmesi fikrinde şekillenmektedir. Bu bağlamda, modernite, geleneksel yapılarla karşıt bir pozisyon alarak kendisini tanımlar. Modernite ve kentleşmenin birleşimi sonucunda ortaya çıkan, uyumlu, seküler ve geleneksel değerlerden arınmış kentli insan tipi, son yıllarda yerel kimlik odaklı dernekleşmeler, kimlik merkezli mekânsal kümelenmeler ve artan kimlik ve inanç söylemleri ile ciddi bir karşıtlık oluşturmaktadır. Bu durum, geleneksel

kimliklerin göz ardı edilmesiyle birlikte, son dönemde yükselen kimlik temelli hareketler tarafından, modernitenin seküler ve bütünleşmiş kent toplumunu tanımlayan kavramsal çerçevesine karşı eleştiriler getirilmesine yol açmaktadır. Yaşanan bu süreçler, her toplumsal yapıda olduğu gibi tek tip bir modernleşme ya da kentleşme sürecinin olmadığını göstermektedir. Türkiye özelinde kırsal alanlardan kentlere göç edenlerin kentteki uyum mekanizmaları, kurallara uymama durumundan uzaklaşmalarına yardımcı olurken, aynı zamanda yerel kimliğin sürekli yeniden şekillenmesine yol açarak modernizmin idealize ettiği kentli birey modelinin oluşmasını engelleyebilmektedir. Bu nedenle, sosyal olgular ve bireyle ilgili geleneksel belirleyici ve özcü yaklaşımlar, insan doğasına tam anlamıyla uymadığı için son dönemlerde yükselen postmodernist görüşler tarafından eleştirilmektedir (Sağır, 2019: 15-16).

Adıyaman'da kentsel bütünleşme (uyum), şehirdeki farklı etnik gruplar, sosyal sınıflar ve kültürel yapılar arasındaki uyumu ifade eder. Adıyaman'ın sosyo-kültürel yapısının çeşitliliği ve dinamik yapısı, kentsel bütünleşmenin nasıl şekillendiğini etkileyen önemli unsurlardır. Son yıllarda şehirdeki hızlı kentleşme ve ekonomik değişiklikler, kentsel bütünleşme süreçlerini etkilemiş, bu süreçler bazen zorluklarla karşılaşmıştır. Ancak, geleneksel değerlerin ve kültürel çeşitliliğin şehirdeki sosyal uyumu güçlendirdiği de görülmektedir.

Adıyaman, farklı etnik kökenlerden gelen insanların bir arada yaşadığı bir şehir olup, Türkler, Kürtler gibi çeşitli etnik gruplar burada birlikte yaşamaktadır. Bu çeşitlilik, kentte etnik kökenli ayrımcılık ve gerginliklere yol açmamaktadır, genellikle toplumsal uyum ve dayanışma içinde bir arada yaşama geleneği hâkimdir. Geleneksel olarak Adıyaman halkı, farklı kimliklere, inançlara saygı gösterir ve kültürel farklılıklar, toplumun sosyal yapısının bir parçası olarak kabul edilir.

Adıyaman'da kentleşme süreci, özellikle son yıllarda hızlanmıştır. Şehirdeki köylerden gelen göç, kırsal yaşam ile kentsel yaşam arasındaki farkları belirgin hale getirmiştir. Kırsal kökenli insanlar yaşadıkları inanç, kentte farklı bir yaşam tarzına alışmaya çalışırken, kentsel yaşam da geleneksel köy kültürünün ve kırsal yaşam inanç izlerini taşımaktadır. Bu durum, kentsel uyum sürecinde bazı zorlukları gündeme getirebilir. Bununla birlikte, kentteki farklı yaşam biçimleri zamanla birbirine yakınlaşarak daha homojen bir yapıya doğru evrilmektedir.

Eğitim, kentsel bütünleşme açısından önemli bir rol oynar. Adıyaman'da eğitim seviyesinin artması, kentteki farklı sosyal grupların birbirleriyle etkileşimini ve uyumlarını

artıran bir faktördür. Eğitim olanaklarına erişimin artması, özellikle kırsal kesimden gelen bireylerin şehirdeki yaşam biçimine adapte olmalarını kolaylaştırmaktadır. Aynı şekilde, sosyal hizmetlerin geliştirilmesi de kentsel uyumun sağlanmasına katkı sunar. Belediyeler ve yerel yönetimler, sosyal dayanışmayı güçlendiren projeler ile kentteki farklı gruplar arasında uyumu teşvik etmeye çalışmaktadır.

Adıyaman halkı, geleneksel olarak birbirine yakın bir toplum yapısına sahiptir. Aile bağları güçlüdür ve toplumsal dayanışma, kentteki uyumu destekleyen bir diğer faktördür. Yerel etkinlikler, dini bayramlar ve diğer kültürel faaliyetler, farklı grupların bir arada vakit geçirmesini sağlar ve sosyal ilişkilerin güçlenmesine katkı sunar.

Adıyaman, çeşitli etnik, dini ve kültürel toplulukların bir arada varlık gösterdiği bir yerleşim alanıdır. Sosyal bütünleşme, bu farklı gruplar arasında karşılıklı saygı, anlayış ve hoş görüyü teşvik etmeyi amaçlar. Adıyaman'da kentsel bütünleşme (uyum), farklı etnik, kültürel ve sosyal grupların şehir yaşamında bir arada uyum içinde yaşamasını sağlamayı amaçlayan bir süreçtir. Adıyaman, tarihi süreç içerisinde çok fazla uygarlığa barındırmış olup ve bu durum, şehrin kültürel çeşitliliğini zenginleştirmiştir. Ancak, bu çeşitlilik aynı zamanda kentsel bütünleşme açısından olumlu etkileri de beraberinde getirmektedir. Adıyaman'da kentsel bütünleşme, farklı etnik, kültürel ve sosyal grupların bir arada uyum içinde yaşadığı için önemli bir ildir. Adıyaman'ın kadim tarihi, zengin kültürel mirası ve toplumsal dayanışma kültürü, kentsel bütünleşme için sağlam bir temel oluşturmaktadır. Adıyaman'da kentsel bütünleşme, şehrin sosyal ve kültürel çeşitliliğini göz önünde bulundurarak, her geçen gün daha güçlü bir şekilde şekillenmektedir.

Adıyaman'da yaşayan Alevilerin kırsal kesimden kentlere göç etmeleriyle birlikte çeşitli uyum ve çözölme problemleriyle karşılaştıkları bilinmektedir. Kırsaldaki Alevilik ile kentleşme sürecindeki Alevilik dinamikleri ise birbirinden oldukça farklı özellikler göstermektedir (Geçgin, 2018: 541-562).

Kırsal alanlarda yaşayan Aleviler, kentleşme süreciyle birlikte karşılaştıkları yeni yaşam koşullarında kimliklerini yeniden şekillendirmişlerdir. Bu değişim, inançlarını yaşama biçimlerini ve toplumsal entegrasyonlarını etkileyen çeşitli faktörlerle şekillenmiştir. Kent yaşamına adapte olurken, geleneksel inanç ve kültürlerini sürdürme yöntemleri farklılaşmış, aynı zamanda toplumsal yapıya entegrasyon süreçleri de değişkenlik göstermiştir.

Alevilerin hem içsel hem de dışsal boyutlar itibarıyla geçmişe kıyasla daha kapsamlı bir kimlik inşası sürecine girdiği gözlemlenmektedir. Ayrıca, Alevilerin dış

dünyadaki diğer kimliklerle olan etkileşimlerinde kültürel ve siyasal ayrımlar daha belirgin hale gelebilmektedir. Bu ayrımlar, Alevi kimliğinin toplumsal sınırlarını yeniden şekillendirmede önemli roller oynayabilmektedir (Geçgin, 2018: 541).

Bireylerin eğitim yoluyla edindikleri bilgi birikimi ve yaşamları boyunca deneyimledikleri farklı kültürel etkileşimler, en geleneksel yapıya sahip toplumlarda dahi bireysel ve toplumsal dönüşümlerin meydana gelmesine zemin hazırlayabilmektedir. Bu durum, Adıyaman'daki Alevi toplumu açısından da benzer bir şekilde gözlemlenmiştir. Kentleşme süreci, Adıyamanlı Alevi bireylerin toplumsal rollerini, inanç pratiklerini ve kimlik algılarını yeniden şekillendiren önemli bir toplumsal değişim süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel Alevi inanç sistemi, tarihsel süreç içerisinde hem yazılı kaynakların sınırlılığı hem de sözlü kültürün baskınlığı nedeniyle, kimi bireyler tarafından tam olarak anlaşılmamış ya da yorumlanamamıştır. Bu bağlamda, bireylerin kendi tahayyüllerine dayalı bir Alevi kimliği oluşturma eğiliminde oldukları; bu kimliğin ise çoğu zaman cemevlerinde gerçekleştirilen ritüellere katılım yoluyla somutlaştığı görülmektedir. Ne var ki, özellikle genç kuşaklar arasında, kent merkezlerinde yer alan cemevleriyle yeterli düzeyde ilişki kuramayan bireylerin varlığı dikkat çekmektedir. Bu durum, inanç aktarımı, kuşaklar arası iletişim ve kimlik inşası açısından çeşitli kırılmalara yol açmaktadır.

Mevcut literatürde yer alan araştırmalar, tarihsel perspektiften bakıldığında Aleviliğin homojen bir yapı arz etmediğini, aksine farklı dönemlerde farklı coğrafi, kültürel ve politik bağlamlara bağlı olarak çok sayıda alt gruba ayrıldığını ortaya koymaktadır. Bu farklılaşma, cemevlerinin hem inançsal ritüeller hem de sosyal ilişkiler bağlamında bireylerin ihtiyaçlarını karşılayan yapılar olarak evrilmesinde etkili olmuştur. Ancak kent yaşamının getirdiği hızlı sosyal değişim, geleneksel cem sisteminin sürdürülebilirliğini zorlaştırmaktadır. Kentsel nüfusun çeşitlenmesi, farklı yaşam tarzlarının bir arada var olması ve bireyler arası yabancılaşma gibi faktörler, aynı Cemevine bağlı bireyler arasında dahi kültürel ve inançsal farklılıkların oluşmasına neden olmaktadır. Bu noktada, kentlerde faaliyet gösteren Alevi derneklerinin işlevi önem kazanmaktadır. Söz konusu dernekler, farklı bölgelerden gelen Alevi bireylerin ortak bir sosyal ve kültürel zeminde buluşmalarına olanak tanımakta; aynı zamanda kolektif kimlik bilincinin sürdürülmesine katkı sunmaktadır. Ancak bu derneklerin ideolojik ve söylemsel çeşitliliği, özellikle kentli genç Alevilerin kimlik inşa süreçlerinde kafa karışıklığına ve kimlik parçalanmalarına da neden olabilmektedir.

Kentlerde yaşayan azınlık kültür gruplarının kültürel devamlılıklarını sağlayabilmeleri ve kimliklerini koruyarak yeniden üretebilmeleri için fiziksel bir mekâna sahip olmaları büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'deki Aleviler, Sünni inanç grubunun ardından en geniş nüfusa sahip olmalarına rağmen, tarihsel, siyasal ve sosyolojik nedenlerle uzun süre devletin resmî kurumsal yapılarından dışlanmışlardır. Bu dışlanmışlık, mekânsal temsili yetin eksikliği ve kurumsallaşamama gibi yapısal sorunları da beraberinde getirmiştir. Ancak 1990'lı yıllardan itibaren Alevi toplumu tarafından özellikle kent merkezlerinde açılan cemevleri, hem kültürel kimliğin kamusal alanda görünür kılınmasına hem de mekânsal kurumsallaşma sorunlarının aşılmasına yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir. Bu gelişme, Alevilerin kendi inanç pratiklerini özgürce yaşayabilecekleri, toplumsal dayanışmayı sürdürebilecekleri ve kimliklerini açıkça ifade edebilecekleri mekânlar oluşturma açısından anlamlı bir ilerleme olarak kabul edilmektedir.

Yukarıdaki değerlendirmeler ışığında, Adıyaman'daki Alevi topluluğunun kentleşme süreci, hem geleneksel inanç ve kimlik dinamiklerinde dönüşüme hem de kentsel bütünleşme açısından yeni zorlukların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kent yaşamının çok katmanlı yapısı, Alevi kimliğinin yeniden şekillenmesini zorunlu kılmış; cemevleri, cemevi dernekler, türbe ziyaretleri ise bu süreçte kültürel devamlılığın ve toplumsal dayanışmanın önemli araçları olarak öne çıkmıştır. Ancak, kentte artan çeşitlilik ve modernite ile gelenek arasındaki gerilim, kimlik inşasında parçalanmalara yol açabilmekte, bu da kentsel bütünleşme sürecinin daha kapsayıcı ve esnek yaklaşımlar gerektirdiğini göstermektedir.

4.3.1.Kentsel Bütünleşmede İnançların Rolü

Kentsel bütünleşme süreçlerinde inanç sistemlerinin ve ibadethanelerin rolü, oldukça katmanlı ve çok boyutlu bir yapıya sahiptir. İnançlar ve bu inançlara bağlı olarak şekillenen ibadethaneler, bireylerin ve toplulukların kimlik oluşumunda, değer yargılarında ve davranış biçimlerinde belirleyici bir konuma sahiptir. Bu bağlamda, kentsel mekânlarda farklı sosyal, kültürel, etnik ve dini grupların bir arada var olma çabasında inançların ve ibadet mekânlarının etkisi göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Kentsel bütünleşme, yalnızca fiziksel çevrenin ortak kullanımıyla sınırlı kalmayan; toplumsal uyumu, kültürel etkileşimi ve sosyal kapsayıcılığı hedefleyen çok yönlü bir süreçtir. Bu sürecin sağlıklı

işlemesi, kentteki tüm grupların kültürel ve inançsal farklılıklarıyla kabul gördüğü bir ortamın inşasıyla mümkün hâle gelir.

İbadethaneler, bu bütünleşme sürecinde sadece dini ritüellerin yerine getirildiği alanlar olmanın ötesine geçerek, bireylerin toplumsal yaşamla kurdukları ilişkilerde de merkezi bir rol üstlenir. Özellikle farklı dini, inançsal ve kültürel grupların bir arada yaşadığı büyük kentlerde, ibadethaneler; aidiyet duygusunu pekiştiren, kimlik inşasını destekleyen ve sosyal dayanışmayı teşvik eden mekânlar olarak işlev görmektedir. İnanç sistemi, bireyin kendini tanımlamasında olduğu kadar, sosyal ilişkilerde yerini belirlemesinde de yönlendirici olur. Bu durum, özellikle kent yaşamının karmaşık ve çok aktörlü yapısında bireylerin kendi kimliklerini koruyarak toplumsal uyum içinde var olmalarını kolaylaştırır.

Kentleşme süreci, bireyleri geleneksel yaşam tarzlarından farklı, yeni yaşam koşullarına uyum sağlamaya zorlamaktadır. Bu uyum süreci kimi zaman inanç sistemleri aracılığıyla kolaylaşırken, kimi zaman da dini ve kültürel farklılıklar nedeniyle ayrışma noktaları ortaya çıkabilmektedir. Ancak, ortak kamusal alanlarda bir araya gelen bireylerin, ibadet mekânları vasıtasıyla birbirlerini tanıma, farklılıklarını anlama ve hoşgörü geliştirme imkânı bulmaları, kentsel bütünleşmenin sosyal zemininin güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla, inançlar ve ibadethaneler sadece bireysel anlamda değil, toplumsal düzeyde de kentsel bütünleşmeyi destekleyen ve çeşitliliği kapsayıcılığa dönüştüren temel unsurlar arasında yer almaktadır.

Birçok dini inanç, toplumsal dayanışmayı, yardımlaşmayı ve birbirine destek olmayı teşvik eder. Kentleşme sürecinde, bireyler yalnızlaşabilir veya sosyal bağlar zayıflayabilir. Ancak, dini topluluklar bu durumu tersine çevirebilir. İnanç sistemleri hem bireyler arasında dayanışma sağlamaya hem de yardımlaşma kültürünü güçlendirmeye yardımcı olabilir. Özellikle kırsal alanlardan gelen alevi kesim, dezavantajlı gruplar, dini cemaatlerinde destek bulabilirler. Bu durum, kentsel bütünleşmeye önemli bir katkı sağlar. Kentleşmeyle birlikte farklı inançlardan gelen insanların bir arada yaşaması, toplumsal çeşitliliği artırır. Bu çeşitlilik, bazen kültürel çatışmaların yaşanmasına neden olabilir. Ancak, dinlerin öğretilerindeki hoşgörü ve barışçıl mesajlar, farklı gruplar arasında anlayış ve kabul oluşturabilir. Kentsel alandaki farklı inanç grupları arasında hoşgörü kültürünün gelişmesi, kentsel bütünleşmeye katkı sağlar. Bu süreçte Adıyaman için cemevleri, camiler, ziyaret yerleri, dini liderlerin ve toplulukların rolü büyüktür.

Kentleşme süreci, inançları yaşama biçiminde değişimlere yol açabilir. Özellikle Adıyaman dağ kırsal alanlarda geleneksel olarak yaşanan Alevilik cem ibadeti, dini uygulamalar daha belirginken, günümüz kent merkezlerinde dini inançlar, ibadetler daha bireyselleşmiş veya modernleşmiş olabilir. Örneğin, bazı dini topluluklar şehirdeki hızlı yaşam temposuna uyum sağlamak için daha esnek dini uygulamalara yönelebilenken, bazıları ise geleneksel inançlarını sürdürmeye çalışabilir. Bu değişiklikler hem bireysel hem de toplumsal düzeyde kimlik oluşturma ve korunma süreçlerini etkiler.

Kentleşme sürecinde, dini toplulukların ihtiyaçları da değişir. Kentsel ortamda, inançlarını yaşamak isteyen bireylerin ibadet yerlerine camiler, kiliseler, cemevi vb. ve dini etkinlikler için uygun alanlara ihtiyaçları vardır. Büyük şehirlerde, dini altyapının çeşitlenmesi, farklı inançların bir arada yaşamasını mümkün kılabilir. Bu, toplumsal bütünleşmeyi teşvik edici bir faktör olabilir. Kentte yaşayan insanlar, ibadet yerlerine ve dini hizmetlere daha kolay erişim sağladıkça, kendi inançlarını özgürce yaşayabilirler. Bununla birlikte, farklı inançlardan gelen gruplar arasında zaman zaman çatışmalar ve ayrışmalar yaşanabilir. Bu çatışmalar, dini inançların ve kültürlerin bir arada nasıl yaşanacağıyla ilgilidir. Kentleşme sürecinde, sosyal eşitsizlikler, dini ayrımcılık veya önyargılar da toplumsal uyumu zorlaştırabilir. Bu noktada, dini liderlerin, alevi dedelerinin toplulukların birbirlerini anlamalarına ve karşılıklı hoşgörüyü geliştirmelerine katkıda bulunması önemlidir.

Kentsel mekânlarda dini cemaatler, yalnızca ibadet pratiklerini sürdüren yapılar olmanın ötesinde, aynı zamanda güçlü sosyal ağlar ve dayanışma merkezleri olarak da önemli işlevler üstlenmektedir. Bu ağlar, bireylerin hem dini vecibelerini yerine getirdikleri hem de sosyal yardımlaşma ve dayanışma temelinde ilişkiler geliştirdikleri alanlar olarak öne çıkar. Adıyaman merkezinde faaliyet gösteren cemevleri, bu bağlamda yalnızca birer ibadet mekânı olmanın ötesine geçerek, bireylerin bir araya geldikleri, kimlik ve aidiyet duygularını pekiştirdikleri, toplumsal bağlarını kuvvetlendirdikleri mekânlar olarak dikkat çeker. Bu cemevleri, kent yaşamında karşılaşılan anonimleşmeye karşı bir sosyal sığınak işlevi görerek, hem bireylerin kentle bütünleşmelerine olanak sağlar hem de toplumsal uyumun tesis edilmesinde aktif bir rol oynar.

Kentsel bütünleşme süreçlerinde özellikle Alevi inanç sistemi çerçevesinde yürütülen inanç temelli etkinliklerin, bireyler arası sosyal ilişkileri güçlendirme ve topluluklar arası anlayışı artırma gibi işlevleri bulunmaktadır. Adıyaman'da yaşayan Alevi toplulukları için cemevlerinde gerçekleştirilen ibadet ve ritüeller, yalnızca dini bir pratik

değil; aynı zamanda kimlik inşasına, aidiyet duygusunun geliştirilmesine ve toplumsal ilişkilerin örgütlenmesine katkı sağlayan sosyal birer araçtır. Bu bağlamda, Alevi toplumunun gerçekleştirdiği sosyal yardımlaşma ve dayanışma faaliyetleri, kentsel düzeyde sosyal uyumun sağlanmasında ve kentsel bütünleşmenin güçlenmesinde etkili birer unsur olarak değerlendirilebilir.

Adıyaman'da bir arada yaşayan Alevi, Sünni ve diğer inanç grupları arasındaki farklılıklar, çoğu zaman çatışma sebebi olmaktan ziyade, karşılıklı hoşgörü, anlayış ve birlikte yaşama kültürünün gelişimine zemin hazırlamaktadır. Bu çeşitlilik, toplumsal dokunun zenginleşmesine katkı sunarken, aynı zamanda kentsel bütünleşmenin sağlanmasında olumlu bir rol üstlenmektedir. Farklı dini ve kültürel grupların bir arada yaşadığı Adıyaman gibi şehirlerde, inanç sistemlerinin kentsel yaşamla kurduğu etkileşim, toplumsal bağların kuvvetlendirilmesine ve ortak yaşam alanlarının daha kapsayıcı bir şekilde şekillenmesine olanak tanımaktadır. Dolayısıyla, inanç temelli yapılar olan cemevleri, yalnızca dini değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bütünleşmenin de mekânsal karşılıkları olarak değerlendirilebilir.

Kentsel bütünleşme süreçlerinde inanç sistemleri ve ibadethanelerin toplumsal uyum, kimlik inşası ve sosyal dayanışma açısından merkezi bir role sahip olduğu söylenebilir. Özellikle Adıyaman örneğinde, farklı dini ve kültürel grupların bir arada var olma çabasında cemevleri ve camiler gibi ibadet mekânlarının, sadece dini pratiklerin değil, aynı zamanda toplumsal bağların güçlendirilmesinde ve hoşgörü kültürünün geliştirilmesinde etkin araçlar olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, inanç temelli yapılar kentsel mekânlarda sosyal kapsayıcılığı artıran, çeşitliliği bir arada tutan ve kentsel bütünleşmeyi destekleyen önemli unsurlar olarak ön plana çıkmaktadır.

4.3.2. Kentsel Bütünleşmede Cemevini Rolü

Adıyaman kent merkezinde yer alan cemevleri, yalnızca ibadet mekânları olmanın ötesinde, kentsel bütünleşme sürecinde sosyal, inançsal ve kültürel işlevleriyle öne çıkan çok boyutlu yapılar olarak değerlendirilmektedir. Alevi-Bektaşî inanç sistemine bağlı bireylerin ritüel pratiklerini yerine getirdikleri, topluluk olarak bir araya geldikleri ve kolektif kimliklerini pekiştirdikleri bu mekânlar, kentteki Alevi nüfusun dini ve kültürel ihtiyaçlarına cevap vermekle kalmayıp, aynı zamanda kent yaşamı içerisinde görünürlük ve temsili yet alanı da oluşturmaktadır. Kentsel bütünleşme, bir şehri oluşturan çeşitli sosyal, kültürel, etnik ve dini grupların birlikte yaşama pratiğini uyum içerisinde

sürdürebildiği bir toplumsal dinamik olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, Adıyaman'daki cemevleri, özellikle Alevi toplumunun kent içindeki varlığını kurumsallaştıran ve sosyo-kültürel kimliğini koruyarak geleceğe taşımasına olanak tanıyan mekânlardır. İbadet yerleri olmalarının yanı sıra, toplumsal dayanışma kültürünün yaşatıldığı, geleneksel bilgi ve değerlerin kuşaktan kuşağa aktarıldığı alanlar olarak işlev görmekte; sosyal uyumu teşvik eden etkinliklere ev sahipliği yapmaktadırlar.

Adıyaman, farklı etnik, dini ve kültürel toplulukların bir arada yaşadığı çok kimlikli bir şehir olma özelliği taşımaktadır. Bu çoklu yapı içerisinde cemevleri, Alevi inancına mensup bireyler için hem manevi bir sığınak hem de kamusal alanda aidiyet geliştirebilecekleri bir toplumsal merkez konumundadır. Aynı zamanda, cemevlerinin yürüttüğü çeşitli kültürel ve sosyal faaliyetler, farklı topluluklar arasında karşılıklı anlayışın, hoşgörünün ve birlikte yaşam kültürünün gelişmesine katkı sağlamakta; böylece kentsel düzeyde sosyal uyumun güçlendirilmesinde kilit bir rol oynamaktadır. Bu yönüyle cemevleri, Adıyaman'daki kentsel bütünleşme sürecine aktif biçimde katkıda bulunan önemli kurumsal yapılardan biri olarak değerlendirilebilir.

Cemevi, Adıyaman bölgesinde alevi kültürünü yaşatan ve bu kültürü diğer topluluklara tanıtan bir inanç ve ibadethane merkezdir. Adıyaman'daki Cemevi, Alevi-Bektaşî kültürünün yaşatılması ve gelecek nesillere aktarılması açısından önemlidir. Bu, kentteki kültürel çeşitliliğin korunmasına ve zenginleşmesine yardımcı olur Adıyaman'da özellikle merkezde farklı dini inanç ve kültürel kimliklere sahip insanlar bir arada yaşarken, Cemevinin varlığı bu farklılıkların tanınmasını ve saygı gösterilmesini teşvik eder. Bu, kentsel bütünleşme sürecinde önemli bir adımdır.

Cemevleri, Alevi inanç sisteminin ibadet pratiklerinin yanı sıra, kültürel değerlerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında ve toplumsal belleğin korunmasında merkezi bir rol üstlenen önemli mekânlardır. Bu yönüyle cemevleri, yalnızca dini ritüellerin gerçekleştirildiği ibadethaneler olmaktan öte, Alevi toplulukları için kimliğin inşa edildiği, sosyal ilişkilerin güçlendirildiği ve kültürel sürekliliğin sağlandığı çok boyutlu kamusal alanlar niteliğindedir. Adıyaman'da yer alan cemevleri, özellikle kentteki Alevi toplumu için bir araya gelme, dayanışma ve toplumsal aidiyetin inşa edildiği güvenli alanlar olarak işlev görmekte; bununla birlikte, farklı inanç ve kültürel geçmişe sahip bireyler arasında diyalog, karşılıklı anlayış ve hoşgörünün gelişmesine katkı sunmaktadır.

Adıyaman'daki cemevlerinin kentsel bağlamdaki işlevi, yalnızca bir ibadet mekânı olmanın ötesine geçmekte; bu yapılar aynı zamanda sosyal, kültürel ve eğitsel etkinliklerin

yürütüldüğü, toplumsal etkileşimi teşvik eden kurumlar olarak kent yaşamına entegre olmaktadır. Cemevlerinde düzenlenen çeşitli faaliyetler –panel, seminer, kültürel etkinlikler, eğitim çalışmaları gibi– bireylerin hem kendi inanç sistemleriyle ilgili farkındalıklarını artırmakta hem de kentteki diğer topluluklarla kurdukları ilişkilerde anlayış ve uyumun gelişmesine olanak sağlamaktadır.

Bu bağlamda cemevleri, toplumsal bütünleşmeye, kültürel çoğulculuğa ve kent yaşamında barışçıl bir birlikte yaşama kültürünün inşasına önemli katkılar sunmaktadır. Adıyaman özelinde değerlendirildiğinde, cemevlerinin yalnızca Alevi toplumunun kimlik ve aidiyet alanları değil, aynı zamanda tüm kent halkı için ortak değerlerin gelişebileceği kapsayıcı sosyal mekânlar olduğu görülmektedir. Bu tür mekânsal oluşumlar, kentlerin daha kapsayıcı, barışçıl ve sosyal açıdan sürdürülebilir yapılar haline gelmesine zemin hazırlamakta; böylece kentsel bütünleşme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır.

4.3.3. Kentsel Bütünleşmede Türbe ve Ziyaretgâhların Rolü

Türbeler, devlet yetkililerinin, dini âlimlerin veya dini liderlerin mezarlarının yer aldığı, genellikle oda biçiminde inşa edilen yapılardır. Bu yapılar, içinde saygın şahsiyetlerin defnedildiği anıtsal nitelikteki tarihi mezarlardır.

Adıyaman'daki türbeler ve Ziyaretgâhların yerleri, kentsel bütünleşme sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu tür mekânlar hem dini hem de kültürel anlamda önemli işlevler üstlenir. Adıyaman'daki türbeler, kutsal mekânlar ve ziyaretgâh yerleri, bu şehirde, kentte bulunan, yaşayan farklı kültürel, etnik kökenlere sahip, dini inançları çeşitlilik gösteren pek çok grubun bir arada, birlikte, yan yana uyum içinde, barış içerisinde yaşamasını sağlamayı, temin etmeyi, amaçlamayı hedeflemektedir. Türbeler ve ziyaretgâh yerleri, bu süreçte hem toplumsal dayanışmayı pekiştiren hem de kültürel mirası yaşatan unsurlar olarak karşımıza çıkar. Adıyaman'da, özellikle türbe ve ziyaretgâh, bu kentsel bütünleşmenin sağlanmasında önemli bir araçtır.

Adıyaman'daki türbeler ve Ziyaretgâhlar hem Alevi hem de Sünni topluluklar tarafından ziyaret edilen önemli dini yapılar ve merkezlerdir. Bölgedeki ziyaretgâh ve türbeler, şehre gelen çeşitli inançlara ve kimliklere mensup bireylerin birlikte bulunduğu ve ortak bir değeri paylaştığı yerlerdir. Bu durum, Adıyaman'daki toplumsal bütünleşmeye katkı sağlar. Farklı inanç gruplarının bir araya gelerek ibadet etmeleri, oralarda dua etmeleri, kuran kesmeleri, kültürel farkların ötesinde bir birlik duygusu yaratır.

Adıyaman'daki türbeler ve ziyaretgâh yerleri farklı inançlara sahip kişilerin bir araya gelip ortak bir manevi deneyim yaşadıkları alanlar olmanın yanı sıra, toplumsal barışın ve hoşgörünün sağlanmasına katkı sağlar. Adıyaman'daki türbe ve ziyaretler, yerel halkın farklı dini ve kültürel gruplarla daha fazla etkileşimde bulunmasına ve karşılıklı anlayış geliştirmesine yardımcı olur. Bu tür ziyaretler, kentsel bütünleşmenin en önemli unsurlarından biri olan toplumsal barışın sağlanmasına katkı sunar.

Adıyaman'daki türbeler, sadece dini bir işlevi değil, aynı zamanda o bölgede var olan inancın kültürel bir mirasını da taşır. Bu türbeler, şehrin tarihi dokusunun önemli parçalarından biridir ve bu yerlerde yapılan etkinlikler kentsel kimliğin yaşatılmasına yardımcı olur. Ziyaretçiler, türbeleri ziyaret ederek hem manevi yönlerini hem de kültürel değerlerini deneyimlerler. Adıyaman halkının kadim tarihi ile inanç kültürünün bağlarını güçlendirirken, şehrin kentsel bütünleşmesine büyük katkı sağlamaktadır.

Adıyaman da halk Türbeleri, sadece dini ibadetler için değil, aynı zamanda toplumsal yardımlaşma ve dayanışma için de önemli mekânlar olarak işlev sağlamaktadır. Adıyaman Yedioluk köyünde bulunan Alevilerin ziyaret ettiği Aziz Dede (Apaziz) türbesinde her genellikle düzenlenen 11 Mayıs etkinlikleri ve törenleri, yöre halkının bir araya gelip hem manevi hem de sosyal açıdan birbirine destek olduğu yerlerdir. Bu tür etkinlikler, toplumsal dayanışmanın artmasına ve topluluklar arası ilişkilerin güçlenmesine şehrin kentsel bütünleşmesine büyük katkı sağlamaktadır.

Aziz Dede (Apaziz) türbesine sadece Adıyaman'dan gelen ziyaretçiler ile sınırlı olmayıp çevre illerden de yılın on iki ayı ziyaretçiler gelmekte ve bölge açısından bu tür mekânlar önemli çekim merkezleridir.

Bu tür yerler, bölgede yaşayan alevi ve Sünni olarak yetişen yeni nesillere, geçmişin inanç değerlerini ve kadim kültürel mirasın önemini öğretme açısından önemli mekânlardır. Adıyaman'da yaşayan alevi olsun Sünni olsun yöre halk, türbelerdeki tarihsel inanç kültürü ve dini öğretiler aracılığıyla, farklı kültürlere, inançlara daha açık fikirli, daha hoşgörülü olması özellikle inanç grupları arası ilişkilerin güçlenmesine şehrin kentsel bütünleşmesine büyük katkı sağlamaktadır.

Adıyaman'da yer alan türbeler ve ziyaretgâhlar, yalnızca dini işlevleriyle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda kültürel mirasın korunması, toplumsal aidiyetin pekiştirilmesi ve kentsel bütünleşmenin sağlanması açısından da çok boyutlu bir işlev üstlenmektedir. Bu kutsal mekânlar, farklı etnik, mezhepsel ve kültürel grupların bir araya gelerek ortak değerler etrafında buluşmalarına imkân tanıyan sembolik alanlar olarak kent yaşamında

önemli bir yer tutar. Sosyal dayanışmayı teşvik eden, kültürel farklılıkları bir arada yaşatabilen ve toplumsal barışa katkı sağlayan bu yapılar, kentteki topluluklar arasında karşılıklı anlayış ve hoşgörünün gelişmesini destekler.

Adıyaman, köklü tarihi ve zengin kültürel mirasıyla Türkiye'nin dikkat çeken şehirlerinden biridir. Bu tarihsel derinliğin somut bir yansıması olan türbeler ve ziyaret yerleri, yalnızca dini değil, aynı zamanda toplumsal hafızayı canlı tutan kültürel mekânlardır. Geçmişten günümüze aktarılan inanç pratiklerinin sürdürüldüğü bu alanlar, aynı zamanda kentteki kültürel sürekliliğin sağlanmasına katkıda bulunarak, kentsel kimliğin inşa sürecine anlamlı bir zemin sunar.

Özellikle Abuzer Gaffari Türbesi, Mahmut El-Ensari Türbesi, Zeynel Abidin Türbesi ve Hacı Abuzer Baba Türbesi gibi Adıyaman merkeze yakın konumlanan kutsal alanlar hem Alevi hem de Sünni topluluklar tarafından ziyaret edilmekte ve ritüel pratiklerin ortak bir zeminde icra edilmesine olanak tanımaktadır. Bu tür mekânlar, kurban kesimi, adak adama, dua ve niyaz gibi uygulamaların farklı inanç gruplarınca birlikte gerçekleştirilmesiyle, mezhepsel sınırların ötesine geçen bir dini ve toplumsal birliktelik modeli ortaya koymaktadır. Ortak inanç mekânlarının bu şekilde işlev görmesi, toplumsal uyumu güçlendirirken, kentteki bireylerin birbirlerine yönelik anlayış geliştirmelerine ve empati kurmalarına zemin hazırlar.

Ayrıca, türbe ve ziyaretgâhlar, bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılayarak özellikle toplumsal kriz, yas ve zorluk anlarında birer sığınak ve moral kaynağı olarak işlev görmektedir. Bu yönüyle bu mekânlar, kent sakinlerinin aidiyet duygusunu besleyen, duygusal bağlarını güçlendiren ve kolektif kimlik oluşumuna katkı sağlayan önemli sosyal yapılar hâline gelmektedir. Dolayısıyla Adıyaman'daki türbeler ve ziyaret yerleri, sadece dini birer sembol olmakla kalmayıp; toplumsal dayanışmayı, sosyal uyumu ve kentsel bütünleşmeyi destekleyen bütüncül işlevleriyle kent yaşamının vazgeçilmez unsurlarından biri olarak değerlendirilmelidir.

5.KENTLEŞME SÜRECİNDE ALEVİ İBADETHANELERİNİN SOSYO-KÜLTÜREL ANALİZİ

Türkiye’de modernleşme ve kentleşme süreçleri, yalnızca fiziksel yapıları dönüştürmekle kalmamış; aynı zamanda dini, kültürel ve sosyal kurumları da derinden etkilemiştir. Bu bağlamda, özellikle Alevi inancına mensup bireylerin kent ortamında Alevi ibadethanelerinin (cemevlerinin) kentleşme sürecine nasıl değişim yaşadıkları inceleme alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günümüzde sanayileşmeye paralel olarak hız kazanan modernleşme ve kentleşme süreçleri, yalnızca şehirlerin fiziksel dokusunu ve demografik yapısını dönüştürmekle sınırlı kalmamış; aynı zamanda toplumsal yaşamın çeşitli boyutlarını, özellikle de dini, kültürel ve sosyal kurumları köklü bir şekilde etkilemiştir. Geleneksel yaşam tarzlarının çözülmesiyle birlikte, inanç gruplarının kamusal alandaki görünürlüğü, ibadet biçimleri ve mekânsal örgütlenmeleri de yeniden şekillenmeye başlamıştır. Bu dönüşüm süreci, özellikle tarihsel olarak marjinalleştirilmiş bir inanç sistemi olan Aleviliği ve bu inancın kurumsal yapıları olan cemevlerini doğrudan etkilemiştir. Kentleşmenin getirdiği mekânsal sıkışma, sosyal ayrışma ve kültürel uyum çabaları, Alevi bireylerin inançlarını kent ortamında nasıl yaşadıkları sorusunu daha görünür hale getirmiştir. Dolayısıyla, Alevi inancına mensup bireylerin kentsel yaşamda ibadet pratiklerini ne şekilde sürdürdükleri, cemevlerinin bu yeni yaşam alanlarına nasıl entegre edildiği ve bu mekânların kentleşme süreci içerisinde üstlendikleri rol, günümüz toplumsal yapısının anlaşılması açısından oldukça önemli bir araştırma konusu olarak öne çıkmaktadır.

Alevilik inancının toplumsal yaşamdaki yansıması, sadece dini ritüellerle sınırlı olmayan, aynı zamanda kültürel değerlerin, toplumsal dayanışmanın ve kimlik bilincinin bir arada yaşandığı bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çerçevede, Alevi inancının icra edildiği mekânlar olan cemevleri, yalnızca birer ibadet yeri değil; aynı zamanda Alevi toplumunun tarihsel belleğini taşıyan, kültürel aktarımın sağlandığı ve sosyal ilişkilerin örüldüğü çok boyutlu yapılar olarak önem kazanmaktadır. Cemevlerinde yaşanan Alevilik pratiği, İslam’ın Sünni geleneklerinden farklı olarak daha çok cem törenleri, muhabbetler, semah ve lokma gibi ritüellerle şekillenir; bu da inanç ile kültürün iç içe geçtiği özgün bir yapı oluşturur. Bu bağlamda, cemevleri sadece ruhani ihtiyaçların karşılandığı değil, aynı zamanda sosyal dayanışmanın, eğitim faaliyetlerinin ve topluluk içi etkileşimin sürdürüldüğü merkezler hâline gelmiştir.

Ancak, kırsal yaşamın doğal yapısı içinde gelişen bu kolektif ibadet biçimi, kentleşmeyle birlikte önemli bir dönüşüme uğramıştır. Alevi toplulukları kırsaldan kente göç ettikçe, ibadet alanlarını da yeni yaşam biçimlerine uyarlamak zorunda kalmışlardır. Bu dönüşüm sürecinde cemevleri, hem fiziksel anlamda kent dokusu içinde kendine uygun mekânlar bulmakta zorlanmış, hem de hukuki ve sosyo-politik düzeyde tanınma mücadelesi vermeye başlamıştır. Kentlerde karşılaşılan mekânsal sınırlamalar, yerel yönetimlerin tutumu, yasal statü eksikliği ve toplumsal önyargılar gibi unsurlar, Alevi kimliğinin kamusal alanda ifade edilmesini zorlaştırmaktadır. Buna rağmen cemevleri, Alevi topluluğu için sadece bir ibadet alanı olmanın ötesinde, kimliğin yeniden inşa edildiği, kültürel aidiyetin korunduğu ve dayanışma bağlarının güçlendirildiği önemli yapılar olarak varlığını sürdürmektedir. Dolayısıyla, kentleşme sürecinde cemevlerinin hem sembolik hem de işlevsel rolleri artmış, Alevi toplumunun modern kent yaşamında görünür ve etkin bir özne olarak yer alma çabasında kilit mekânlara dönüşmüştür.

Kentleşme, toplumsal yapıları yalnızca fiziksel açıdan değil, aynı zamanda kültürel ve kimliksel düzeyde de derinden etkilemektedir. Özellikle kırsal kökenli topluluklar açısından bu dönüşüm, sadece yer değiştirme değil; aynı zamanda sosyal ilişkilerin, değer sistemlerinin ve aidiyet biçimlerinin yeniden tanımlanması anlamına gelmektedir. Alevi toplulukları da bu kapsamda, kentleşmenin getirdiği sosyo-kültürel değişimlere doğrudan maruz kalan gruptan biri olarak dikkat çekmektedir. Yüzyıllardır süregelen kolektif inanç yapıları, ritüeller, cem törenleri, geleneksel anlatılar ve toplumsal dayanışma biçimleri, kentsel yaşamın dinamikleri içerisinde yeni formlara evrilmekte; kimi zaman ise zayıflamaktadır. Modern kentin anonim yapısı, bireyselleşme eğilimleri ve mekânsal parçalanmışlık, Alevi topluluklarının kırsalda sahip oldukları sosyal bütünlüğü ve birlikte ibadet etme kültürünü kentlerde sürdürmelerini zorlaştırmaktadır.

Bu bağlamda, cemevleri yalnızca ibadet ihtiyaçlarını karşılayan mekânlar değil; aynı zamanda kentteki Alevi kimliğinin korunmasına, yeniden şekillendirilmesine ve kamusal düzeyde görünür kılınmasına olanak tanıyan simgesel alanlara dönüşmüştür. Bu kurumlar, Alevilik inancının dini yönlerinin yanı sıra, kültürel öğelerinin de yaşatıldığı, aktarımının sağlandığı çok yönlü birer toplumsal merkez niteliği taşımaktadır. Cemevlerinde düzenlenen etkinlikler yalnızca cem törenleriyle sınırlı kalmamakta; aynı zamanda semah çalışmaları, geleneksel müzik dinletileri, paneller, eğitim kursları, aşure günleri ve toplu dayanışma faaliyetleri gibi geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Böylece

cemevleri, kent hayatının bireyselleştirici etkisine karşı kolektif bir kimlik üretme ve sürdürme aracı olarak işlev görmektedir.

Ancak söz konusu dönüşüm süreci, yalnızca toplumsal dinamiklerle sınırlı kalmayıp, yapısal ve hukuki engellerle daha da karmaşık bir hâl almaktadır. Türkiye'de cemevlerinin hukuki statüsü uzun yıllardır tartışma konusu olmayı sürdürmektedir. Mevcut yasal çerçevede cemevleri, cami veya mescit gibi resmi ibadethane statüsünde tanımlanmamakta; dolayısıyla kamu kaynaklarından ve devlet destekli hizmetlerden sistematik olarak dışlanmaktadır. Bu tanınma eksikliği, Alevi topluluklarının inançlarını kurumsal düzeyde yaşama ve sürdürme haklarını ciddi şekilde sınırlamakta, inanç özgürlüğü ilkesini zedeleyen bir yapı ortaya koymaktadır.

Cemevlerinin hukuki durumuna dair belirsizlik, yalnızca bir mevzuat eksikliği değil; aynı zamanda uygulamada eşitsizliklere yol açan yapısal bir sorundur. Yerel yönetimlerin cemevlerine yaklaşımı, bölgesel yönetim anlayışına, siyasi eğilimlere ve kamuoyunun baskılarına göre değişkenlik göstermekte; bu da uygulamada tutarsız ve ayrımcı sonuçlar doğurabilmektedir. Bazı belediyeler cemevlerine tahsis edilen arsa, altyapı desteği, kültürel faaliyetlerin desteklenmesi gibi alanlarda olumlu politikalar geliştirirken; bazı yerel yönetimler bu mekânları tanımayı reddetmekte ya da görmezden gelmektedir. Bu durum, Alevi topluluklarının kentleşen toplumda kendilerine ait mekânlar oluşturma, ibadetlerini özgürce sürdürme ve kültürel kimliklerini yaşatma süreçlerinde ciddi kısıtlamalarla karşılaşmalarına neden olmaktadır.

Böylesi bir hukuki boşluk, Aleviliğin yalnızca bir inanç sistemi olarak değil, aynı zamanda kültürel bir kimlik olarak kamusal alanda tanınmasını ve temsil edilmesini engelleyen yapısal bir eşitsizliğe işaret etmektedir. Hukuki tanınma eksikliği, teknik bir mevzuat sorunu olmaktan öteye geçerek, Alevi yurttaşların devlet karşısındaki eşit yurttaşlık haklarına erişiminde temel bir engel oluşturmaktadır. Bu çerçevede, cemevlerinin kentleşme sürecindeki yeri yalnızca ibadethane bağlamında değil; aynı zamanda yurttaşlık hakları, kültürel çoğulculuk ve demokratik temsil açısından çok katmanlı bir değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Öte yandan, kentleşme süreci Alevi ibadethaneleri açısından yalnızca fiziksel bir değişim anlamına gelmemektedir. Aynı zamanda, bu ibadet mekânlarının sosyal ve kültürel anlamda yeniden şekillendiği, geleneksel değerlerin kent bağlamında nasıl yeniden üretildiğinin gözlemlendiği bir yeniden yapılanma sürecidir. Cemevleri, modern kent yapısıyla uyumlu bir şekilde varlık göstermeye çalışan yapılar olarak, hem günümüz kent

dinamiklerine adapte olma çabası taşımakta hem de tarihsel ve kültürel mirası korumaya yönelik direnç noktaları oluşturmaktadır. Bu ikili yapı, cemevlerini hem modernleşmenin taşıyıcısı hem de geleneksel kimliğin muhafızı hâline getirmektedir.

Bu nedenlerle, Alevi ibadethanelerinin kentleşme sürecindeki konumu, yalnızca mekânsal bir analizle açıklanamayacak kadar derinlikli bir konudur. Toplumsal değişim süreçleri, inanç temelli mekân üretimi, kamusal görünürlük, kimlik politikaları ve kültürel haklar bağlamında ele alındığında, cemevlerinin kent içindeki rolü, hem sosyolojik hem de politik düzeyde kritik bir öneme sahiptir.

Aleviliğin tarihsel gelişim süreci göz önüne alındığında, cemevleri sistemi, her bir talibin hem inançsal hem de toplumsal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik bütüncül bir yapı sunmaktadır. Ancak kentsel yaşam koşulları içinde bu sistemin sürdürülebilirliği hem demografik yapının yetersizliği hem de artan toplumsal çeşitlilik nedeniyle zorluklarla karşılaşmaktadır. Bu durum, aynı inanç topluluğuna mensup bireyler arasında dahi farklılaşmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Kent yaşamında, Alevi bireylerin ortak sosyal zeminlerde buluşabilme imkânları ise büyük ölçüde cemevlerine bağlı derneklerin yürüttüğü faaliyetler aracılığıyla sağlanmaktadır. Söz konusu derneklerin söylem ve ideolojik düzeyde sunduğu çeşitlilik, özellikle kentli genç Alevilerin kimlik arayışlarını etkileyen önemli faktörlerden biri haline gelmektedir.

5.1.KENTLEŞME SÜRECİNDE CEMEVLERİNİN ALEVİ TOPLUMSAL KİMLİĞİNİN İNŞASINDAKİ ROLÜ

Kutsal mekânlar, toplumların dini yaşamının merkezinde yer alan, bireyin hayatına yön veren ve ona anlam kazandıran; ilahi olanla dünyevi olanın kesişim noktasını temsil eden yerlerdir. Bu tür mekânlar, bireyin kendisini Tanrı'nın huzurunda hissettiği, aynı zamanda toplumsal düzeyde birlik ve beraberliğin sağlandığı, dini kimliğin korunduğu alanlar olarak işlev görmektedir. İnsanlık tarihi boyunca, kişinin inanç sistemi ne olursa olsun, kutsal mekânlara duyulan ihtiyaç evrensel bir nitelik taşımış ve bu ihtiyaç, kutsal olguya dair duygunun insan tecrübesinin vazgeçilmez bir parçası olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda, hem insan doğasının kutsala yönelme eğilimi hem de tarihsel ve toplumsal koşullar, Alevi topluluğunun cemevi inşa etme gereksinimini doğurmuştur. Alevi topluluk üyelerinin dini ihtiyaçlarını karşılamak, sosyo-kültürel değerlerini yaşatmak, kimliklerini korumak ve kent hayatına entegrasyonlarını sağlamak gibi çok yönlü işlevlere hizmet eden cemevleri, başlangıçta bağımsız ibadet mekânları olarak tasarlanmamıştır. Kırsal yaşam

bağlamında, cemevleri çoğunlukla bir konutun en geniş ve anlam yüklü bölümleri olarak işlev görmüştür. Özellikle Alevi nüfusun kentlere yoğun olarak göç etmesinden önce, köylerdeki cemevleri genellikle dede bulunan yerleşimlerde dedenin evinin en büyük odası, dede olmayan yerleşimlerde ise rehber olarak seçilen kişinin evinin geniş bölümü şeklinde düzenlenmiştir (Yıldırım, 2012:157-158).

Aleviler açısından mağduriyet deneyimleri, kimlik inşasının temel bileşenlerinden biri olarak işlev görebilmekte; bu durum, kimliğin anlam dünyasının şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmektedir. Söz konusu mağduriyet anlatıları, dinsel söylemin dramatik unsurları haline gelirken, güncel Alevi mağduriyetleri de Alevi kimliğinin sembolik düzeyde yeniden inşasında belirleyici dinamikler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, kentleşme süreci içerisinde Alevilerin toplumsal bütünleşme biçimleri ve yeni kimlik inşa pratikleri, merkeziz ve çoklu merkezlere açık, akışkan bir kimlik yapısının tezahürü olarak, çağdaş toplumsal kimlikler sahnesinde canlılığını sürdürmektedir. Özellikle dijital teknolojiler, Alevi kimliğinin hem bireysel hem de kolektif düzeyde yeniden inşasında; entelektüel ve kolektif belleğin oluşturulmasında ve topluluk içi etkileşim ile örgütlenmenin sağlanmasında önemli roller üstlenmektedir. Sonuç olarak, geçmişle kıyaslandığında daha yüksek düzeyde bir Alevi bütünleşmesinden ve Alevilik bilincinin kurumsal temsiller üzerinden daha güçlü bir biçimde inşa edildiğinden söz edilebilir. Her ne kadar inançsal düzeyde tartışmalı bir çeşitlilik söz konusu olsa da siyasal kimlik ve kurumsallaşma düzleminde daha belirgin bir Alevi varlığı mevcuttur. Tüm bu süreçler, Aleviliğin hem sınırlarını hem de kimlik boyutunu sürekli olarak tartışmaya, analize ve yoruma açık hale getirmektedir (Geçgin, 2018:539-560).

Türkiye'deki kentleşme süreci, yalnızca mekânsal dönüşümleri değil, aynı zamanda toplumsal yapının yeniden şekillenmesini de beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, kentleşmenin Alevi topluluklar üzerindeki etkisi hem inanç pratiklerinin mekânsal boyutunu hem de toplumsal kimlik algısının yeniden üretimini kapsamaktadır. Alevi toplumunun en temel ibadet ve toplumsal dayanışma mekânlarından biri olan cemevleri, bu süreçte sadece birer ibadethane değil, aynı zamanda birer kültürel direniş, kimlik koruma ve kamusal görünürlük aracı olarak ön plana çıkmıştır. Kırsal alanlarda tarihsel olarak daha kapalılıkla ve mahremiyetle şekillenen Alevi inanç yapısı, kent yaşamının anonimliği ve çeşitliliği içerisinde kamusal bir ifade alanı arayışına girmiştir. Bu arayış, cemevlerinin kentsel alandaki konumlanışı ve işlevleri üzerinden somutlaşmıştır. Özellikle büyük

şehirlerde cemevlerinin sayıca artması ve fiziksel olarak daha görünür hale gelmesi, Alevi kimliğinin kentli bir biçimde yeniden inşasına katkı sağlamıştır.

1950’li yıllardan itibaren Alevi toplulukları, çeşitli ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerle Türkiye’nin farklı şehirlerine ve Avrupa ülkelerine göç etmeye başlamışlardır. Bu göç hareketlerinin zamanla artış göstermesi ve Alevilerin göç ettikleri bölgelerde kayda değer bir nüfusa ulaşmaları sonucunda, öncelikli olarak temel inanç pratiklerinin sürdürüldüğü cemevleri inşa edilmiştir. Devam eden süreçte, özellikle ikinci ve üçüncü kuşakların devreye girmesiyle birlikte, cemevlerinin çevresinde şekillenen kurumsal dernekler ve vakıflar da oluşturulmuş ve bu yapılar bir bütünlük içinde kurumsallaşma sürecine girmiştir. Söz konusu cemevleri ve cem ritüelleri, yalnızca dini hizmetlerin sunulduğu mekânlar olmanın ötesinde; sosyal, kültürel ve eğitsel işlevler üstlenerek, Alevi toplumunun hem dini ve sosyo-kültürel değerlerini koruması ve yaşatmasına hem de yeni yaşam alanlarında kimliğini muhafaza edebilmesine önemli ölçüde katkı sağlamıştır (Yıldırım, 2012:169).

Bu çerçevede, cemevleri ve cem ritüelleri, Alevi kimliğinin tarihsel kökenleriyle bağ kurma, bu kimliği çağdaş koşullarda yeniden inşa etme gibi temel işlevleri yerine getiren yapılar olarak ön plana çıkmaktadır. Cemevleri, yalnızca ibadet mekânları değil; aynı zamanda sosyal inşa süreçlerinin birer ürünü olarak, çeşitli toplumsal, siyasal ve tarihsel dinamiklerin etkisiyle biçimlenmiş, gelişmiş ve bugün hâlâ etkinliğini sürdüren kurumlardır. Nitekim fiziksel çevre dediğimiz ister doğal ister yapay olsun daima insan müdahaleleri, algıları ve toplumsal ilişkiler çerçevesinde şekillenir; bu bağlamda, mekânın oluşumu ve anlamı toplumsal bağlamdan bağımsız olarak değerlendirilemez (Buz, 2011:561-573).

Cemevleri, kent ortamında Alevi bireylerin yalnızlaşmasına karşı bir dayanışma mekânı olarak rol üstlenirken, aynı zamanda Alevi inancının ve kültürünün kamusal alanda temsil edilmesine olanak tanımıştır. Bu yönüyle cemevleri, yalnızca ibadet yapılan yerler değil, aynı zamanda eğitim, kültürel faaliyet ve sosyal dayanışmanın da merkezleri haline gelmiştir. Böylelikle, kentleşmenin getirdiği kültürel çözülmeye karşı bir kimlik koruma ve yeniden üretim mekanizması işlevi görmüştür. Bu bağlamda cemevlerinin kentleşme süreciyle ilişkili olarak incelenmesi, Alevi kimliğinin modern kent yaşamı içerisinde nasıl yeniden tanımlandığını anlamak açısından kritik öneme sahiptir. Aynı zamanda bu süreç, Türkiye’deki inanç mekânlarının tanınması, meşruiyeti ve kamusal alandaki yeri üzerine yapılan tartışmalarla da doğrudan bağlantılıdır.

Sonuç olarak, literatür cemevlerinin kentleşme bağlamında yalnızca mekânsal değil, aynı zamanda kültürel ve politik bir simgeye dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Bu dönüşüm, Alevi topluluklarının kent yaşamına entegre olurken kendi inançsal ve kültürel kimliklerini koruma ve yeniden üretme çabalarının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Kentin sahip olduğu kültürel çeşitlilik, yaşam tarzı zenginliği ile eğitim ve istihdam olanaklarının cazibesi, Alevi toplulukları da dâhil olmak üzere birçok inanç ve kültür grubunu etkilemiş; bu etkileşim, Alevi kültürünün yerleşik yaşama ait pratiklerle karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. Bu doğrultuda, Alevi kimliğinin tarihsel kökleriyle bağını yeniden kurmak, kimliği çağdaş koşullarda yeniden inşa etmek, inanç temelli eğitim faaliyetleri yürütmek, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek, topluluk içerisindeki hukuki sorunlara çözüm üretmek ve çeşitli sosyo-kültürel ve dini hizmetleri sağlamak gibi çok yönlü işlevler üstlenen cemevleri ve cem ritüelleri, kent Aleviliğinin başlıca mekânları olarak özellikle 20. yüzyılın son çeyreğinde hızla yaygınlık kazanmıştır. Bu süreçte cemevlerinin çevresinde şekillenen sosyal yaşam, çift yönlü bir etkileşim ilişkisiyle tanımlanabilir. Bir yandan toplum, bireysel ihtiyaçlar kadar siyasi ve kurumsal dinamiklere bağlı olarak biçimlenen bu inanç mekânlarını inşa eder ve işlerlik kazandırırken; diğer yandan cemevleri, inşa edildikleri toplumsal dokunun yeniden yapılandırılmasında etkin bir rol üstlenir. Bu bağlamda, bir ibadethane olmanın ötesinde, Alevi kimliğinin inşa edildiği, yeniden üretildiği ve sosyal hayatın beslendiği temel yapılar olarak cemevleri ve cemler günümüzde de işlevselliğini sürdürmektedir.

SONUÇ

10. yüzyıldan sonra İslam inancını benimseyen ve bu inancı, kadim inançları ve töreleriyle harmanlayarak kendilerine özgü bir şekilde yorumlayan göçmen Türkmen toplulukları, Batınlık, Şiilik, Hurufilik ve yesevilik gibi akımların tesiriyle Anadolu'da özgün bir düşünsel sistem geliştirmiştir. Bu düşünsel sisteme "Alevilik" adı verilmiş ve bu sistemi benimseyen topluluklara ise "Alevi" denmiştir. Kendine has inançsal yapısı boyutuyla da Anadolu Aleviliği denilmiştir.

Hız. Muhammed'in vefatından ardından halifeliliğın sadece Hız. Ali'ye ait olduğuna ve diğerk halifelerin bu hakkı kendisinden aldıklarına inanan, Hız. Ali'ye derin bir sevgi ve saygı gösterilmesi gerektiğini savunan ve bu sevgiyi bazen aşırıya götüren, On İki İmamları Hız. Ali'nin halefleri olarak kabul eden kişileri Aleviler olarak tanınır. 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı topraklarında bu topluluk, "Kızılbaş" olarak adlandırılmıştır. Zamanla bu terim, Cumhuriyet dönemiyle birlikte yerini "Alevi", "Rafizî", "Bektaşî" ve "Tahtacılar" gibi başka adlara bırakmıştır. Ancak bu gruplar arasında en yaygın şekilde kullanılan terim 19.yy.dan sonra "Alevi" olmuştur.

Türklerin Anadolu'ya göçü sırasında, bazı geçiş bölgelerinde farklı kültürlerle etkileşime girerek bu kültürleri benimsemiş ve zamanla Anadolu'da bu etkileşimlerin harmanlanması sonucu İslamiyet çerçevesinde yeni bir toplumsal bir yaşam tarzı, inanç sistemi ve kültürel yapı ile birlikte sosyo-ekonomik bir düzen oluşmuştur. Bu tarihi süreçte Adıyaman'daki Alevi ibadethanelerine, cemevlerine yaklaşımımızı iki ana açıdan şekillendirmektedir. İlk olarak, Alevilik inancını ve cemevlerini incelerken, bu inanç sistemini etkileyen tüm faktörlerin dikkate alınması önemlidir. İkinci olarak ise, Adıyaman Alevilerinin ibadetlerini, sosyal yaşamlarını önemli ölçüde şekillendiren cemevlerinin, inanç, toplum, kültür, eğitim, ekonomi, kentsel bütünleşme gibi farklı yönlerinin de göz önünde bulundurulması gerektiği unutulmamalıdır.

Alevi toplulukları çoğunlukla kırsal bölgelerde yaşarken, özellikle 1950'lerden sonra sosyal, eğitimsel ve ekonomik nedenlerle büyük şehirlerde yaşamaya başlamışlardır. Bu göçle birlikte, kendi kültürel değerlerini korumak ve inançlarını özgürce yerine getirebilmek amacıyla çeşitli isimler, yapılar ve dernekler altında bir araya gelmişlerdir. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde dernekler, vakıflar ve kültür merkezlerini kurarak Alevi kültürünü yaşatmaya devam etmişlerdir. Bu kuruluşlar arasında en bilinen ve yaygın olanı, Aleviliğın en önemli ritüelinden biri olan "Cem Ayini" ismini taşıyan "Cemevleri'dir. Cemevlerinde, özellikle perşembe akşamı gerçekleştirilen cem ayini ve diğerk ibadetler için

Alevilere hizmet verirken, aynı zamanda bu mekânlar Alevilerin geçmiş kadim kültürlerini ve geleneklerini yaşatmalarına da olanak tanımaktadır.

Aleviler ve Sünniler arasında bulunan etkileşim, Aleviliğin inançsal, siyasi ve kurumsal, örgütsel boyutları günümüzde ülkemizdeki en önemli tartışma konularından birini teşkil etmektedir. Türk toplumunun iki temel bileşeninden biri olan Alevilerle, diğer temel bileşeni olan Sünni topluluk ile arasında sağlıklı bir diyalog kurulabilmesi her iki tarafın da birbirlerine önyargısız bir şekilde güven duyarak yaklaşması bunun sonucunda yeni bir karşılıklı tanıma evresinin başlaması gerekmektedir. Bu iletişim zemini Adıyaman'da var olan dini mekânlarda (ziyaret) yerlerinde kurmuş oldukları iletişim iki grubun birbirini tanıması açısından çok önemli bir yer tutmaktadır. Zira geçmişte bu iki grup arasında yaşanan olumsuz deneyimlerin çoğunun, birbirlerini yeterince tanımamalarından, yanlış ve eksik bilgilerden kaynaklandığı görülmektedir. Eğer her iki taraf, karşılıklı ve samimi bir şekilde çaba gösterirlerse, aralarındaki benzerliklerin, farklılıklarından çok daha fazla olduğunu görecektir. Bunun tersi durumda, şimdiye kadar farklı sebeplerle devam eden yanlış anlamalar, iki grup arasındaki iletişimin temelini daha da zayıflatacaktır.

Adıyaman merkez Alevileri, cem ibadetlerini Adıyaman Merkezde bulunan Yeni Mahalle ve Yunus Emre Mahallesiindeki cemevlerinde gerçekleştirmektedirler. Kent merkezinde bulunan cemevleri bugün sadece ibadet amaçlı kullanılmamaktadır. Bu mekânlar ibadethane dışında eğitim, kültürel, sosyal, sanatsal vb. birçok etkinliğin aktivitenin yapıldığı mekânlara dönüşmüştür. Cemevlerinin bu dönüşümü toplumsal çalışmaları, sosyal işlevi vs. olsun kentsel bütünleşmeye çok ciddi katkı sağlamaktadır.

Adıyaman bölgesinde ki Alevileri, Adıyaman il sınırları içerisinde olsun veya diğer bölgelerdeki türbelere ziyaret etmekte. Bu mekânlarda yani türbeler olsun bugün sadece ziyaret amaçlı kullanılmamaktadır. Bu mekânlar ziyaretin dışında ibadet, adak, kurban dua vb. etkinliklerin ritüellerin yapıldığı mekânlara dönüşmüştür. Türbelerde genellikle Sünni vatandaşlar ile ortak kullanıldığı için alevi olsun Sünni olsun Adıyaman yöresinde alevi Sünni toplulukların birbirini tanımasının yolunu açmaktadır. Karşılık toplumun birbirini tanıması toplumsal dönüşüm açısından türbe ve ziyaretgâhların sosyal işlevi kentsel bütünleşmeye çok büyük katkı sağlamaktadır.

Toplumumuz, eski sorunlarla yüzleşirken aynı zamanda köklü bir dönüşüm sürecinden geçmektedir. Bu süreçte, daha önce yeterince sorgulanmamış sosyal kimlikler ve roller, şimdi çok daha canlı ve tartışmalı bir şekilde ele alınmaktadır. Alevilik de bu

dönüşümde, tarihsel ve kültürel temeliyle ve kendine özgü yapılarıyla yeniden gündeme gelmiş, bu konuda yapılan tartışmaların merkezinde, Alevilerin sosyal yaşamında, kentsel bütünleşmede önemli bir yere sahip olan ‘Cemevleri’ yer almaktadır.

Cemevlerinin üstlendiği rolleri dini ve kurumsal statüsü üzerine kesin bir mutabakat sağlanmamıştır. Bu konuda Alevi ve Sünni araştırmacılar arasında önemli farklılıklar söz konusu olmakla birlikte, Aleviler arasında da tek bir ortak görüş bulunmamaktadır. En belirgin tartışma noktalarından biri, cemevlerinin camiye alternatif bir ibadet yeri olarak kabul edilip edilmeyeceğidir. Bu çalışmanın hedefi, cemevlerinin tarihi geçmişi, toplumsal yapısı ve kültürel işlevleri hakkında genel bir bakış sunmak ve cemevlerinin kentsel bütünleşme sürecine katkı sağlamak adına doğru bir bilgi tabanı oluşturmaya yönelik mütevazı bir katkı sağlamaktır. Adıyaman Alevileri de tarihsel gelişim süreci içinde kendilerine ait özgün inanç ve ibadet yöntemleri oluşturmuşlardır.

Alevilerin ortak ibadet ve ritüellerini yerine getirebilmek için belirli mekânlara ihtiyaç duyulmuş ve geçmişte bu işlevler genellikle köy odaları, tekkeler ya da dergâhlar gibi yerlerde yapılmıştır. Ancak, 20. yüzyılın ikinci yarısında Türkiye’deki iç göç olgusu, Alevilerin diğer topluluklar gibi metropollere göç etmelerine neden olmuş ve bu süreçte Alevilik, topluluk içindeki dayanışma ve birlikteliğin güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Bugün Türkiye’de faaliyet gösteren cemevlerinin büyük kısmı, özellikle büyük şehirlerde bu göç sürecinin bir sonucu olarak kurulmuştur. Cemevleri, bu göç süreci boyunca hem sosyal hem de kültürel olarak farklı işlevler üstlenmiş ve bu işlevler, cemevlerinin anlamını ve içeriğini yeniden şekillendirmiştir. Cemevlerinin kurumsallaşma süreci, aynı zamanda bu yapının tarihi ve kültürel meşruiyeti üzerine canlı bir tartışma yaratmıştır. Bu konuda pek çok farklı görüş ortaya atılmıştır; Bazıları cemevlerini Peygamber Efendimizin (s.a.s) Mir’aç olayına dayandırırken, bazıları Orta Asya’daki kadim toplanma geleneklerine, İmam Cafer-i Sadık’ın yapmış olduğu dini ritüellere bağlamaya çalışmıştır. Sünni bakış açısına göre ise cemevleri çok daha sonradan ortaya çıkmış, daha çok bir dergâh veya tekke işlevi gören, bir ibadethane olmaktan ziyade yeni bir sivil toplum örgütünün kurum olduğunu savunmaktadır.

Cumhuriyetin ilanı sonrasında, tekke ve zaviyelerin faaliyetine son verilmesi, Alevilerin kendilerine özgü toplanma yerleri ve ritüel uygulamalarını yapabilecekleri mekanlara duyduğu ihtiyacı artırmış, bu durum da zamanla bugünkü Cemevi yapılarını ortaya çıkarmıştır. Ancak, bazıları Aleviliğin İslam’dan ayrı bir inanç olarak algılanmasının, Anadolu’daki dini birliği zedeleyebileceğinden, sosyal bütünleşmenin ve

kentsel bütünleşmenin bozulmasından endişe etmektedir. Bu durum, sadece bir inanç meselesi olmaktan çıkıp, ulusal birliği ve kimliği zayıflatacak manevi bir bölünmeye neden olabilir. Alevilik, artık toplumun gündeminde önemli bir yer tutmakta ve bu tartışmaların merkezinde ise Alevilerin sosyal ve inanç hayatında önemli bir yer tutan ‘Cemevleri’ bulunmaktadır.

Çalışmamızda, cemevlerinin tanımından tarihsel gelişimine, yapısından işlevine kadar birçok farklı bakış açısıyla ele aldık ve son 30-40 yılda yaşanan sosyal değişimleri açıklamak amacıyla çeşitli disiplinlerden faydalandık. Elde ettiğimiz sonuçlar, yukarıda kısaca özetlenen tarihsel süreçten önemli ölçüde farklılıklar göstermektedir. Geleneksel süreçte, cemevlerinde oluşan sistemde Aleviler, yol, adap ve erkânı öğrenen talipler ve bu bilgileri öğreten dedeler aracılığıyla inancı nesilden nesile aktarmışlardır. Ancak kentlere göç eden Aleviler, bu geleneksel bağların zayıflamasının etkisiyle karşı karşıya kalmışlardır. Yurtiçinde ve yurtdışında büyük Alevi nüfusunun kentlerde ve farklı bölgelerde yaşamaya başlamasıyla, cem yapacakları uygun bir alan bulamayarak, cem ibadeti ve muhasiplik gibi temel inançsal ve sosyal uygulamalardan uzaklaşmışlardır. Aleviliğin nasıl değerlendirildiği değiştikçe, kurumsal yapılarının taşıdığı anlamlar da farklılaşmıştır. Bu durum, aynı bölgelerde farklı içerikli cemevlerinin oluşmasına neden olmuştur.

Aleviler, tarihi süreç içerisinde kendilerine özgü ibadetler, adet ve ritüeller oluşturmuşlardır. Bu özel uygulamaların topluca yapılabilmesi için belirli mekânlara ihtiyaç duyulmuş ve geçmişte bu ihtiyaç köy odaları, tekkeler veya dergâhlar gibi yerlerde karşılanmıştır. Ancak, 20. yüzyılın ikinci yarısındaki iç göç olgusu, Türk toplumunun genel yapısını derinden etkilemiş ve Aleviler de diğer topluluklar gibi büyük şehirler ve metropollere göç etmiştir. Bu süreçte, Alevilik, topluluk içinde dayanışmayı güçlendiren önemli bir rol üstlenmiştir. Bugün ülkemizdeki birçok Cemevi, özellikle bu iç göç sürecinin etkisiyle büyük şehirlerde kurulmuş ve faaliyet göstermektedir.

Aleviler için cemevleri, edep ve erkânın uygulandığı kutsal alanlardır. Buralar, sorgulama ve karar verme yeridir; aynı zamanda semah danslarının yapıldığı, musahipliğin (ahiret kardeşliğinin) kabul ve onaylandığı yerlerdir. Cemevleri, taşıdıkları manevi anlamların ötesinde, çeşitli sosyal işlevleri de yerine getirmektedir. Cemevleri, bünyelerindeki aşevleriyle fakir insanlar yemek dağıtan, dar gelirli olan gençlere eğitimleri için destek sunan, çok farklı kurslar düzenleyen, kütüphaneler barındıran ve cem ibadetlerinin yapıldığı mekanlar olarak hizmet vermektedir. Ayrıca, Alevi inanç ve

kültürünü araştıran, yeni nesillere kültürel mirası aktaran, cenaze törenlerini düzenleyen, yoksul çocuklar için sünnet organizasyonları gerçekleştiren ve evlenemeyen gençlere maddi ve manevi destek sağlayan, kültürel geziler düzenleyen sosyal dayanışma merkezlerine dönüşmüşlerdir. Cemevleri ayrıca paneller, konferanslar, seminerler düzenleyerek, Alevilik hakkında kitaplar, dergiler ve broşürler yayınlamakta, kütüphane ve okuma salonlarıyla kültürel hizmet sunmaktadırlar. 1925 yılında tekke ve zaviyelerin kapatılmasıyla birlikte, geçmişte dergâh ya da tekke gibi işlev gören cemevleri, günümüzde daha çok dernek veya vakıf statüsünde faaliyet göstermektedir. Bugün cemevleri, yalnızca dini birer ibadet yeri olmanın ötesinde, sosyal, kültürel ve ekonomik dayanışma sağlamak adına önemli roller üstlenmektedir. Cemevlerinin bu çok yönlü işlevlerinin, kentsel bütünleşmeye katkı sağladığı ve sosyal işlevlerinin bütünleşmeye çok büyük katkı sağladığı düşünüldüğünde bu mekânların önemini daha da artmaktadır.

Kentlerde yaşayan Alevilerin, bu merkezlerde daha izole bir yaşam sürmeleri, toplumsal barışa ve sosyal entegrasyona zarar verebilir, kentsel bütünleşmeyi olumsuz etkileyebilir. Ancak, cemevleri, sundukları sosyal ve kültürel hizmetlerle, kentsel entegrasyonun daha sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır.

Alevilikte cemevlerinin camilerden ayrı bir şekilde değerlendirilmesi, tarihi, kültürel ve toplumsal gerçeklere ne derece uyumludur? Bu soruyu, ayrıca ele alınması gereken önemli bir konudur. Cemevlerinin statüsü üzerine yapılan tartışmalarda, Aleviler ve Sünniler tarafından tüm bu olasılıkların dikkatlice değerlendirilmesi önemlidir. Bu nedenle, cemevlerinin konumu tartışılırken, bu çok yönlü fonksiyonlarının dikkate alınması son derece önemlidir.

Alevi toplulukları için cemevleri, sadece ibadet ve ritüellerin gerçekleştirildiği kutsal mekânlar olmanın ötesinde, çok boyutlu sosyal, kültürel ve manevi işlevlere sahip önemli merkezlerdir. Bu alanlar, inanç mensuplarının hem bireysel hem de kolektif düzeyde sorgulama ve karar alma süreçlerini yürüttükleri; semah gibi ibadet biçimlerinin icra edildiği, ayrıca musahiplik yani ahiret kardeşliğinin kabul edilip onaylandığı ve toplumsal birlikteliğin güçlendirildiği kutsal alanlardır. Bu dini ve manevi işlevlerinin yanı sıra cemevleri, tarihsel süreçte de köklü sosyal ve kültürel roller üstlenmiş; günümüzde ise bu işlevlerini daha da çeşitlendirerek önemli sosyal hizmetlerin sunulduğu merkezler haline gelmiştir.

Cemevlerinin toplumsal işlevleri, ekonomik dayanışma ve kültürel aktarım gibi geniş kapsamlı faaliyetlerle zenginleşmiştir. Bu bağlamda, cemevlerinin tarihsel

temellerinden kaynaklanan işlevlerinin, günümüzde sosyal, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla birlikte daha az tartışmaya açık olduğu söylenebilir. Günümüzde cemevleri, yalnızca ibadetin gerçekleştirildiği mekânlar değil, aynı zamanda dayanışmanın ve sosyal destek ağlarının merkezleri olarak işlev görmektedir. Adıyaman kent merkezinde bulunan cemevleri de bu doğrultuda, kentsel yaşamın dinamiklerine entegre olarak, Alevilerin kültürel kimliklerini güçlendiren ve kent içi sosyal uyumu destekleyen önemli bir platform sunmaktadır.

Buna ek olarak, cemevleri düzenledikleri paneller, konferanslar ve seminerlerle Aleviliğin tarihi, kültürel ve dini yönlerinin yaygınlaştırılmasına katkı sağlamakta; kitap, dergi, gazete ve broşür yayıncılığı gibi faaliyetlerle entelektüel birikimin paylaşımına aracılık etmektedir. Sahip oldukları kütüphane ve okuma salonları ise cemevlerini, Alevi toplumunun kültürel gelişimine yönelik eğitim ve bilinçlendirme hizmetlerinin yürütüldüğü kapsamlı birer merkez haline getirmektedir. Bu çok yönlü işlevsellik, Adıyaman'daki cemevlerinin sadece dini bir ibadethane olmaktan öte, kentteki Alevi toplumunun kentsel bütünleşme sürecine kayda değer katkılar sunduğunu göstermektedir. Alevi ibadethaneleri, kentsel bütünleşme süreçlerinde yalnızca dini mekânlar olmanın ötesinde, toplumsal kimlik ve kültürel aidiyetin somutlaştığı alanlar olarak önem taşımaktadır. Bu mekânlar, Aleviliğin tarihsel, sosyo-kültürel ve inançsal boyutlarını yansıtarak, farklı etnik ve kültürel geçmişlerden gelen Alevi topluluklarının kent yaşamı içerisinde sosyal uyum ve dayanışma ağlarını güçlendirmektedir. Böylece, Alevi ibadethaneleri, kentsel mekânlarda hem dini pratiklerin yerine getirildiği hem de toplumsal bütünleşmenin ve kültürel sürekliliğin sağlandığı çok katmanlı bir işlev üstlenmektedir. Kentsel bütünleşme sürecinde Alevi ibadethaneleri, Alevi ibadethaneleri, kent içinde farklı sosyal grupların bir arada yaşamasına olanak tanıyan, kültürel çeşitliliğin ve toplumsal uyumun güçlendiği mekânlar olarak varlıklarını devam ettirmektedirler.

KAYNAKÇA

A) KİTAPLAR

- Arı, Yılmaz (2020). *Adıyaman İlinin İnanç ve Kültür Mozaïği-Adıyaman Alevileri Örneği-Tarihte Adıyaman. Devlet, Toplum ve Kültür*. Ankara: Sonçağ Akademi yayınları.
- Aytürk, Nihat ve ALTAN, Bayram (1992) *Türkiye’de Dini Ziyaret Yerleri*, Ankara, Altanoğlu İlim ve Kültür Hizmetleri.
- Birge, John Kingsley (1991). *Bektaşilik Tarihi*. (Çev. Reha Çamuroğlu), İstanbul: Ant Yayınları.
- Buz, Sema (2011). *Tunceli/Dersim’de Kadınların Gündelik Yaşam Deneyimleri Çerçevesinde Toplumsal Cinsiyet ve Mekân İlişkisi, Herkesin Bildiği Sır: Dersim (Der. Şükrü Aslan)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dalyan, Murat Gökhan (2022). *Adıyaman Alevileri (Tarih ve Kültür)*. Elâzığ: Asos Yayınları.
- Eröz, Mehmet (1990). *Türkiye’de Alevilik ve Bektaşilik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki (1987). *Anadolu İnançları Anadolu Mitolojisi İnanç-Söylence Bağlantısı*. İstanbul: Geçit Kitabevi Yayınları.
- Fırlı, Ethem Ruhi (1996). *Türkiye de Alevilik-Bektaşilik*. Ankara: Selçuk Yayınları.
- Geçgin, Ercan (2018). *Kentleşme Sürecinde Alevilerin Toplumsal Bütünleşme Biçimleri ve Yeni Kimlik İnşası, IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Ankara, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, cilt: I, ss. 541-562*
- Gölpınarlı, Abdülbaki (1977). *Tasavvuf’tan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Kaplan, Doğan (2010). *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*. Ankara: TDV Yayınları.
- Keleş, Ruşen (2010) *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Kırkinci, Mehmet (2008). *Alevilik Nedir?* İstanbul: Zafer Yayınları.
- Korkmaz, Esat (2008). *Anadolu Aleviliği*. İstanbul: Berfin Yayınları.
- Kurt, Gökhan (2024). *İç Göç, Kentsel Uyum ve Bütünleşme*. Gaziantep: Özgür Yayınları.
- Melikoff, İrene (2010). *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.
- Melikoff, İrene (2011). *Kırklar’ın Cemi’nde*. İstanbul: Demos yayınları.

- Noyan, Bedri (1995). *Bektaşilik Alevilik Nedir?* İstanbul: Ant ve Can Yayınları.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1992) *Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Menakıbnameler*, Ankara: TTK Yayınları.
- Özkırımlı, Atilla (1996). *Toplumsal Bir Başkaldırının İdeolojisi Alevilik-Bektaşilik*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Sami, Şemsettin (1999). *Kamus-ı Türki*. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Sezgin, Abdülkadir (1990). *Hacı Bektaş Veli ve Bektaşilik*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları
- Sinanoğlu, A. Faruk (2008). *Türk Kültüründe Alevi-Bektaş Olgusu (Malatya Örneği)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayınları.
- Soyyer, Yılmaz (2016). *Şu Bizim Bektaşiler*. İstanbul: Post Yayın Dağıtım
- Şapolyo, Enver Behnan (1964). *Mezhepler Ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Türkiye Yayınları.
- Şener, Cemal (2010). *Alevilik Olayı (Toplumsal Bir Başkaldırının Kısa Tarihçesi)*. İstanbul: Etik Yayınları.
- Toprak, Seydi Vakkas (2018). *1835 Tarihli Nüfus Sayımına Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Hısnımansur (Adıyaman)*. Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Yayınları.
- Uğurlu, Ali Rıza (1991), *Aşk-ı Muhabbet*. İstanbul: Kendi Yayını.
- Umar, Bilge (1993) *Türkiye'deki Tarihsel Adlar (Türkiye'nin tarihsel coğrafyası ve Tarihsel adları üzerine alfabetik düzende bir inceleme)*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Ünver Günay ve diğerleri Ünver Günay, Harun Güngör, Şaban Kuzgun (1996). *Kayseri ve Çevresinde Ziyaret ve Ziyaret Yerleri*, Ankara: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.
- Üzüm, İlyas (1997). *Günümüz Aleviliği*. İstanbul: İsam Yayınları.
- Üzüm, İlyas (2012). *Tarihsel ve Kültürel Boyutlarıyla Alevilik*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslamAraştırmaları Merkezi Yayınları.
- Yağınlı, Ahmet Akil (2013), *Adıyaman Merkez Ağzı ve Kültürü*, Adıyaman: Adıyaman Belediyesi Sosyal İşler Müdürlüğü Yayınları,
- Yaman, Mehmet (2001). *Alevilik İnanç-Edeb-Erkan*. İstanbul: Ufuk Reklamcılık & Matbaacılık.
- Yörükân, Yusuf Ziya (2006). *Anadolu'da Aleviler ve Tahtacılar. (Haz. Turhan Yörükân)*. Ankara: Ötüken neşriyat.
- Zelyut, Rıza (1992). *Öz Kaynaklarına Göre Alevilik*. İstanbul: Yön Yayınları.

B) TEZLER

- Altıntaş, Hakan (2002). *Küreselleşme Ve Küresel Kent Kavramı: New York, Londra, İstanbul kentleindeki ekonomik-sosyal transformasyon sürecinin analizi*. (Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulduk, Türker Barış (2011). *Adıyaman İndere (Zey) Köyü Ağzı*. (Yüksek Lisans Tezi) Adıyaman: Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çakmaktepe, Nisa Er (2020). *Kentleşme Olgusu Ve Modern Kentleşme Açısından Kentsel Dönüşüm Uygulamaları Ve Sivas Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, Kanber (2022) *Adıyaman Alevi Dedesi Ali Büyükaşahin'den Derlemeler: Dedelik Ekseninde Alevilik Anlatıları*. (Yüksek Lisans Tezi), Malatya: Alevilik Araştırmaları Enstitüsü.
- Dönmez, Mehmet (2003). *Sosyal Bütünleşme Açısından Alevilik (Malatya Uygulaması)*. (Doktora Tezi) Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kubilay, Metin (2022). *Kentleşme Ve Kentlileşmenin Kentsel Yaşama Etkisi (Sultanbeyli Örneği)* (Doktora Tezi). İstanbul: Maltepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Rençber, Fevzi (2008). *İstanbul'da Mevcut Cem Evleri ve Faaliyetleri*. (Yüksek lisans Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Rençber, Fevzi (2012). *Adıyaman'da Alevilik*. (Doktora Tezi) İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sağır, Gamze (2019). *Modernleşme Ve Kentleşme Sürecinde Alevilik Ve Alevi Kimliğinin Değişimi: Aydın'da Alevi Kimliği Üzerine Bir Çalışma*. (Yüksek Lisans Tezi). Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tanrıverdi, Ali (2019). *Tanrıverdi Adıyaman Alevi Köylerinde Yaşanan Sosyal Değişim Üzerine Nitel Bir Araştırma*. (Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Yıldırım, Nevzat (2023). *Kutsal Mekân-İsim Kültürü İlişkisi Üzerine Adıyaman Yöresine Ait Bir İnceleme*. (Yüksek Lisans Tezi) Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

C) MAKALELER

Rençber, Fevzi (2014). *Adıyaman Alevilerinin Coğrafi Dağılımları Ve Demografik Yapısı. e-Makalat Mezhep Araştırmaları Dergisi. 7/1 (Ağustos). ss.7-18.(*
<https://doi.org/10.18403/emakalat.46961>)

D) DERGİLER

- Ahmet Ulusoy ve Tarık Vural, Kentleşmenin Sosyo Ekonomik Etkileri, *Belediye Dergisi* Cilt:7, sayı:12 (2001). ss: 1-14,
- Arslan, Ramazan. (2015). *XIX. Yüzyılda Adıyaman'da Sosyo-Ekonomik Yapı. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (26).
- Bayhan, Murat (2022). Kentleşme Sürecinde Sosyo-Ekonomik Faktörler İle Kentlilik Bilinci Arasındaki İlişki: *Diyarbakır Örneği. Sosyal Bilimler Akademi Dergisi, 5(1), 39-69.(* <https://doi.org/10.38004/Sobad.1083503>)
- Demir, Ekrem (2004). *Adıyaman Şehrinin Yerleşimi, Nüfusu ve Ekonomik Yapısı. Türk Coğrafya Dergisi. İstanbul, sayı:42 ss.116.*
- Geçgin, Ercan (2018). IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşılık Sempozyumu. Cilt:1.(18-20 Ekim) Bildiriler Kitabı S.541-562.Ankara: Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Kültürü Açısından Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları ve Uygulama ve Araştırma Merkezi.
- Gökulu, Gökhan (2011). Kent Güvenliği Kentleşme ve Suç İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 24(1), 209-226.*
- Günay, Ünver (2003). Türk Halk Dindarlığının Önemli Çekim Merkezleri Olarak Dini Ziyaret Yerleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt.1 Sayı.15, 5-36.*
- Işık, Şevket (2005). Türkiye’de Kentleşme ve Kentleşme Modelleri. *Ege Coğrafya Dergisi, 14(1-2), 57-71.*
- Keleş, Ruşen (2010). Türkiye’de Kentleşme Kime Ne Kazandırıyor. *İdeal kent, 1(1), 28-31.*
- Maden, Fahri (2013). Evliya Çelebinin Seyahatnamesinde Bektaşî Tekke ve Türbeleri. *Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi. S.68, ss:89-128.*
- Rençber, Fevzi (2010) 40 Soruda Adıyaman’da Geleneksel Alevilik. *Ankara: Türk Kültürü*

- ve *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2010, Sayı:56, ss:403
- Rençber, Fevzi (2012) Alevi Geleneğinde ‘Cemevinin’ Tarihsel Kökeni. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. Yıl: 2012 Cilt:12, Sayı:3, ss.73-86
- Rençber, Fevzi (2014) Adıyaman Alevilerinde Türbe veya Yatır Ziyareti. Ankara: *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 2014, Sayı:71, ss:209-220
- Topal, A. Kadir (2004). *Kavramsal olarak kent nedir ve Türkiye’de kent neresidir?* Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(1), 276-294.
- Üçer, Cenksu (2005). Geleneksel Alevilikte İbadet Hayatı ve Alevilerin Temel İslâmî İbadetlere Yaklaşımları. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* Cilt:5 sayı:3 ss: 161-189.
- Yahyagil, Mehmet. Y. (2011). *Kentlerin Kültürün Gelişmesindeki Etkileri. İstanbul Journal of Sociological Studies*.(25), 105-120.
- Yıldırım, Erdal. (2012). Cemevleri ve Cemevlerinin Dini ve Toplumsal Fonksiyonları. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt:12 sayı:2, ss: 157-176.

E) ANSİKLOPEDİLER VE SÖZLÜKLER

- Akalın, Şükrü Haluk (2010). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Çağbayır, Yaşar (2007) *Orhun Yazıtlarından Günümüze Türkiye Türkçesinin Söz Varlığı (Ötüken Türkçe Sözlük)*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Demirci, Kürşat (2001). Kabir. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C.24, ss:33-35
- Develioğlu, Ferit (2010). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Devellioğlu, Ferit (2006); *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları.
- Gökbel, Ahmet (2019). *Ansiklopedik Alevi Bektaşî Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını.
- Ocak, Ahmet Yaşar (1992). Bektaşîlik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C.5, ss:374-375
- Orhan, İsmail (2012). Türbe. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* C.41, ss:464-466
- Rehber Ansiklopedisi (1984), Türbe. İstanbul. Türkiye Gazetesi Yayınları Cilt,17, ss. 43

F) İNTERNET KAYNAKLARI

- 1.Kaynak: [http://www.adiyaman.gov.tr.](http://www.adiyaman.gov.tr/) / (Erişim Tarihi: 01.012025)
- 2.Kaynak: [http://www.adiyaman.gov.tr/nufus-bilgileri /](http://www.adiyaman.gov.tr/nufus-bilgileri/) (Erişim Tarihi: 07.01.2025)
- 3.Kaynak: <https://www.alevitentum.de/html/remzikaptan.html/>(Erişim Tarihi: 20.01.2025)
- 4.Kaynak: [https://www.alevitentum.de/html/remzikaptan.html/ Alevilikte_Cem_.pdf/](https://www.alevitentum.de/html/remzikaptan.html/Alevilikte_Cem_.pdf/)
(Erişim Tarihi: 25.01.2025)
- 5.Kaynak: [http:// www.alevitentum.de/html/051.html](http://www.alevitentum.de/html/051.html) / (Erişim Tarihi: 29.01.2025)

EKLER

EK1:

Adıyaman Abuzer Gaffari Türbesi Çevrimiçi (01.01.2025):
<https://kulturportali.gov.tr/turkiye/adiyaman/gezilecekyer/abuzer-gaffari>

EK2:

Adıyaman Mahmut el-Ensari Türbesi Çevrimiçi (02.01.2025):
<https://www.turkiyenintarihieserleri.com/?oku=2424>

EK3:

Adıyaman Merkez Yunus Emre Mahallesi Cemevi Çevrimiçi (05.03.2025):

<https://www.google.com> (06.02.2023 Depreminin ardından büyük ölçüde hasar görüp tamamen yıkılmıştır.)

EK4:

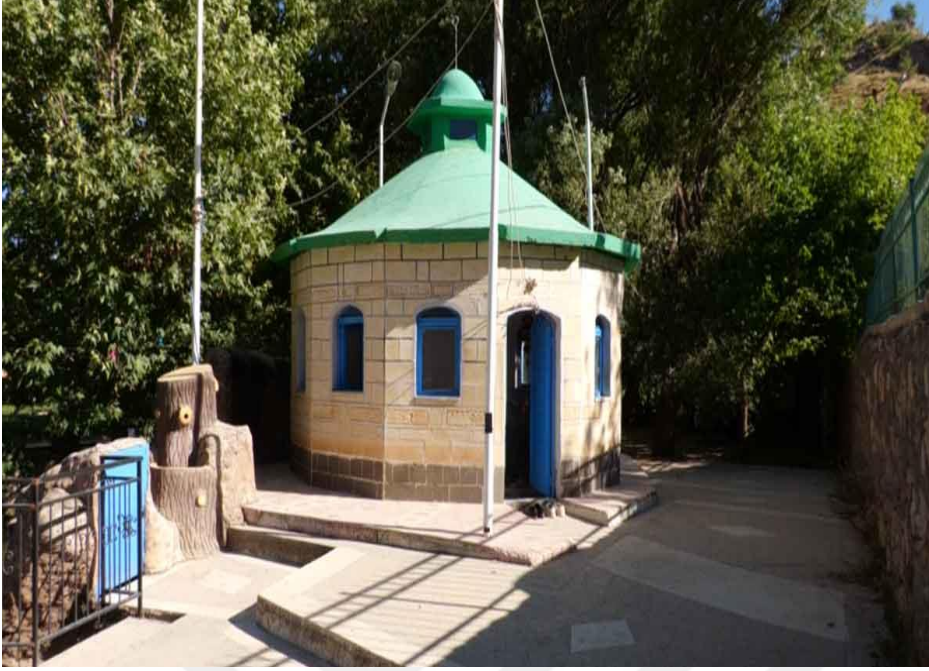
Adıyaman Merkez Yeni Mahalle Rıza Tanrıverdi Cemevi (Nebahat Gültekin arşiv)

EK5:

Adıyaman Aziz Dede Türbesi (Apaziz) (Nebahat Gültekin arşiv)

EK6:

Adıyaman Çelikhan ilçesinde bulunan Zerban Türbesi: Çevrimiçi (05.03.2025):

<https://www.gozdetv.com.tr/zerban-mesire-alani-ve-turbesi-celikhanlilarin-ugrak-yeri-5816-haberi>

EK7:

Adıyaman Çelikhan ilçesinde bulunan Ulu baba Türbesi. Çevrimiçi (05.03.2025):
<https://www.evliyalar.net/wp-content/uploads/2020/12/Ulu-baba1.jpg>

EK8:

Adıyaman Merkez Kındıralı köyü Kamber Dede Türbesi: (Nebahat Gültekin arşiv)

EK9:

Adıyaman Çelikhan Bulam köyü Güzel Dede Türbesi: (Nebahat Gültekin arşiv)

EK10:

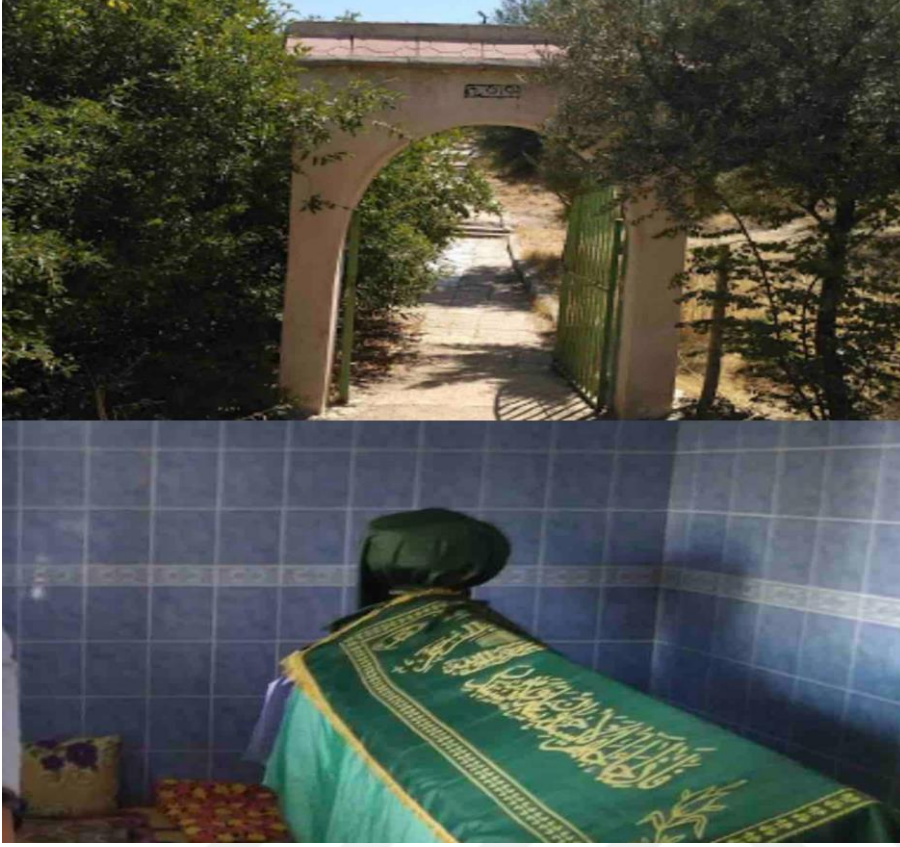
Adıyaman Merkeze 25 km mesafedeki Sarıharman köyünde. Çıplak Baba Türbesi
Çevrimiçi (12.01.2025): <https://www.evliyalar.net/ciplak-baba-turbesi/>

EK11:

Adıyaman Kahta ilçesinde. Hacı Yusuf Efendi Türbesi: (Nebahat Gültekin arşiv)

EK12:

Adıyaman'ın 15 km doğusunda bulunan Zeynel Abidin Türbesi: Çevrimiçi (12.01.2025):
<https://www.evliyalarm.net/zeynel-abidin-turbesi-adiyaman/>